

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/375692351>

Culese din rural

Book · November 2022

CITATIONS
0

READS
261

2 authors:

Cosma Valer Simion
Lucian Blaga University of Sibiu

33 PUBLICATIONS 50 CITATIONS

SEE PROFILE

Emanuel Modoc
Romanian Academy

19 PUBLICATIONS 91 CITATIONS

SEE PROFILE

Culese din rural

Colecția *Studii Rurale* este coordonată de
Valer Simion Cosma.

© Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

Sibiu, Str. Lucian Blaga nr. 2A
<http://editura.ulbsibiu.ro>
editura@ulbsibiu.ro

Editor: Vlad Pojoga
Redactor: Alex Văsieș
Tehnoredactor: Claudiu Fulea
Foto copertă: Patricia Marina Toma, din arhiva personală
a Mariei Toma

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Culese din rural / texte scrise de: Maria Amarinei,
Bogdan Coșa, Florin Dumitrescu, ... ; vol. ed. de
Valer Simion Cosma, Emanuel Modoc. - Sibiu :
Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2022
ISBN 978-606-12-1939-1

- I. Amarinei, Maria
- II. Coșa, Bogdan
- III. Dumitrescu, Florin
- IV. Cosma, Valer Simion (ed.)
- V. Modoc, Emanuel

821.135.1

Culese din rural

**Volum editat de
Valer Simion Cosma și Emanuel Modoc**

**Texte scrise de
Maria Amarinei, Bogdan Coșa,
Florin Dumitrescu, Alexandra Felseghi,
Vlad Gheorghiu, Andrada Lăutaru**

Cuprins

Mulțumiri	/ 1
Introducere Valer Simion Cosma, Emanuel Modoc	/ 3
„Tu când te măriți?” Perspective ale femeilor asupra căsătoriei și vieții de familie în lumea rurală Maria Amarinei	/ 15
Maria din Marin sau despre ce vorbim atunci când vorbim despre viața oamenilor de la țară Bogdan Coșa	/ 43
Merem la piață! o etnografie a agropiețelor din Bistrița și Năsăud Florin Dumitrescu	/ 69
Locul în care berzele nu mai aduc copii Alexandra Felseghi	/ 137
Pământului bun puțină apă îi trebuie Vlad Gheorghiu	/ 169
Cea mai grea boală a bătrâneții e singurătatea Andrada Lăutaru	/ 187
Autorii	/ 203

Mulțumiri

Proiectul acesta nu s-ar fi putut derula fără deschiderea și sprijinul multor oameni care, fie au acceptat să-și împărtășească poveștile rezidenților, fie ne-au ajutat cu intermediari, informații și sfaturi, atât de utile în explorarea și înțelegerea comunităților gazdă. Le mulțumim din toate inimile pentru ajutor și încredere. Mulțumim, de asemenea, și celor care ne-au ajutat cu găzduirea rezidenților și cu ghidarea lor în comunitățile în care și-au făcut documentarea.

Proiect derulat de Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău în parteneriat cu Centrul pentru Studiul Modernității și a Lumii Rurale.

Parteneri: Biblioteca Județeană „George Coșbuc” Bistrița-Năsăud, Decât o Revistă, Scena9, Echinox, Revista Steaua.

Parteneri media din Sălaj: Graiul Sălajului, Magazin Sălăjean, Reporter Pur și Simplu, Sportul Sălăjean, Transilvania TV.

Parteneri media din Bistrița-Năsăud: Observator BN, Bistrițeanul.

Proiectul este co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național (AFCN) și Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Introducere

Valer Simion Cosma

Emanuel Modoc

În imaginarul cultural românesc, ruralitatea are un statut aparte, mai ales când vine vorba despre stabilirea poziției sale în dezvoltarea culturii autohtone. La nivel imagologic, ruralul traversează o serie întreagă de scenarii discursive mai mult sau mai puțin strategice (în funcție de intensitatea doctrinelor care l-au exploatat), de la concepția herderiană a țaranului mitic ca păstrător al „sufletului național” (predominantă în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) la cea problematizantă a imaginarii social al primei jumătăți de secol XX și de la festivismul înscenărilor propagandistice (vezi de pildă Expoziția Generală Română din 1906, cu un an înainte de izbucnirea celei mai sângeroase răscoale din țară) până la anexarea acestuia în rândul clasei muncitoare și instrumentalizarea, prin apariția „civilizatoare” a comunismului, în eforturile de modernizare forțată din timpul realismului socialist.

Mai mult decât simple strategii discursive, în spatele acestor reprezentări se află un program sistematic de „inventare” a țaranului (Cosma 2019, 165–190). Însă nicăieri, la nicio altă clasă socială din țară, nu există o discrepanță mai mare între reprezentarea culturală și existența concretă, nicăieri o aporie mai profundă decât cea dintre *imaginea țaranului și realitatea socială* a „chestiunii țărănești”. Dacă, de pildă, în literatura medicală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea lumea rurală este văzută – prin ochii medicilor – drept „o lume mizeră, în suferință, un infern

social” (Bărbulescu 2015, 77), în câmpul cultural românesc al aceleiași perioade rămâne dominant imaginarul rustic, idilic, pastoral, atent îngrijit de către instanțele culturale tutelare (fie că vorbim despre liberalii pașoptiști sau despre conservatorii junimiști). Așa cum notează Cosmin Borza, „din infernuri existențiale extra-literare, țărani sunt transferați pe nesimțite în Arcadii ficționale” (Borza 2020, 192). Chiar și în scrierile de factură socială, în care sunt ilustrate fidel starea socială mizeră, rămâne dominant fondul pitoresc, fie că vorbim despre țărani greu încercați cu muncile pământului și cu greutățile vieții, dar invariabil buni, tandri, calzi etc., fie că vorbim despre imaginarul romanelor haiducești, în care tema socială este deturnată de fundalul idilizant al vieții de la țară (Borza 2020, 193).

Începutul secolului al XX-lea este marcat – la nivel cultural – de o altă instrumentalizare a țăranului (în continuare pitoresc): ca exponent al unei lumi arhaice care să contreze modernizarea și occidentalizarea venite din surse alogene. Satul „arhetip, înzestrat cu suflet primar, conservat prin izolare, autentic și original” (Ornea 1970, 217) se află, brusc, sub amenințarea forțelor străine, corupătoare. E vorba, în această perioadă, de un fenomen larg răspândit în spațiul central- și est-european (Cornis-Pope, Neubauer 2007, 53–55), cu manifestări similare sămănătorismului românesc (condus de Iorga) în Polonia (*chłopomania*), Estonia (*maakultuur*) sau în țările germanofone (*Heimatliteratur*). În aceeași perioadă au loc și primele replici anti-idilice și detabuizante, venite din partea adepților modernismului literar incipient (în special scriitorii grupați în jurul revistei *Vieța nouă* condusă de Ovid Densusianu), care vor tatona terenul pentru proiectul antițăranist al lui E. Lovinescu, cu nimic mai puțin ideologizant decât cel al sămănătoriștilor. Sub pretextul unui impact negativ al „misticismului țărănesc” (cu manifestări semnificative,

dar mai degrabă izolate, întâlnite la gruparea neo-sămănătoristă de la *Gândirea*) asupra dezvoltării moderne a literaturii române, Lovinescu pleda pentru o literatură care să abandoneze materialul social „amorf, brutal și vulgar” al vieții rurale (Lovinescu 1973, 33).

În realitate, toate aceste poziții doctrinare nu aveau niciun efect real asupra producției de literatură (prezumat) rurală și, cu atât mai mult, se manifestau în lipsa unei prezențe discursiv-narative convingătoare a țaranului ca personaj literar. Primul aspect al problemei a fost demitizat recent în studiul cantitativ al lui Cosmin Borza asupra producției de roman rural (Borza 2019, 21–39); cel de-al doilea și mai recent, în două instanțe (Pojoga et al 2020, 23–47; Borza et al 2022, 1–17). Origine, scop sau pretext al unor întretăieri de interese și de motivații ideologice, politice, juridice, administrative sau pur și simplu strict personale, țaranii români nu rostesc și nici nu manifestă vreun interes pentru vreo „cauză națională” și nici măcar pentru propria lor cauză socială. Cel mult, cei care dețin multe proprietăți și deci au drept de vot aleg după cum îi sfătuiește preotul sau învățătorul. Retorica naționalismului sau a românității se dezvoltă exclusiv în numele, dar în lipsa țăranilor în literatura română a primei jumătăți a secolului al XX-lea. În a doua jumătate a secolului nu s-a produs o normalizare a reprezentării culturale a țăranului cât, mai degrabă, o răsturnare a fondului doctrinar al exploatarei. Țăranul din primele două decenii de după instaurarea regimului comunist, trecut, de data aceasta, printr-un proces de „lămurire ideologică”, devine un învingător al reacționarismului burghezo-moșieresc și un agent al colectivizării (Borza 2020, 204), pentru a sfârși din nou, în epoca naționalismului-ceaușist, pe terenul de valorificare patriotic-naționalist. După 1989, principala cotitură a imaginarului rural o reprezintă căderea în toposul distopic post-industrial și abordarea ruralității în cheie anti-comunistă.

Dincolo de politicile socio-culturale care au străbătut ultimele două secole, ruralul poate fi perceput ca un spațiu prin excelență *local*, *regional*, cu ajutorul căruia o cultură semi-periferică precum cea românească se poate defini în afara preconcepțiilor referitoare la adaptarea mimetică a sa după modele vestice. Aportul literaturii rurale, de pildă, sistematic neglijat sau subestimat în istoriografia literară românească, a fost esențial în configurarea modernității autohtone. Contribuția ruralismului a fost, însă, minimalizată în discursul cultural românesc, creându-se o proiecție paralelă ideii de modernitate și de modernizare (cel mai des echivalate cu spațiul urban și cu ethosul intelectual citadin, „manierat”, „civilizat”, „burghez” etc.).

În realitate, ruralul reprezintă o parte integrantă a dezvoltării și consolidării culturii românești. Angrenată în ceea ce se poate numi o „dezvoltare combinată și inegală”, ruralitatea, departe de a fi alternativă la modernitate, reprezintă mai degrabă o componentă a ei, a unei modernități singulare, însă eminentemente asimetrice. Rolul cultural al ruralului a fost, dintotdeauna, cel de a instanța o plajă diversă și nuanțată de reacții la provocările și inegalitățile inerente modernizării.

Când vine vorba de producția și consumul cultural în contemporaneitate, populația rurală a fost redusă în ultimele decenii la statutul de consumatoare și parțial producătoare de folclor (muzică populară, dansuri, expoziții de costume și țesături), iar lumea rurală este prezentată predominant pe două coordonate majore: 1) a înapoierii culturale și educaționale 2) a escapismului bucolic, folclorizant. Pe de altă parte, în pofida accesului la o diversitate de produse culturale și perspective, o bună parte din populația care locuiește încă în rural se auto-percepe și reprezintă într-un registru puternic folclorizat (Cosma și Constantiniu 2022, 55–80). Fie că vorbim de evenimente și activități

culturale cu caracter folcloric, încadrabile revirimentului etnografic din ultimele decenii, fie de reprezentările cu caracter publicitar din industria HoReCa, în spațiul public predomină un registru butaforic al „satului de odinioară” și al salvării/ reînvierii tradițiilor.

În acest context, o serie de inițiative culturale și artistice din ultimii ani au relevat importanța documentării în teren și a valorificării materialelor culese în vederea unor producții artistice contemporane. Astfel de producții dezvăluie atât coordonate generale ale ruralității contemporane, cât și diversitatea lumilor rurale, cu problemele specifice, multe prea adesea ascunse de predominanța unor discursuri hegemonice. Continuarea, multiplicarea și diversificarea unor astfel de demersuri, care îmbină dimensiunea documentară cu creația artistică, este cu atât mai mult necesară pentru o mai bună cunoaștere a lumilor rurale post-țărănești și pentru a îmbogăți producția artistică cu tematică rurală.

Această primă ediție a programului de rezidențe „Culese din Rural. Rezidențe de documentare și scriere” a vizat două județe cu un caracter rural pronunțat, în care există o activitate susținută de documentare a ruralului și de organizare a unor programe de rezidențe artistice. Bistrița-Năsăud, județ cu 60% populație rurală (<https://panorama.ro/bistrita-nasaud>) a găzduit trei ani la rând programe de rezidențe de cercetare și creație artistică, prin platforma *Culese din Telciu*, inaugurată în 2018 de asociația Centrul pentru Studiarea Modernității și a Lumii Rurale, platformă prin care s-au produs trei texte dramatice, un scurt-metraj documentar, două cărți ilustrate pentru copii și un spectacol de teatru documentar. Aceeași asociație a organizat an de an, începând cu 2016, în cadrul Școlii de vară de la Telciu sau a altor proiecte de educație prin cultură, reprezentării ale unor spectacole de teatru contemporan, proiecții de filme artistice și documentare și programe

vaste de ateliere de educație prin artă adresate elevilor din comunele Telciu și Romuli. Începând cu 2019, activitatea acestei asociații a cuprins și județul Sălaj, unde în parteneriat cu Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău în 2019 a fost produs spectacolul de teatru documentar *Fabrici și Uzine* (regia Adina Lazăr, text Alexandra Felseghi), iar în 2021 a fost desfășurat proiectul „MarinArt. Platformă Rurală de Educație prin Artă”, cuprinzând o serie de ateliere de educație prin artă și reprezentarea unui spectacol de teatru pentru copii, în satele Marin (comuna Crasna, județul Sălaj) și Telciu (județul Bistrița-Năsăud).

În același timp, Muzeul Județean de Istorie și Artă și-a completat activitățile de documentare a ruralului sălăjean printr-o componentă artistică, mai întâi prin proiectul derulat în 2019, „Anonimii Migrației. Teatru Documentar Rural”, care a dus la producția spectacolului de teatru documentar *Sunt una dintre fortunat* (regia Lorand Maxim, text Alexandra Voivozeanu) și a unei expoziții foto-audio cu fotografii realizate de Vlad Petri. Acest demers a fost însoțit de lansarea platformei „Artiști la Muzeu. Platformă de Creație și Educație prin Artă”, o inițiativă prin care, timp de doi ani, muzeul a găzduit, în rezidență la Zalău, artiști tineri interesați să exploreze lumile sălăjene și viața în urbanul mic. Intersectarea celor două platforme de rezidență într-un proiect mai amplu, care să se desfășoare simultan în șase localități diferite din cele două județe reprezintă nu doar o formă de continuitate, ci și o evoluție firească a proiectului, în sensul decantării unei direcții clar orientate către rural și către producția unor creații cu valoare deopotrivă documentară și artistică. Ideea centrală a platformei de rezidențe „Artiști la Muzeu. Platformă de Creație și Educație prin Artă” era sprijinirea tinerilor artiști și încurajarea acestora să exploreze teme actuale relevante și din perspectivă

științifică. Ea a fost continuată în noul program prin cooptarea, alături de scriitori și cercetători consacrați, și a unor autori aflați la început de drum.

În selecția rezidenților am avut în vedere mai multe criterii. Astfel, am vrut ca proiectul și volumul rezultat să aibă un pronunțat caracter interdisciplinar, vizibil nu doar prin natura textelor și fotografiilor, ci și prin profilurile individuale ale autorilor și fotografiilor. Am selectat deopotrivă persoane ale căror formație și texte publicate până acum îi încadrează în domenii precum literatura, jurnalismul, antropologia, dramaturgia și eseistica. Am avut în vedere și continuarea sprijinirii tinerilor autori, dând credit și un imbold creativ și de imagine unor artiști aflați într-un stadiu incipient al carierei și încă în plină formare, la pachet cu autori, cercetători și fotografi deja consacrați și cu reputație solidă, națională și internațională. Pe lângă aceste aspecte, am avut în vedere interesul și disponibilitatea autorilor și fotografiilor invitați de a explora metodele propuse de noi și de a explora comunități rurale. Nu în ultimul rând, am căutat comunități rurale foarte diferite sub aspectul demografiei, compoziției etnice, reliefului, proximității urbanului sau a profilului industrial și economic, tocmai pentru a evidenția diversitatea ruralului și coexistența unor multiplicități de „lumi” în interiorul celei rurale.

Fiecare autor invitat și-a ales o temă pe care să o exploreze în comunitățile gazdă, după ce au avut în prealabil un răgaz să se documenteze despre satele și comunele în care vor ajunge. Prin discuțiile purtate, deși nu am vrut să influențăm în niciun fel alegerea obiectului de studiu, am căutat să ne asigurăm că se vor evita suprapunerile între subiectele de cercetare. Nu în ultimul rând, am stabilit de la bun început intenția de a integra și fotografia documentară în acest proiect, asumând importanța acestui domeniu, deopotrivă artistic și științific, astfel că autorii

au acceptat ideea colaborării cu doi documentariști foto pentru a ilustra materialele rezultate și pentru a realiza o serie de arhive vizuale.

Capitolele care formează volumul de față au la bază o serie foarte diversă de abordări. Eterogen doar la prima vedere, corpusul de texte semnate de Maria Amarinei, Bogdan Coșa, Florin Dumitrescu, Alexandra Felseghi, Vlad Gheorghiu și Andrada Lăutaru structurează, credem noi, un tablou fidel al ruralității contemporane. Articolul Mariei Amarinei, autoare a unui amplu reportaj despre alcoolismul în mediul rural (publicat în *Scena*⁹ în 2021), și-a propus să documenteze relațiile maritale ale femeilor de la țară. O explorare a cauzelor și motivațiilor din spatele deciziilor luate de către femei aparținând mai multor generații, studiul se dedică perspectivelor feminine asupra căsătoriei și vieții de familie, dar – mai ales – asupra problemelor marcante (violența domestică, alcoolismul, infidelitatea etc.) care afectează relațiile conjugale în ruralul românesc. Într-o formulă mai degrabă neortodoxă, contribuția lui Bogdan Coșa a vizat un experiment pornind de la cel mai recent roman al său, *Cât de aproape sunt ploile reci* (Editura Trei, 2020). Pornind de la problematica migrației și a impactului pe care îl are asupra satului românesc, intervenția lui Coșa, structurată în jurul unui interviu luat unei femei trecute prin etape profesionale extrem de diverse, relevă o fațetă inedită a experienței migrației economice, de la șocurile culturale până la relaționările inter-umane. Într-o abordare amplă și exigent structurată, antropologul Florin Dumitrescu realizează o radiografie cvasi-exhaustivă a piețelor agro-alimentare din diverse zone ale României în căutarea unui prezumat „spirit târgoveț”. Mai exact, autorul survolează atât bazele sociale, cât și condițiile materiale care duc la proliferarea acestor forme pre-capitaliste de comerț aflat la zona de confluență dintre

rural și urban. Reiese, din cuprinzătoarea analiză a antropologului, un univers topo-social cu motivații extrem de complexe, de la noile *trend-uri* alimentare la dimensiunea anti-consumeristă a comerțului local. La fel de cuprinzătoare este și intervenția Alexandrei Felseghi, care urmărește atent, în investigația ei, trei studii de caz în încercarea de a extrapola tiparul vicios al abandonului școlar. Tot o analiză sistemică întreprinde și Vlad Gheorghiu, cercetător la Universitatea din Aberdeen (Scoția), care documentează memoria socială a oamenilor din Chieșd (județul Sălaj), localitate minieră până la începutul anilor 2000. Încercând să înțeleagă prin ce au trecut și cum au resimțit localnicii dezindustrializarea, care a venit la pachet cu transformările sociale, economice și culturale specifice unui astfel de fenomen, Gheorghiu examinează cu rigurozitate ciocnirea transgenerațională dintre exigențele și provocările prezentului și moștenirea socialistă. Deloc în cele din urmă, jurnalista Andrada Lăutaru documentează judicios, în investigația ei despre îmbătrânire, o serie de studii de caz din satul Dumuslău (județul Sălaj), o comunitate în care, în vara anului 2022, mai locuiau în permanență 29 de persoane, toate având peste 70 de ani.

Referințe

- Bărbulescu, Constantin. *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*. București: Humanitas, 2015.
- Borza, Cosmin. „How to Populate a Country: A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900–2000)”, în Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Ed.), *Ruralism and Literature in Romania*. Berlin: Peter Lang, 2019, p. 21–40.

- Borza, Cosmin. „Literatura rurală”, în Corin Braga (coord.), *Enciclopedia imaginariilor din România. Volumul I: Imaginarul Literar*. Iași: Polirom, 2020, p. 191-210.
- Borza, Cosmin, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc. „The Peasant and the Nation Plot: A Distant Reading of the Romanian Rural Novel from the First Half of the Twentieth Century”. *Rural History*, 2022, p. 1-17. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0956793322000140>.
- Cornis-Pope, Marcel, John Neubauer (Ed.). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. Vol. III. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Cosma, Valer Simion. “Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century”. În *Ruralism and Literature in Romania*, Ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass. Berlin: Peter Lang, 2019: 165-190.
- Cosma, Valer Simion, Theodor Constantinoiu. “It Was All that I Could Think of.” Migration, Youth, and Folkloric Entertainment in Rural Romania”. *StudiaUBB Dramatica* 67, nr. 1, 2022, p. 55-80
- Lovinescu, E. *Istoria literaturii române contemporane*. București: Minerva, 1973.
- Ornea, Zigu. *Sămănătorismul*. București: Minerva, 1972.
- Pojoga, Vlad, Laurențiu-Marian Neagu, Mihai Dascălu. „The Character Network in Liviu Rebreanu’s Ion: A Quantitative Analysis of Dialogue”. *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, nr. 2, 2020, p. 23-47. DOI: <https://doi.org/10.24193/mjst.2020.10.02>.

„Tu când te măriți?” Perspective ale femeilor asupra căsătoriei și vieții de familie în lumea rurală

Maria Amarinei

Obiectul studiului de față este prezentarea și urmărirea comparativ-intergenerațională a raportului femeilor din mediul rural cu relațiile maritale. În urma unei cercetări de teren care a constatat într-un număr semnificativ de interviuri cu femei aparținând unor generații diferite, am reușit să trasez în linii mari conturul unei discrepante îmbucurătoare între condițiile, motivațiile și gradele de implicare decizională ale procesului de angajare într-un raport de nupțialitate al femeilor din mediul rural. Constatarea principală a documentării este transformarea relației femeilor cu căsătoria dintr-o necesitate culturală într-o alegere liberă și necondiționată social. Între factorii principali care au modelat acest raport se numără emanciparea femeii, căderea regimului comunist din România, deschiderea granițelor și fenomenul migrației, dar și deschiderea orizontului mental feminin către educație universitară.

Pe parcursul a treizeci de zile petrecute în comunele Telciu și Romuli din județul Bistrița-Năsăud, am documentat mai mult decât fundamentele pe care sunt clădite căsniciile. De interes pentru tema aleasă s-au dovedit a fi și parcursul pe care l-au avut și îl au mariajele din rural, implicarea familiei extinse în viața de cuplu, manifestările diferitelor forme de violență domestică (fizică și emoțională deopotrivă), proporția în care femeile au luat în considerare divorțul în anumite

cazuri și factorii care le-au determinat să renunțe, cel mai adesea, la gândul de a părăsi o căsnicie disfuncțională. Relatările cuprinse în această lucrare reprezintă o parte din seria de interviuri în care aspectele enunțate anterior se reflectă în concretitudinea vieții de familie a femeilor din mediul rural. Pe de o parte, așadar, sunt urmărite îndeaproape aspecte ale parcursului mariajelor de la sat din perspectiva femeilor, pornind de la baza pe care relațiile de căsătorie se fundamentează. Pe de altă parte, este subliniat caracterul transformator și evolutiv al rolului și statutului femeii în raport cu căsătoria prin trasarea unui tablou mai larg care vizează generații diferite ale mediului rural românesc.

Comunele alese, Telciu și Romuli, reprezintă un sector aparte din punct de vedere istoric în ceea ce privește impactul avut de politicile de colectivizare ale regimului comunist asupra motivațiilor și fundamentelor ce stau la baza căsătoriilor. În județul Bistrița-Năsăud, țăranilor nu le-au fost confiscate radical proprietățile private, ca în majoritatea zonelor din România. Aici, majoritatea proprietarilor și-au păstrat pământul, cu obligația de

a preda o cotă din roadele agriculturii către partid. În parte, fenomenul s-a datorat factorilor geografici, care au făcut ca zonele deluroase și montane din Transilvania să fie colectivizate mai greu, datorită lipsei de fertilitate a solurilor. Un alt rol important a fost jucat de aspectele sociale, sătenii din zona Transilvaniei prezentând o rezistență mai puternică în fața procedurilor regimului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej de a crea gospodării colective (Kilgman și Verdery 2015, 150–53). Trebuie subliniat, însă, că abuzurile partidului existau chiar și în acest context. Țăranii proprietari au fost în cele mai multe cazuri forțați de cotele într-o continuă creștere și impozitele mari să își cedeze proprietățile pentru a-și acoperi datoriile la stat (Rus 2005, 172–222). Se poate afirma, însă, că în aceste zone, averea familiilor se propaga de la o generație la alta, făcând ca zestrea fetelor ajunse la așa-zisa vârstă a căsătoriei să fie considerabilă, oferindu-le acestora libertate de alegere în privința viitorului partener de viață. În cele mai multe cazuri, însă, această consecință teoretică nu se reflectă și în realitatea satului. Presiunile familiei și ale societății rurale în ansamblu, prejudecățile legate de statutul inferior al femeii și neputința decizională au determinat apariția unor mariaje deloc mai puțin problematice decât în restul țării. Mai mult decât atât, fenomenul a avut o consecință inversă. Căsătoriile din mediile slab colectivizate ale țării au fost adeseori fundamentate pe aranjamente făcute între familiile de chiaburi pentru a proteja și extinde averea gospodăriei. Împotrivirea față de o căsătorie aranjată se solda de cele mai multe ori cu dezmoșteniri și înstrăinări ale tinerilor de propriile lor familii. În ceea ce privește impactul avut asupra femeilor, lipsa unei zestre consistente presupunea încă de la începutul căsniciei o reticență din partea familiei soțului, reticență ce deriva, în cele mai multe cazuri, într-o serie de abuzuri fizice și psiho-emoționale la care acestea erau supuse, după cum

reiese și din povestea Ilincăi.

Pe Ilinca am întâlnit-o pe nepregătite cumva, pe o uliță lăturalnică a comunei Telciu. S-a atașat de mine foarte rapid după ce am ajutat-o să scrie o urare pentru fiica ei pe Facebook și am invitat-o să bem împreună o cafea. Întâmplător, una dintre primele ei interacțiuni cu mine a constat într-un avertisment: să nu care cumva să mă mărit. În scurt timp, a început să-mi povestească despre viața ei de cuplu. Are 66 de ani acum și este căsătorită de 50 de ani. La 16 ani, când s-a măritat, absolvise zece clase și lucra deja la baloți la Sibiu, unde l-a cunoscut pe viitorul ei soț. Avere nu avea, așa că era obligată să muncească în diferite părți ale țării pentru a-și putea ajuta familia cu bani. Deși ar fi vrut să își continue studiile în loc să se mărite, sărăcia părinților nu i-a permis. Presiunile venite din partea acestora, alături de insistențele soțului, cu doi ani mai mare decât ea, au făcut-o în cele din urmă să accepte să se căsătorească. Soțul Ilincăi era determinat să o ia de nevastă pentru că remarcase lucrul ei bun, seriozitatea cu care își făcea treaba și cumințenia ei. Tatăl Ilincăi era

bolnav, așa că ea petrecea mai mult timp cu bătrânele la muncă, fiind speriată de relaționarea cu băieții și fetele de vârsta ei. Ilinca împărțase valorile impuse femeilor din generația sa: supunerea, discreția, puterea de muncă și, peste toate, virginitatea.

La douăzeci și doi de ani a născut primul copil. Îl lua cu ea pe deal, la prășit sau la fân, pentru că nu avea cu cine să-l lase acasă. Nu s-a bucurat de susținere din partea socrilor, în special a soacrei, care o bănuia că a rămas însărcinată cu un amant. De altfel, bătrâna își dorise ca fiul ei să se căsătorească cu o fată cu avere, iar Ilinca nu se ridica la aceste standarde. Gândurile de neîncredere ale soacrei aveau să îi fie transmise soțului Ilincăi, al cărui defect întreaga viață a fost gelozia. Deși soacra i-a făcut zile negre pe tot parcursul căsniciei, ultimii ani din viață i-au fost ocrotiți tot de Ilinca, care a îngrijit-o la pat până când a murit. Au mai urmat patru copii și, între ei, mai multe avorturi făcute, evident, ilegal, fără știrea soțului. Deși în prima perioadă a căsniciei soțul a încercat să prezinte interes și grijă față de Ilinca, în scurt timp a cedat în fața dependenței de alcool. Odată cu băutul tot mai agresiv al soțului au apărut și bătăile. Justificarea lor? Gelozia. Ilinca nu era, în ochii tulburi ai soțului ei beat, o femeie destul de cuminte și supusă. De câte ori pleca în sat cu treabă, știa că orice întârziere, oricât de justificată, va fi pedepsită cu o bătaie zdravănă din partea soțului gelos. Ilinca a insistat ca ai ei copii să primească o educație bună. Îi ducea în fiecare zi singură până la școală, iar cea mai mare bucurie a ei a fost faptul că notele lor au fost mereu bune. Pentru că ea nu a apucat să urmeze studii, cum și-ar fi dorit, a depus eforturi imense ca măcar copiii ei să termine liceul cu bine.

Acum, soțul ei se află de cinci ani bolnav la pat, după mai multe operații la splină și la ficat și un diagnostic de pancreatită. De el are grijă tot Ilinca, soția

pe care întreaga sa viață a agresat-o fizic și pe care încă o apostrofează dacă ajunge prea târziu acasă. Însă nu căsătoria reprezintă cel mai mare regret al Ilinței. Una dintre ficele sale s-a măritat la 17 ani, în ciuda insistențelor mamei de a-și continua școala. Căsnicia s-a dovedit una la fel de agresivă și defectuoasă ca cea de care a avut parte Ilința. Fiica ei a fost bătută inclusiv în perioada în care a fost însărcinată, iar aceste abuzuri s-au soldat cu nașterea unui copil cu handicap sever. Pe acest plan, Ilința crede că a eșuat ca mamă. Și-ar fi dorit ca fiica ei să-i fi dat ascultare și să nu se fi grăbit cu măritișul. Acum, fata ei se află în Germania, unde încearcă să muncească pentru a-i oferi un trai mai bun copilului ei și pentru a-i plăti totodată tratamentele și terapiile de recuperare de care are nevoie. Avertismentul cu care m-a întâmpinat Ilința la începutul conversației noastre a început deodată să prindă sens. Nu mai crede demult în căsătorii reușite și în mariajele formate la vârste fragede. Am întrebat-o dacă a luat în considerare vreodată divorțul. „Și unde m-aș fi dus cu cinci copii? Ce puteam să fac? Bani nu aveam, munceam numai la sapă. Dădeam peste altul mai rău care s-ar fi purtat și mai rău și cu mine și cu copiii”.

Pe tot parcursul conversației, Ilința are o dispoziție bună, în mod paradoxal. E bucuroasă că cineva o ascultă, că are cui să-i spună necazurile ei și pe cine să avertizeze încă din timp în privința măritișului. Vocea ei este caldă, mă prinde adeseori de mână și face pauze pentru a mă complimenta. În ciuda vieții grele pe care a avut-o, Ilința a rămas o fire prietenoasă și deschisă. Când a plecat, mi-a spus râzând că iar a întârziat acasă și cu siguranță soțul îi va arunca vreo două cuvinte urâte despre asta. Râsul ei amar, final, încununează întregul dialog într-un tragism care din păcate nu este străin de mediul rural românesc.

În trasarea unui portret al femeilor-victime din mediul rural, factorii sociali, culturali și economici

joacă un rol crucial. Între caracteristicile atitudinale care determină apariția victimizării femeii în mediul rural se numără lipsa de educație, consumul excesiv de alcool, frica de infidelitate, gradul ridicat de toleranță față de violență generat de tradiție și obiceiuri și neîndeplinirea obligațiilor de tip casnic atribuite exclusiv femeilor (Frunză 2020, 37–9). Acest cumul de factori fundamentează și justifică în mentalul colectiv al comunităților rurale violența asupra femeilor.

Violența domestică și violența împotriva femeilor reprezintă în continuare unele dintre problemele larg răspândite în România. Conform studiului din 2020 al Statista Research Department, dincolo de divorțurile care au la bază un acord comun între parteneri (67,4%), principalele cauze care duc la separarea soților sunt infidelitatea (2,1%), alcoolismul (1,4%) și violența domestică (1,5%). Însă aceste numere nu reflectă neapărat realitatea cuplurilor căsătorite din România. Dacă cele mai multe persoane încă nu reușesc să divorțeze de un partener abuziv sau alcoolic, și mai puține dintre acestea au curajul de a numi precis cauza separării în fața instanței, invocând un acord comun pentru separare.

În anul 2021, conform rapoartelor Poliției Române au fost înregistrate cu 10% mai multe cazuri de violență domestică față de 2020. Preponderent, victimele sunt femei și un procent de 17% este reprezentat de copii. Conform datelor strânse de Rețeaua Pentru Prevenirea Și Combaterea Violenței Împotriva Femeilor, în anul 2020, 21.095 de femei și 698 de fete au fost victime ale unor loviri sau alte violențe. Din numărul total de cazuri înregistrate, 85% dintre fapte au fost comise la domiciliu.

Un alt caz grăitor pentru condițiile nefaste în care femeile își începeau viața maritală în secolul trecut este cel al Martei. Am cunoscut-o pe Marta tot întâmplător, plimbându-mă pe ulițele Telciului. Stătea în drum, scundă, adusă de spate, cu broboada ruptă și

strâmbă pe cap și cu ochii lipiți de hornul casei. „Ia zi-mi, domnișoară, iese fum pe acolo sau mi se pare mie?” Am văzut și eu că iese fum, iar bătrâna mi-a spus că a încercat să facă focul în casă, să facă mâncare, când a auzit o bufnitură și fumul s-a împrăștiat în toată bucătăria. Am intrat în cămăruța unde gătea și am deschis toate geamurile, să se aerisească încăperea. Casa îi era toată în dezordine, semn al neputinței ei, proporțională cu vârsta de 86 de ani pe care o are. I-am sugerat să rămânem pe prisma de afară să mai stăm de vorbă cât se aerisește casa.

„N-am vrut nici în ruptul capului să mă mărit când a apărut Petru*, dar m-a dat mama de acasă că spunea că sunt deja mare, aveam 17 ani”, mi-a spus Marta. Pe soțul ei l-a înmormântat anul trecut, iar de atunci locuiește cu fiul cel mic cu care nu se înțelege mai deloc. A crescut într-o familie greco-catolică, alături de un frate mai mare și opt mai mici, de care a avut grijă până s-a măritat. Pe Petru nu îl cunoștea mai deloc când s-au căsătorit. Se văzuseră de un Paște la biserică, din câte își mai amintește ea. El era cu nouă ani mai mare, iar când a aflat de la mama ei că este cerută în căsătorie, nu a avut de ales decât să o asculte. Învățase să nu iasă din cuvântul ei de mic copil, când aceasta îi pricinuisse o mare durere pentru care nu a putut să o ierte niciodată.

Când era în clasa a treia, Marta se remarcase în sat prin talentul ei muzical. Cânta la școală, la cor și la biserică. Într-o zi, a venit un domn de la București, în căutare de tinere talente. Auzind de Marta, acesta s-a dus la mama ei și, de față cu copila, i-a propus să o lase la București cu el ca să o facă artistă. „Nu știam ce înseamnă artist atunci. Nu mai auzisem cuvântul. Credeam că e vorba de un om care e mai mult trist, însă îmi doream mult să ajung la București”. În ciuda entuziasmului Martei, mama ei l-a rugat pe bărbat să se întoarcă a doua zi pentru a se putea sfătui și ea cu

soțul. În acea noapte, Marta a fost ascunsă de fratele mai mare în fânul din hambar, la porunca mamei ei. Când a venit a doua zi domnul de la București, deși mama Martei nu se sfătuisese deloc cu tatăl ei, i-a spus omului că fata s-a speriat și a fugit de acasă. Peste ani, Marta avea să afle ce înseamnă să fii artist prin concertele Valeriei Peter Predescu, născută și crescută tot în Telciu. În timp ce mi-a spus povestea, și-a șters continuu cu gesturi ample și grele lacrimile de pe față: „Dacă aș fi știut eu atunci ce înseamnă să fii artist, aș fi dărâmat tot hambarul să alerg după domnul ăla de la București să mă ia cu el. Altfel mi-ar fi fost norocul!”

Primul an de căsătorie al Martei a fost cel mai greu din întreaga ei viață. A locuit cu soțul ei, Petru, alături de unchiul și mătușa lui, care îl adoptaseră de mic. Mătușa lui Petru nu o primea pe Marta să doarmă în casă, așa că nopțile era alungată să doarmă în pod. Când a venit iarna, Marta s-a dus să ceară ajutor de la mama sa, însă aceasta n-a putut să o primească. Se temea că familia lui Petru va crede că fata are pe altcineva dacă se mută înapoi la părinții ei. În februarie, însărcinată fiind deja, Marta nu mai putea suferi durerile trupești pricinuite de frigul din pod. Știa totodată că va naște un copil cu probleme dacă va continua să trăiască așa. În disperarea ei, cel mai la îndemână gând a devenit cel al sinuciderii. Cum fratele ei mai mare dibuise starea în care se afla sora sa și îi ghicise gândurile de a-și sfârși viața, a venit cu o căruță, determinat să o ia acasă. Abia sub amenințarea despărțirii dintre Petru și Marta, unchiul lui a decis să le dea cheia de la o altă casă pentru a putea locui împreună, singuri. Au ajuns, astfel, să trăiască plătind chirie familiei adoptive a lui Petru. La scurt timp după ce a născut primul copil, Marta a fost nevoită să își ia rămas bun de la acesta. Copilul, născut cu probleme grave de sănătate, a murit la câteva luni de la naștere. În decursul mariajului, Marta a mai avut doi copii pe care i-a crescut

mai mult singură. Petru lucra la CFR și adeseori să întorcea acasă fără banii de salariu pe care îi bea cu colegii săi de muncă. Am întreat-o și pe Marta dacă în acea perioadă a luat în considerare divorțul: „Eram hotărâtă să plec, îl chemasem pe frate-miu cu căruța să vină să mă ia. Cât am împachetat, Petru a stat și s-a uitat la mine de lângă sobă. Când am terminat de strâns, a vrut să-mi mai spună două vorbe înainte de plecare. M-am așezat în fața lui și mi-a spus doar atât: «Mai ții tu minte oare ce jurământ ai făcut în ziua în care ne-am căsătorit? Și mai ții tu minte oare în fața cui ai făcut jurământul ăsta?» și am simțit cum mă lasă picioarele. Mi s-a făcut rușine de ce aveam să fac, mare păcat în fața lui Dumnezeu. Am despachetat tot și-am rămas”.

Acum, Marta îi păstrează în inima ei amintire bună soțului. În ciuda anilor tinereții pe care și i-a pierdut în lungi călătorii după Petru și după banii acestuia, după certuri și neajunsuri pricinuite de alcoolismul lui,

Marta spune că de când a ieșit la pensie, soțul ei s-a purtat cum nu s-a putut mai bine cu ea până în ziua în care a murit. Întrebarea cu care s-a încheiat dialogul mi-a fost, de această dată, adresată mie: „Tu când te măriți?”

În ciuda încercărilor regimului comunist de a controla viața religioasă a populației, o bună parte din oamenii din mediul rural au rămas profund influențați de etica creștină și de practicile bisericesti. În ceea ce privește comunitatea greco-catolică, aceasta a fost îndeosebi vizată de regimul comunist, fiind forțată alipirea acesteia de biserica ortodoxă. Ceea ce se avea în vedere era distanțarea de vest și alinierea cu politicile URSS-ului. Între formele de abuz asupra cultului greco-catolic se înscrie confiscarea lăcașelor de cult și transformarea lor în biserici ortodoxe (Vasile 2013, 12–20). Este și cazul bisericii din Telciu, la origini greco-catolică, însă convertită până astăzi la ortodoxism. Actualul lăcaș al bisericii greco-catolice din Telciu a fost inaugurat abia în 1997, ani buni după căderea regimului comunist. Pentru mulți credincioși, însă, această persecuție politică a reprezentat un motiv de întărire a credinței și exercitare activă a acesteia pe plan personal.

Nu numai impactul avut de religie în viața oamenilor a determinat descurajarea divorțurilor în secolul trecut, ci și politicile de consolidare a familiei tradiționale adoptate de Nicolae Ceaușescu în 1966. Pe de o parte, în ceea ce privește sprijinul acordat familiilor cu copii, printre măsurile pozitive se numără măsurile de suport pentru mame și alocațiile pentru copii. Pentru familiile cu patru copii, suma acordată pe cap de copil era de 200 lei, iar pentru familiile cu peste 5 copii, suma acordată era 500 lei pentru fiecare copil aflat în întreținere (Pădureaan 2009, 521–42). Pe de altă parte, în spectrul coercitiv al reglementărilor privitoare la încurajarea natalității, sunt incluse o serie de măsuri

cu un impact negativ de proporții asupra femeilor (Dumănescu 2015, 115–39). La celebra ședință de partid la care a fost adoptat Decretul 770, care scotea în afara legii avorturile și accesul la metode contraceptive, s-a mai adăugat un număr de constrângeri. Între strategiile abuzive ale politicii natalității se numărau și îngreunarea procesului de divorț, și introducerea taxelor de celibat – pentru persoanele singure – și de nuliparitate pentru cuplurile căsătorite care nu aveau copii. În 1967, rata de divorț în România a fost de 0%.

Procesul complicat de demarare a unui divorț și factorii relevanți în instanța judecătorească, care adeseori intimidau femeile de la sat să considere despărțirea o opțiune se reflectă pe deplin în următoarea relatare. La marginea comunei Romuli am cunoscut-o pe Nița, care m-a întâmpinat prietenoasă în barul pe care îl deține. În vârstă de 72 de ani, Nița se ocupă singură de afacerea pe care o are încă din tinerețe. Este din fire veselă și glumeață, iar adeseori în timpul interviului și-a întrerupt firul poveștii ca să îmi relateze câte un episod hazliu din tinerețe. Nița s-a născut în Maramureș. Tatăl ei a intrat de tânăr la închisoare, fiind unul dintre românii pedepsiți pentru că s-au opus procesului de colectivizare. La 18 ani, Nița terminase opt clase, absolvise Școala Comercială și muncea la Reșița la OCL (Organizația Comerțului Local). Căsătoria cu Vasile, în vârstă de 28 de ani, a fost aranjată de către mama ei. Au schimbat câteva scrisori, s-au întâlnit la o nuntă la Siliștea, iar după două luni erau deja căsătoriți. În aceste condiții, Nița a fost forțată să renunțe la locul de muncă de la Reșița și să se mute alături de soțul ei la Romuli, unde acesta deținea barul în care m-a primit Nița și mai multe hectare de pământ.

Nu a trecut mult timp până când Nița a aflat că Vasile era alcoolic. Adeseori, numai ea se îngrijea de bar, cât timp el bea alături de consăteni la mesele dină-

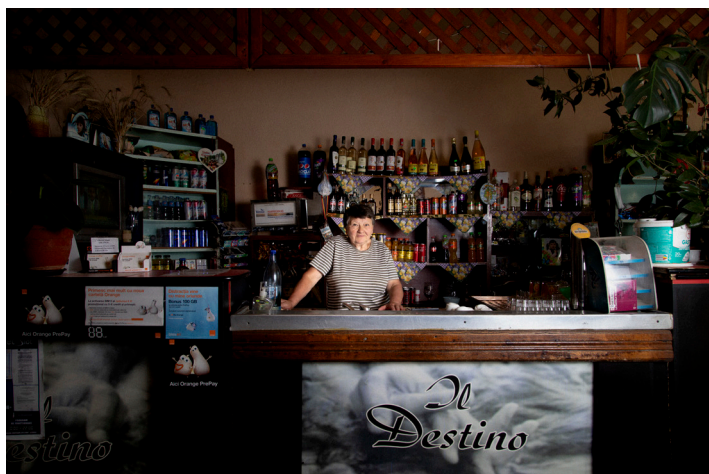
untru. Era nevoită să îl care până acasă și niciodată nu a îndrăznit să îl lase să zacă pe unde adormea, de teamă că reputația sa va fi pătată. În primul an de căsnicie, Nița a rămas însărcinată, însă bucuria ei nu avea să dureze prea mult. Din pricina unei nopți în care și-a cărat bărbatul beat în spate pentru a-l trece un pârâu, Nița a făcut un avort spontan. Tot în acel prim an, Nița a aflat că familia lui Vasile era bântuită de boli psihice de generații. Atât mama lui Vasile, cât și fratele acestuia sufereau la acel moment de probleme psihice, însă Nița nu a reușit să îmi spună precis despre ce era vorba. Pe primul copil l-a născut la vârsta de 21 de ani, iar pe cel de-al doilea l-a avut cinci ani mai târziu.

Deși în sat era văzut drept un om muncitor, generos și serios, Vasile o bătea pe Nița de fiecare dată când bea. Unul dintre motivele pentru care o bătea era ca să își acopere propriile infidelități. Credea că, temându-se de el, ea nu va încerca niciodată să afle despre relațiile pe care le avea cu femeile din sat. Deși era la curent cu tot ceea ce făcea soțul ei și era sătulă de bătăile primite, Nița nu a putut să divorțeze. În primul rând, îi era teamă că un bărbat străin nu i-ar accepta copiii dacă s-ar fi recăsătorit. În al doilea rând, divorțul de Vasile însemna că va rămâne fără proprietăți și fără loc de muncă și va fi forțată să se întoarcă în Maramureș, unde familia ei era atent supravegheată de Securitate. De altfel, dat fiind bunul renume pe care Vasile îl avea în sat, erau șanse foarte mari să piardă custodia copiilor.

În perioada regimului ceaușist, divorțul reprezenta o experiență de lungă durată și extrem de traumatizantă pentru femeile care intentau procesul. Odată depuse actele de divorț, cuplul avea șase luni la dispoziție pentru reconciliere. Dacă soții aveau copii, perioada de împăcare era extinsă la un an. Încă un an în care victima violențelor domestice trebuia să trăiască în aceeași casă și să se îngrijească de abuzatorul ei. Dacă

după un an cuplul nu găsea o cale de împăcare, începea procesul. Taxa pentru un proces de divorț era între 3000 și 6000 lei. La tribunal, trebuiau aduși martori pentru a dovedi infidelitățile sau abuzurile fizice suferite de persoana vătămată din căsătorie. Dacă abuzurile erau extinse și la minori, aceștia trebuiau să se afișeze și ei la tribunal, să depună mărturie. Astfel că, traumele unui mariaj eșuat nu numai că erau prelungite cu o perioadă de un an înainte de pornirea procesului, ci trebuiau și retrăite de toate victimele abuzurilor în tribunal. Dacă divorțul era în cele din urmă pronunțat, intervenea taxa de celibat pe care fiecare dintre părți urma să o plătească până la o viitoare căsătorie.

Renumele bun al lui Vasile, condiția de străină în sat a Niștei și izolarea în care a ținut-o soțul ei prin bătăile repetate garantau o lipsă de martori în favoarea ei la un proces de divorț. După Revoluție, soțul Niștei a avut multiple accidente cerebrale. În 1991, a fost pentru prima dată internat la psihiatrie, de unde a plecat cu două diagnostice grave: demență și Alzheimer. După încă nouă ani, Vasile a ajuns bolnav la pat. Timp de 14 ani,

Nița l-a îngrijit, l-a spălat, l-a hrănit, l-a schimbat și i-a dat tratamentul zi de zi. Abia la doi ani de când a rămas la pat Vasile, Niței a încetat să îi mai fie frică de el. Din 2014 Nița a rămas văduvă și a continuat să se ocupe de bar.

Tot la Romuli am întâlnit-o și pe Floarea, cea care reprezintă o fericită excepție nu numai pentru textul de față, ci și pentru întregul peisaj care mi-a fost conturat în timpul petrecut în cele două comune. Imediat după ce am întrebat-o pe Floarea de relația cu soțul ei, aceasta a izbucnit în plâns. Mi-a povestit cum în ultimii ani soțul ei a trecut prin două accidente grave, care i-au pus viața în pericol. Deși acum este recuperat complet și muncește alături de ea zi de zi, numai amintirea faptului că era să îl piardă o face să îi curgă și șiroaie de lacrimi pe față. Ziua în care Floarea a acceptat să stăm de vorbă a fost una dintre cele mai călduroase zile pe care le-am resimțit în luna petrecută în rural. Soarele ardea puternic, iar pielea mea începuse să se înroșească violent sub razele lui. În vârstă de 64 de ani, Floarea își petrecuse întreaga zi la strâns fânul de pe deal și a ajuns totuși cu o dispoziție bună la interviu. Prezența ei m-a făcut să uit și chiar să mă rușinez degrabă de chinurile prin care credeam că trec stând în soare.

Floarea s-a căsătorit din dragoste la 17 ani, după ce a absolvit opt clase. Soțul ei avea 23 de ani pe atunci. Amândoi s-au născut la Romuli, au muncit încă de mici copii la fân și s-au ocupat de creșterea animalelor. S-au cunoscut în sat, și au corespondat în tot timpul cât el a fost în armată. Atât Floarea, cât și soțul acesteia au dispus de pământ din partea familiilor lor la momentul căsătoriei, ceea ce le-a determinat activitățile pentru întreaga viață. La 18 ani, Floarea a născut primul copil, iar la 20 de ani pe al doilea. La fel ca Ilinca, și ea își lua copiii cu ea pe deal cât timp muncea pământul. Din amintirile ei, Floarea nu reușește să relateze nicio cearță majoră cu soțul. S-au iubit și s-au respectat întreaga

viață, așa cum o fac și acum. Pe lângă munca agricolă, soțul ei a lucrat și la CFR. Floarea a mai dispus de un avantaj pe care majoritatea femeilor din mediile rurale nu îl aveau în acea vreme. Ea se ocupa de finanțele casei, iar toți banii pe care îi câștigau ea și soțul ei, inclusiv salariul de la CFR, erau puși imediat laolaltă și folosiți pentru bunăstarea întregii familii. Floarea a simțit mereu că a avut o voce în casă, că a putut să își exprime dorințele, îngrijorările și problemele în fața soțului său. Importanța agriculturii în familia Floarei s-a propagat și la următoarea generație. În total a avut patru copii, iar dintre ei, toți au dorit să rămână să muncească pământul și și-au încheiat studiile după opt clase, ca mama lor. Fiul cel mic al Floarei s-a căsătorit în 2003, la vârsta de 18 ani, cu o fată în vârstă de 15 ani. Întreaga viață, fetei respective i-a părut rău că nu și-a continuat studiile așa că acum își încurajează unica fiică să termine liceul militar la care a ajuns. Floarea este, de asemenea, mândră de reușita nepoatei ei și de seriozitatea de care dă dovadă în studiile pe care le urmează.

Pentru încheierea unei căsătorii în 2022, vârsta minimă necesară este de 16 ani, conform Legii 287/2009. Alineatul al doilea al Articolului 272 specifică următoarele: „Pentru motive temeinice, minorul care a împlinit vârsta de 16 ani se poate căsători în temeiul unui aviz medical, cu încuviințarea părinților săi sau, după caz, a tutorelui și cu autorizarea instanței de tutelă în a cărei circumscripție minorul își are domiciliul. În cazul în care unul dintre părinți refuză să încuviințeze căsătoria, instanța de tutelă hotărăște și asupra acestei divergențe, având în vedere interesul superior al copilului”. Până în 2007, când s-a egalizat vârsta pentru căsătorie între bărbați și femei, căsătoria cu o minoră de 15 ani era permisă în virtutea unor „motive temeinice”. În comuna Telciu, în 2021, din numărul total de 28 de căsătorii, trei dintre ele au implicat fete de 16 ani.

De la secretarele care mi-au prezentat registrele aflate la primăria din Telciu, aflu că și pentru această vară era programată o căsătorie între o fată de 16 ani și un băiat major, însă aceasta nu a obținut avizul necesar din partea medicului pentru a se putea mărita. Fata respectivă era, de altfel, însărcinată.

O altă excepție în peisajul rural în care am fost introdusă, însă o excepție la polul opus de povestea Floarei, este reprezentată de Gabriela, care întreaga viață a rămas nemăritată și care și-a crescut cei patru copii singură. Când am ajuns acasă la Gabriela pentru interviu, m-a așteptat primitoare cu cafea și cheesecake. Sufrageria ei era burdușită de cărți, iar pe pereți a păstrat înrămate portretele de clasa I ale copiilor ei. Printre ele era strecurată și poza Gabrielei din primul an de școală. În stânga fotoliului pe care m-am așezat se afla un vinil cu Piano Concerto no.1 al lui Ceaikovski, pe care Gabriela mi-a spus că tatăl ei îl asculta adesea.

Nu numai faptul că face parte dintr-o altă generație decât a celorlalte femei ale căror povești le-am relatat până acum a făcut-o să aibă un alt parcurs. Până la urmă, și Gabriela s-a născut în perioada ceaușistă și a trăit în același mediu plin de stigmă precum toate celelalte femei din mediul rural. Un impact important asupra dezvoltării Gabrielei l-au avut părinții acesteia. Mama Gabrielei s-a căsătorit la 19 ani din dragoste. Provenea din regiunea Moldovei, de unde s-a mutat la Romuli după ce familia ei a rămas fără avere în urma colectivizării. Tatăl Gabrielei rămăsese orfan de mamă din copilărie, și lucra drept muncitor pe șantier când și-a cunoscut viitoarea soție. Părinții Gabrielei au avut numai doi copii, un băiat și, la treisprezece ani diferență pe Gabriela, născută în anul 1967 cel mai probabil datorită decretului 770, după cum ea însăși afirmă. Deși mama Gabrielei terminase numai opt clase, iar tatăl ei zece, au insistat asupra educației Gabrielei înainte de

toate, ei înșiși fiind pasionați de lectură. De altfel, și tatăl ei a avut ambiția de a continua școala, ajungând să lucreze în urma absolvirii liceului de la Năsăud ca acar la CFR până la pensionare. Gabriela a studiat doi ani la liceul pedagogic din Târgu Mureș și încă doi la liceul „George Coșbuc” din Năsăud și imediat după a primit post de educatoare la Romuli. În scurt timp a ajuns învățătoare în aceeași comună, meserie pe care o practică până în ziua de astăzi.

Deși a fost cerută în căsătorie de câteva ori până să împlinească vârsta de 20 de ani, Gabriela a refuzat de fiecare dată. Motivul ei era unul cât se poate de simplu – nu se simțea atrasă de băieții care o curtau. Întrebată de tatăl unuia dintre pretendenți ce ar putea fiul lui să facă să îi fie pe plac Gabrielei ca să o ia de nevastă, Gabriela i-a răspuns: „Dacă vrea să îmi fie pe plac, să mă lase în pace”. Nefiind constrânsă de familie să se mărite cât mai repede cu putință, Gabriela a ales să rămână singură în lipsa unui bărbat de care să se îndrăgostească. În schimb, un eveniment mult mai important a ajuns să îi schimbe viața. La douăzeci de ani a rămas însărcinată în urma unei relații pasagere cu un bărbat însurat. În această situație, satul nu a reacționat împotriva Gabrielei cum s-ar fi întâmplat în modul caracteristic al acelor vremuri față de o sarcină în afara căsătoriei. Satul a sprijinit-o pe tânără, care se remarcase deja drept o educatoare de excepție și oamenii au cerut imediat cercetarea disciplinară a bărbatului în cauză care se întâmpla să fie chiar polițist. Cu condiția să fie lăsată în pace, Gabriela a refuzat să declare oficial identitatea tatălui copilului ei nenăscut pentru ca pedeapsa lui să nu fie prea aspră și pentru ca el să își poată păstra locul de muncă. Alegerea făcută mai avea un motiv – Gabriela dorea să îi protejeze pe copiii și pe soția bărbatului, ajunsă în această căsătorie în urma unui viol. Față de acea femeie, Gabriela a avut

întotdeauna o simpatie aparte și a încercat să o sprijine moral de câte ori a putut. Știa că femeia este bătută des de soțul ei și o sfătuia să ceară ajutor vecinilor de fiecare dată când au loc violențe în casă. Timp de un an, bărbatul a fost trimis să lucreze la Năsăud. După ce s-a întors, a reluat contactul cu Gabriela, însă fără să contribuie financiar la creșterea copilului. La patru ani de la aceste evenimente, bărbatul i-a propus Gabrielei o vacanță la mare pentru a petrece timp cu copilul. Când s-a întors acasă, Gabriela era iarăși însărcinată. După cum procedase și întâia oară, l-a trecut și pe cel de-al doilea copil pe numele ei și a încercat să evite pe cât posibil contactul cu bărbatul în cauză. La șapte ani după, Gabriela a început o relație alături de un bărbat cu care s-a și mutat. Deși au avut doi copii împreună, Gabriela a refuzat în continuare să se căsătorească, simțind că vrea să își păstreze libertatea. A încheiat acea relație când a simțit că e momentul și de creșterea copiilor s-a ocupat preponderent singură.

Copiii Gabrielei sunt adulți acum, iar ea se mândrește de reușitele lor. Nu a regretat niciodată că nu s-a măritat și a ales să se bucure de libertatea ei continuându-și studiile. După ce a terminat studiile de licență la Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul UBB în 2008, a absolvit și Masteratul de Consiliere Școlară și Asistență Psihopedagogică în cadrul aceleiași universități. La finalul interviului Gabriela mi-a spus râzând că are în plan să se apuce și de un doctorat.

În rândul factorilor decisivi asupra egalității de șanse, educația joacă un rol cheie. Accesul la studii superioare atât pentru bărbați, cât și pentru femei determină o competiție echitabilă pe piața de muncă și oportunitatea uniformizării statutului social și economic al femeilor și bărbaților deopotrivă. Discuția relevantă pentru această cercetare trebuie, însă, purtată

pe două fronturi. Pe de o parte, problema accesului la educație privește libertățile, drepturile și politicile de gen, iar pe de altă parte, diferențele culturale și sociale dintre mediul rural și urban. În ceea ce privește regimul comunist din România, conceptul de „egalitate” era unul central, însă accentul nu era pus pe egalitatea de gen, ci pe cea dintre oameni, indiferent de sex. Acest tip de egalitate nu prezintă interes față de oportunități, ci de tratament. Astfel, în timp ce toți oamenii sunt tratați asemenea, accesul acestora la oportunități educative și de carieră nu este mulat pe nevoile fiecărui gen în parte, perpetuându-se în acest fel inegalitățile de gen (Ghebrea 2015, 27–50). Pentru cele mai multe femei tinere din timpul regimului comunist, educația se încheia în timpul anilor de liceu care coincideau cu vârsta considerată ideală pentru căsătorie. Accesul la universități era adesea determinat de statutul social al familiei, de condiția economică și de plasarea în mediul urban. În ceea ce privește diferențele dintre mediul rural și cel urban, anii 1960 au fost marcați de migrațiile masive de la sate la orașe a familiilor prezentând clasa muncitoare, și deci, au sporit accesul la educație liceală a copiilor născuți la sate. Anii 1970, însă sunt marcați de diminuarea acestei migrații, pentru ca anii 1980 să prezinte o stagnare a numărului de locuri în învățământul superior. Menținerea inegalității de șanse între femei și bărbați și între tinerii din mediul rural și cei din mediul urban este favorizată în acest ultim deceniu al regimului comunist și de politicile de natalitate adoptate în 1967 (Voicu și Vasile 2009, 119–144). Exemplul parcursului profesional și educativ al Gabrielei reprezintă un model fericit de succes încurajat și determinat de mentalitatea familiei și răspunsul acesteia în fața presiunilor sociale. Cu toate acestea, problema abandonului școlar și cea a diferențelor educaționale între tinerii de la sat și cei de la oraș rămân unele dintre principalele complicații

curente ale învățământului românesc.

Asupra fenomenului de emanciparea a femeilor din România și a fenomenului de scădere a interesului față de căsătorie, un impact major nu l-a avut numai accesul mai larg la educație superioară, ci și deschiderea granițelor și fenomenul migrației. Un exemplu bun în acest sens este Elena, asistentă medicală în comuna Romuli, în vârstă de 43 de ani. În 2005, Elena a plecat împreună cu alte cinci femei din satul natal în Germania, unde a lucrat ca îngrijitoare pentru persoane cu dizabilități. Timp de 12 ani, Elena a fost plecată din țară și a locuit în Germania, în Austria și în Elveția. Când a plecat în străinătate, gândul care a ghidat-o a fost dorința de libertate și scăparea de sub opresiunile patriarhale impuse de familia ei și de societatea rurală. În primii ani i-a fost greu să se adapteze din vina dorului de casă și de frații ei mai mici. Cu toate acestea, în acei ani Elena nu a putut să ia în considerare întoarcerea în Romuli. Știa că presiunile asupra femeilor tinere erau în continuare mari, deși țara adoptase un regim democratic de peste zece ani. În străinătate, Elena a descoperit plăcerea ieșitului în oraș, a prieteniiilor dintre femei și a libertății manifestate în societăți în care egalitatea de gen nu este doar un concept teoretic utopic. Întoarsă din 2017 la Romuli, Elena s-a căsătorit, însă este radicală în decizia ei de a avea copii. Nu a reușit în anii de când s-a întors să își mai formeze grupuri de prietene, iar cauza principală identificată chiar de ea este diferența dintre interese. Femeile din Romuli sunt axate pe creșterea și educarea copiilor, iar mentalitatea lor stă sub semnul patriarhatului. La spital, Elena mi-a spus că aude zilnic femei care refuză anumite tipuri de controale medicale, în special de ordin ginecologic, de teamă că și-ar putea supăra iubitul, soțul, tatăl sau chiar preotul duhovnic. În timpul interviului cu ea, am remarcat la Elena o rezistență puternică față de soci-

etatea în care trăiește, dar și o credință puternică că la un moment dat lucrurile s-ar putea schimba. După spusele ei, credința ei nu este bazată pe o naivitate ideologică, ci pe experiența avută în vest, unde a simțit pe propria ei piele independența, libertatea și respectul acordat echitabil, atât bărbaților, cât și femeilor.

Ca urmare a căderii regimului comunist în România, deschiderea granițelor a reprezentat unul dintre factorii principali ai schimbării culturale și ai modificării structurii sociale în mediul rural. În 2020, România a reprezentat țara cu cea mai ridicată rată de emigrare la nivel mondial. De altfel, România se află în topul țărilor cu cele mai mari pierderi ale populației cauzate de fenomenul emigrării. Migrarea sezonieră în scopul practicării muncii agricole este cea mai des întâlnită formă de emancipare economică a oamenilor de la sat (Cosma et al 2020, 7–27). În rândul femeilor, nu numai munca agricolă sezonieră reprezintă un sector deschis pe piața occidentală a muncii, ci și îngrijirea bătrânilor sau a persoanelor cu dizabilități (Grigan 2011, 184–91). În ceea ce privește motivațiile femeilor de a părăsi țara, dincolo de fundamentele de ordin economic se remarcă și dorința de dobândire a independenței, distanțarea de presiunile patriarhale ale familiei și societății rurale și îmbunătățirea calității vieții atât pentru propria persoană, cât și pentru familia extinsă – părinți și copii. Emanciparea prin muncă și dobândirea independenței financiare determină un interes mai scăzut al femeilor tinere pentru căsătorie și, deci, pentru formarea prematură a unei familii.

În timpul petrecut la Telciu m-am interesat și de cum se raportează fetele tinere și foarte tinere la căsătorie. Am stat de vorbă cu fete cu vârste cuprinse între 16 și 25 de ani și le-am întrebat cu privire la planurile lor de viitor. Florina, în vârstă de 17 ani, mi-a spus că cea mai mare grijă a ei este bacalaureatul, iar dacă va reuși să treacă cu bine, va urma o postliceală.

Ștefania, la cei 18 ani ai ei, nu visează decât să termine liceul cât mai repede și să se mute într-un oraș mare cu o universitate bună. Flori și Ana, ambele de 25 de ani mi-au răs în față când le-am întrebat de măritiș. Cu studii universitare terminate la Cluj, cele două fete s-au angajat imediat acolo, iar în Telciu vin numai în vacanțe. Niciuna dintre ele nu are de gând să se căsătorească prea curând, deși mi-au spus că majoritatea colegelor lor de liceu s-au măritat deja. Per total, perspectivele deschise de educația din familie, studiile superioare și independența financiară, determină fetele din generațiile tinere să elimine căsătoria de pe lista lor de priorități.

Față de perioada regimului comunist, rata de nupțialitate în România a scăzut, rata de divorț a crescut exponențial, iar vârsta medie a celor care se căsătoresc este mai înaintată, conform Eurostat. Conform raportului oficial privind Evenimentele Demografice din 2021 al Institutului Național de Statistică „În anul 2021, vârsta medie la prima căsătorie a fost de 31,6 ani pentru bărbați și de 28,3 ani pentru femei, în creștere față de anul 2020 cu 0,2 ani atât la bărbați, cât și la femei. În anul 2021 se menține tendința de deplasare a acestor indicatori spre limite de vârstă mai înaintată (după 28 ani pentru femei, respectiv după 31 ani pentru bărbați). Între mediul urban și mediul rural nu există diferențe semnificative în ceea ce privește vârsta medie a celor care se căsătoresc”.

La finalul rezidenței mele de la Telciu, mi-am dat seama că subiectul meu inițial de documentare era, în mare parte, o ficțiune. În ceea ce privește generațiile de femei cu vârste cuprinse între 60 și 90 de ani, căutând să descopăr motivațiile pentru care s-au căsătorit, am realizat că alegerea nu le-a aparținut mai deloc. Fie că la bază a stat presiunea din partea familiei, stigmatul social de a rămâne nemăritate, politicile comuniste de creștere a natalității, lipsa de educație și oportunități

sau insistențele din partea bărbaților, cert este că, în cele mai multe cazuri, femeile nu au avut de ales. În ceea ce privește grupa de vârstă 30-59 de ani, majoritatea femeilor au fost reticente în a îmi acorda interviuri. Deși,

neoficial, am purtat discuții și cu femei care se încadrează în această categorie de vârstă, niciuna nu s-a dovedit a fi revelatoare în mod direct pentru cercetarea mea. În mod indirect, însă, mi-am dat seama că la mijloc este vorba tot despre o anumită stigmă de care oamenii din rural se feresc, alegând ca problemele din curtea lor să rămână ascunse în spatele porților bine ferecate. Teama de gura satului, frica de a fi judecate sau expuse și neîncrederea de a se deschide emoțional sunt reflexe dobândite ale femeilor din mediul rural. Dobândite și justificate totodată.

Dorindu-mi, totuși, ca acest studiu să cuprindă și fenomene mai recente de raportare la căsătorie, am observat cu bucurie că există un interes tot mai crescut al femeilor și fetelor din mediul rural pentru urmarea unor studii superioare și pentru dobândirea independenței financiare. Aceste interese recent dezvoltate și permise social în rândul femeilor determină întârzierea începerii relațiilor maritale și a formării de familii care să respecte tiparul tradițional. Distanțarea femeilor de preconcepția tradițională legată de necesitatea căsătoriei are un impact mai larg și asupra conceptului de „familie” și a dinamicilor sociale și culturale de gen per total. Comparând generații diferite de femei și raportările la căsătorie și viață maritală ale acestora, nu am putut neglija diferențele ce aparțin și de contextul social și istoric, transformările privitoare la fenomenalitatea vieții de familie înțeleasă în sens tradițional, reconsiderarea discursivă și legislativă a violenței domestice și schimbările paradigmatică din interiorul culturii rurale și a traiului de la sat.

Femeile din mediul rural devin din ce în ce mai conștiente de faptul că există perspective de viitor și în afara căsătoriei. Mai important, însă, este faptul că femeile din rural încep să realizeze că inclusiv căsătoria este și trebuie să fie o alegere. Întrebarea care rămâne este: cât de conștientă este societatea rurală de dreptul la alegere al femeilor?

Referințe

- Cosma, Valer, Cornel Ban, Daniela Gabor. „The Human Cost of Fresh Food: Romanian Workers and Germany’s Food Supply Chains”. *Review of Agrarian Studies* vol. 10, no. 2, July–December, 2020, p. 7–27.
- Dumănescu, Luminița. „Regimul matrimonial în comunism”. În *Statutul femeii în România comunistă – Politici publice și viață privată*. Ed. Alina Hurubean, București: Institutul European, 2015, pp. 115–139.
- Frunză, Alexandru. „Victimizarea femeii în mediul rural în cazurile de violență în familie”. *Legea și viața*, Academia Ștefan cel Mare, Chișinău, Republica Moldova, ediția din august 2020, p. 37–39.
- Ghebreă, Georgeta. „Contextul de acțiune a egalității de gen înainte de 1989”. În *Statutul femeii în România comunistă – Politici publice și viață privată*. Ed. Alina Hurubean, București: Institutul European, 2015, p. 27–50.
- Grigan, Gabriel. „Efecte socio-economice ale migrației după 1989 – Studiu de caz: Fedru – Transilvania”. *Sfera Politicii*, nr. 12 (166), 2011, Fundația Societatea Civilă, p. 184–191.
- Kilgman, Gail, Katherine Verdery. *Țăranii sub asediu – Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*. București: Polirom, București, 2015.
- Pădurean, Corneliu. „Familia în timpul regimului comunist”. În *Families in Europe Between the 19th and the 21st Centuries. From the Traditional Model to Contemporary PACS*, *Suplement of the Romanian Journal of Population Studies*, ed. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Cluj UP, 2009, p. 521–542.

- Rus, Viorel. „Transformările social- economice și rezistența anticomunistă în arealul actual al județului Bistrița-Năsăud, în anii instaurării economiei de tip sovietic-stalinist (1948 - 1962)”. În *Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud – aspecte, martori, mărturisiri și documente inedite (1945–1989)*, ed. Viorel Rus, Bistrița: Editura Ioan Cutova, 2005, p. 172–222.
- Vasile, Cristian. *Între Vatican și Kremlin – Biserica Greco-Catolică în perioada regimului comunist*. București: Curtea Veche, București, 2013.
- Voicu, Bogdan, Marian Vasile. „Inegalitățile rural – urban și masificarea educației superioare din România”. În *Educația și excluziunea socială a adolescenților din România*. Ed. Adrian Hatos, Sorana Săveanu, Oradea: Editura Universității din Oradea, 2009, p. 119–144.

Maria din Marin sau despre ce vorbim atunci când vorbim despre viața oamenilor de la țară

Bogdan Coșa

Vara asta, pornind de la ideea că noi, orășenii, suntem din punct de vedere mental din ce în ce mai departe de confrății noștri de la sat – drept pentru care idealizăm traiul lor în armonie cu natura sau, dimpotrivă, îl reducem la o serie de privațiuni înecate în alcool prost, înghițite apoi de uitare –, Centrul pentru Studiarea Modernității și a Lumii Rurale și Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău mi-au propus să merg într-o rezidență de documentare și creație în Marin, un sat oarecare din Transilvania.

Deși la ultimul recensământ acest Marin număra puțin sub o mie de locuitori, am aflat că documentele atestă existența lui încă din 1458, cu un an înainte ca Bucureștiul să fie pentru prima oară menționat oficial. Mai mult, în secolul al XV-lea satul avea deja o biserică, iar prima școală a început să funcționeze în 1830. Cu toate acestea, drumul care leagă Marinul de comună, lung de 7 km, a fost asfaltat abia în anii 2000, iar transportul în comun se rezumă astăzi la trei curse de microbuz pe zi. E drept, acum există două biserici, una ortodoxă și una greco-catolică, dar școala are lacătul pe poartă și copiii trebuie să facă naveta la Crasna sau la Zalău ca să învețe.

Gazda mea, Maria Toma, la rândul ei unul dintre sătenii care fac zilnic naveta, tocmai își terminase programul la Agenția de Plăți și Intervenții în Agricultură când am ajuns în centrul comunei, așa că a fost bucu-roasă să mergem împreună spre casă și să-mi arate cele

câteva ferme apărute de-o parte și de alta a drumului deja găurit, mărginite în depărtare de păduri întinse de foioase. Lucra la agenția din Crasna de mai bine de 15 ani, dar înainte de asta fusese la muncă în Italia și în Franța, unde soțul ei plecase încă de la sfârșitul anilor 90. De fapt, Maria era croitoreasă de meserie, asta își dorise să facă dintotdeauna, ba chiar visase să devină designer vestimentar, numai că fusese nevoită să lase mașina de cusut deoparte și să crească și să vândă porci alături de soțul ei, pentru că aveau un copil și o casă de terminat. Abia după asta s-a ambiționat și a făcut facultatea – la Cluj, după ce a împlinit 30 de ani –, și s-a angajat la stat.

Mi-a fost clar încă de dinainte să coborâm din mașină că femeia care urcase pe locul din dreapta cu un gentoi plin de acte – își luase de lucru și acasă – întruchipează exemplar acea *modernitate* a lumii rurale din titlul instituției care mă trimisese acolo; care pentru o româncă înseamnă adesea și să plivească în grădină, și să aibă o carieră de succes, și să plece într-un city break, și să facă mâncare-curățenie-spălat, și să dea de mâncare la animale. Pe scurt, să trăiască și ca la țară, și ca la oraș, și în acord cu legile nescrise ale satului și străbunilor, dar și cu exigențele ascuțite și mai mult de poliția Internetului.

Și, deși nu mai fusesem niciodată în Sălaj și eram curios să văd Depresiunea Silvanei și culmele ei deluroase, să văd care sunt problemele din sate, dincolo de ordinea, de liniștea ulițelor, care noaptea înghit parcă locuitorii, dincolo de curățenia și cuminența tipice așezărilor a căror populație e preponderent de etnie maghiară, auzind-o pe Maria repetând „Nu e ușor să fii femeie”, am lăsat satul și specificul lui deoparte și m-am dus după ea, vrând să înțeleg la ce se referă. De exemplu, ce a însemnat pentru ea să se nască la țară în România lui Ceaușescu? Faptul că fratele ei a plecat la facultate în vreme ce ea a rămas acasă, urmând să vadă de-a lungul vieții de părinți, avea oare de-a face

cu faptul că era femeie? Care au fost deziluziile ei în post-comunism, ce a visat că e libertatea la 20 de ani și care au fost piedicile pe care a trebuit să le depășească în realitate? Ce a trebuit să atârne prematur în cui? Ce regrete are acum și, foarte important, cum se vede pe sine atunci când își permite să privească în urmă?

În zilele care au urmat am stat multe ore de vorbă, iar Maria a fost de acord să las reportofonul pornit între noi. Viața ei, deși n-aș putea spune că e tipică, reflectă foarte bine transformările sociale și culturale care au avut loc în societatea românească odată cu căderea regimului comunist și trecerea la economia de piață, în special pentru generația Mariei, care a fost antrenată și școlită pentru o existență în cadrul altor reguli; pierderea relevanței meseriei pentru care se pregătise; mirajul Occidentului și realitatea unor munci dure plătite precar (Cosma et al 2020, 7-27), răscumpărate ulterior în plan simbolic, dar și concret, la nivel de stimă de sine, de exemplu, cu un preț foarte ridicat; dezrădăcinarea unuia dintre parteneri sau a ambilor; nevoia de a deprinde din mers alte aptitudini, alte meserii; conflictele iscate automat între valorile familiei de bază și cele ale familiei nucleu – toate pot fi urmărite cu claritate și în profunzime în cazul ei, care devine deosebit tocmai prin devierile de la normă, prin faptul că ne faultează stereotipurile despre femeia obișnuită de la țară în aceeași măsură în care, în anumite aspecte, le întărește tulburător.

Mai jos, editată pentru claritate și concizie, o parte din discuția noastră.

Ar fi trebuit să pornesc reportofonul ieri seară, îndată ce am ajuns – rareori mi-a fost dat să aud o poveste de viață mai inedită.

Îți mai zic o dată ce te interesează – cu ce să încep? Că nu mai știu ce ți-am povestit.

Zi-mi, de exemplu, cum l-ai cunoscut pe soțul tău. Și ajungem mai târziu și la restul.

Da, sigur ajungem. Păi, când am început să mă-n-tâlnesc cu Ionică, am fost singură împotriva tuturor – nicio prietenă nu l-a vrut lângă mine. Ziceau că-i bandit, că-i șmecher... Dar pe mine toate năzbâtiile pe care le făcea mă atrăgeau.

Vă știți de mici, din sat?

Da, am fost colegi în clase paralele. Niciodată n-am câștigat premiul lui – dacă el lua premiul al doilea, eu luam premiul al treilea, dacă el lua premiul al treilea, eu luam mențiune. Îl simțeam mai bun decât mine.

E posibil să te fi atras asta la el – să se fi activat, așa, peste ani?

Sincer, mai tare mi-a rămas în minte costumul pe care l-a purtat la sfârșitul clasei a opta, un costum din trei piese, stilat, impecabil – în comparație cu restul băieților, care au venit la festivitate care cum a nimerit... Așa că, mulți ani mai târziu, supărată pe una din prietene, am zis, gata, fac ce vreau eu.

Cum adică? De ce erai supărată?

În general, mă săturasem de vorbele tuturor, mă săturasem să fiu întotdeauna aia grasă. Așa-mi ziceau pe atunci. Eram „aia grasă”.

Ce însemna „grasă”?

Am avut întotdeauna un metru și jumătate. Și, fiind croitoreasă, 68 de centimetri în talie mi se părea mult. Acum știu, nu era mult. Dar așa era atunci. Dacă mergeam la discotecă, să zicem, putea să vină cineva și să-mi spună că cutare a zis că îi place de mine; dar cum mă anunța? „A zis că-i place de aia mai grasă.” Nu de aia cu părul nu știu cum, cu ochii albaștri, cu fusta verde sau cu bluza mai așa, ci „de aia mai grasă”. Și m-a obsedat o perioadă faptul că am niște kilograme în

plus, deși acum îmi dau seama că eram normală.

Că-s mică de statură nu m-a deranjat niciodată. Dimpotrivă, mă enerva când, la vreo măsurătoare, cineva zicea că am 1,51. Nu voiam: eram croitoreasă, centimetrul are 1,50 lungime, și eu mă mândream să știu că-s lungă cât centimetrul, punct.

Ai avut și alți iubiți înainte să-l cunoști pe soțul tău?

Eu n-am avut relații până m-am căsătorit. Am avut oameni care au ținut la mine, dar i-am părăsit pe toți, atunci nu se punea problema de amor.

Deși, uite, cu un an înainte de a mă logodi cu Ionică, am mers la Zalău cu o mașină de cusut la reparat. Mie îmi plăcea să vorbesc cu băieții, să cunosc tot felul de oameni, la cinematograf, în tren, mergeam cu ei la plimbare, dar nu făceam nimic mai mult, ți-am zis, nici măcar nu-i sărutam.

Și, cum nu l-am găsit acasă pe cel care trebuia să-mi repare mașina, un tip care părea de treabă, pe care îl știam de la prietena mea din sat, cu care trebuia să se întâlnească chiar atunci, mi-a zis să urc să las mașina la el, să n-o mai car după mine. Nu m-am gândit nicio secundă că aș putea păți ce-am pățit.

N-a vrut să mă mai lase să plec. După câteva ore în care l-am respins în fel și chip, a zis: *Am înțeles, ești nebună, nu vrei să te culci cu mine. O femeie normală ar fi cedat. Urcă-te pe pervaz și sari pe geam – sau bag cuțitul ăsta în tine!*

Când m-am apropiat de geam, mi-am dat seama că n-o să pot să sar, că o să trebuiască să mă culc cu el. I-am zis: *Lasă-mă să plec acasă, să ne calmăm puțin...* Și, pentru că m-ai lăsat să plec, o să vin să mă culc cu tine într-o zi. În momentul ăla credeam că așa o să fac dacă-mi dă drumul. Noroc că i-a sunat telefonul și i-au zis niște prieteni că vin pe la el.

Dar tot nu m-a lăsat în pace, m-a mai amenințat o bucată că vin ăia și mă fac toți poștă. Și a trebuit să-mi explice ce înseamnă asta, pentru că nu știam ce înseamnă să te faci cineva „poștă”. Atunci am realizat că-s pe nicăieri, că se pot întâmpla o mulțime de lucruri și că lumea nu e așa cum credeam eu.

Ieri îmi ziceai că ai terminat zece clase aici, după care te-ai dus în Târnăveni.

Așa e, acolo am făcut școala profesională de croitorie la zi. Toată familia știa că eu îmi doresc să cos, tata îmi cumpărase mașină de cusut când aveam trei ani, dar îmi trebuia și o hârtie, o dovadă că pot să cos.

Fratele tău mai mare era deja la facultate. Nu te tenta și pe tine să mergi mai departe?

Atunci aveam probleme cu spatele. Căzusem în sala de sport – la țară n-avusesem niciodată o sală de sport – și nu se mai puneau problema să merg la liceu.

Ce s-a-ntâmplat?

Cum îți ziceam, aveam în jur de 17 ani și eram aia grăsuță. Și, ca să nu mai fiu așa, mă duceam după ore în sala de sport – să fac mișcare, să fiu în rând cu fetele de la oraș, care făceau sport, care știau ce-s alea abdomene și alte minuni. Eu nu știam ce înseamnă să faci picioare și chestii dintr-astea, dar le-auzeam pe ele. Și, normal, voiam și eu. Și-ntr-o zi am căzut la un spalier și mi-am stricat coloana.

După asta nici nu m-am mai gândit să merg la liceu. M-am recuperat, mi-am terminat profesionala și m-am întors acasă, unde m-am angajat la croitorie în Crasna.

Și cum a fost?

Păi, mă întorsesem la ai mei și făceam în fiecare zi naveta.

Nu prea aveam comenzi, dar eu aveam nevoie să învăț să cos – chiar dacă făcusem în școală niște pijama-

le și niște rochii superbe, de era să fiu exmatriculată... Așa că mai coseam la prieteni, la cunoscuți... Că altfel ne punea statul să aducem bani de acasă. Trebuia să coasem de nu știu cât pe lună, o prostie.

Nu mi-a plăcut deloc chestia asta, noroc că în anul ăla a venit Revoluția.

Ce s-a schimbat?

Am început să cos și la negru – și-am cusut așa 10 ani. În timpul ăsta am făcut și liceul, la seral; dar nu știu dacă am avut vreodată un client sau o clientă care să aștepte 10 minute că nu i-am terminat la timp ce mi-a comandat.

Să-ți mai zic ceva. Pe vremuri, la nunți nu era ca acum. Pe vremuri se făcea clacă, trebuia să te duci. Pe mine mă chema toată lumea să calc rochia de mireasă. Unii făceau tăiței, alții tăiau găini, eu călcam rochiile mireseilor. Acum, dacă trebuie să calc un tricou s-ar putea să-l ard, nu mai am răbdare, dar atunci n-aveam nicio emoție, călcam și râdeam. Aveam 20, 25, maximum 30 de ani, n-aveam prea multă minte, dar n-am stricat nicio rochie! Și erau făcute din materiale proaste, cu polistiren și boboțe de plastic – Doamne, iartă-mă!

În general, în săptămâna nunții, ajutorul meu pentru familia în cauză era că le scurtam hainele sau le coseam gratuit; mai rar mă duceam la treburile bucătăriei. Unde, dacă ajungeam, mă duceam la prăjituri, că mă interesa să-nvăț pentru mine.

Nu pot să nu te întreb, de ce te-ai lăsat de croitorie?

Pentru că munceam mult și făceam bani puțini – ceream puțin pentru munca mea.

Te gândești vreodată cum ar fi arătat viața ta dacă ai fi rămas croitoreasă până azi?

Dacă aș fi rămas croitoreasă, da, cred că aș fi ajuns un designer bun. Am visat să fiu designer vestimentar,

dar mi-a fost frică de școala de șoferi și mi-a fost frică să plec de aici din sat – aici, fără permis de conducere ești mort.

Crezi că te-ai fi bucurat de mai multă libertate dacă ai fi ajuns în oraș?

Cred că da. La țară, mentalitatea e diferită. Pe vremea când m-am măritat eu, așa zicea lumea despre femei: *S-a măritat? Să tragă, că ea s-a dus după el, ea și l-a ales!*

Mama m-a învățat la fel: *Capul plecat sabia nu-l taie.*

Iar tata îmi repetase toată viața: *Cel mai greu e să vrei să zici sau să faci un lucru și să te abții, să nu-l zici, să nu-l faci.*

Dar poate că așa am știut eu să mă răzvrătesc – cosându-mi tot felul de fuste și rochii, din foaie de cort, de exemplu, pe care poate că unii nu le-au înțeles, cum îți ziceam. Că-n rest am făcut așa cum mi-au zis ceilalți – un lucru pe care nu i l-aș dori fiicei mele, deși mă tem că deja l-a învățat de la mine.

Zi-mi un pic, te rog, ce-ai făcut după ce te-ai lăsat de croitorie.

Aici, de fapt, e mai mult de povestit. Am plecat prima oară în Franța când fiica noastră avea doi ani. Soțul meu era acolo din 1997 – în Bretania, în nord-vest, la un fermier care avea porci.

Era plecat când s-a născut Patricia?

Nu, a plecat la trei săptămâni după ce s-a născut fetița. Era la colegiu, la USAMV, la Cluj, și inițial a plecat la un stagiu. După care a cerut să lucreze mai mult și să facă mai puține cursuri, să nu mai învețe.

În anii ăia nu vedeam decât bani, aveam nevoie de bani. Dar toată lumea avea atunci nevoie de bani, nu doar noi, ca familie tânără.

Până atunci, de la noi din sat nu mai plecaseră în străinătate la muncă decât trei-patru persoane, prin Austria și Germania, poate și Ungaria, la construcții, la ce-a fost.

Oportunitatea de a pleca în Franța am avut-o datorită faptului că, începând cu 1992, veniseră mai mulți francezi pe la noi – pe filiera fratelui meu, care făcuse un schimb de experiență în Franța.

Mai fusesesi în Occident?

Nu mai ieșisem niciodată din țară, nu. Nici la București nu mersesem niciodată – nu mersesem niciodată cu metrour, ca să-nțelegi... Și a fost o călătorie cu peripeții.

Ce peripeții?

În primul rând, în Austria, când am coborât la baie, a plecat autocarul fără mine – cu tot cu bagaj!

Mai mult, în gară în Paris s-a luat un nebun după mine. Ca să scap de el, m-am dus la o femeie pe care am văzut-o pe un peron și am luat-o în brațe. *Fă-te că*

mă cunoști, i-am zis în franceză, și ea a intrat în joc, dar nebunul nu și-a văzut de treabă.

A început să se certe și ea cu el; era o femeie de culoare. Eu voiam să sun acolo unde era Ionică, dar nebunul îmi luase geanta, unde aveam agenda și toate cele. După agendă îmi părea cel mai rău, că încă lucrăm croitoreasă și acolo aveam toate măsurile, toate comenzile. Până la urmă, ca să-i distragă atenția, femeia respectivă i-a propus să meargă împreună la un suc – și să vadă apoi ce fac. *Uită-te la ea, e ca un pui de găină speriat*, i-a spus atunci. *Ție îți trebuie o femeie adevărată!* Și așa l-a convins să se ducă cu ea și să mă lase în pace.

Vorbei bine limba.

Da. Între 1992 și 1999, dacă era vreun francez în Marin, dacă lumea dădea pe drum peste cineva care nu vorbește românește, știa că-i un oaspete de-ai noștri, unul din prietenii aduși de fratele meu. Asta m-a motivat să-nvăț și mai bine franceza, pe care o învățasem bine încă din școală pentru că-mi plăcuse.

În plus, când veneau la noi, eu eram ghidul lor – gratis. Pe atunci era o plăcere să ies, să mă duc cine știe unde câteva zile. Mai târziu am primit și bani când am făcut pe ghidul, dar la-nceput era ca și când aș fi mers într-o vacanță.

Mi-ai zis și că ați avut mulți porci, că ați avut o fermă o perioadă. Tot pe filieră franceză.

Cum a fost asta? Ionică, pentru că lucra la porci în Franța, și-a dorit să facem și acasă o fermă. Așa că am construit un coteț mare, la 60 de metri distanță de casă – de-au răs toți vecinii de noi și-am fost de poveste în sat, pentru că aici cotețul se face chiar lângă casă, să-ți fie ușor să vezi de animale. Dar noi l-am ascultat pe Maurice și-am dus porcii sus, să nu miroasă, înțelegi? La fel, i-am crescut pe grătare de beton, să nu trebu-

iască să facem curat la ei... Am însămânțat scroafele artificial – ce s-a putut am făcut ca-n Franța.

Câte capete aveți în total?

Am ajuns să avem șase scroafe de prăsilă și peste 100 de porci. Totul a fost bine până în 2003, când, pe motiv de pestă porcină, au blocat ăștia toate piețele și-am rămas în imposibilitatea de a ne vinde marfa. Dar ne-am descurcat, i-am dat cum s-a putut...

Pe atunci era ceva să ai Marele Alb, o rasă pe care nu aș mai recomanda-o astăzi; îi creșteam cu concentrate, cu prostii, făină de pește, calciu – așa cum erau crescuți și-n Franța, noi doar urmam rețetele. Un porc fâtat în septembrie era vândut în decembrie la 80–90 de kg. În trei luni de zile se umfla ca un butoi.

Și cine avea grijă de atâția porci?

Ionică mergea în Franța o perioadă, apoi se întorcea acasă; iar mergea în Franța – și tot așa. De porci ne ocupam împreună. Atunci am renunțat, de fapt, la croitorie. Chiar ieri am dat peste un caiet în care scriam că, în 2001, făceam din porci 2500–3000 lei pe lună.

Ăsta-i motivul pentru care, câțiva ani mai târziu, când m-am angajat la APIA, nu a contat că m-am dus la stat pentru numai 380 de lei pe lună. Sincer, nu mi-a păsat care-i salariul. Dar am putut să lucrez acolo doar datorită libertății financiare pe care mi-au dat-o porcii. Și pentru că îmi plăcea numele. *Agencia de Plăți și Intervenții în Agricultură*.

Ferma de porci fusese visul soțului tău, dar dacă ar fi fost după tine, sunt curios, ce ai fi făcut în locul ei? Pentru ce te-ai fi lăsat de croitorie, la care visaseși de când aveai nici trei ani?

Eu aș fi vrut, de fapt, o fermă de vaci. Poate pentru că tata a fost ciurdar când eram mică. Nu știu.

Ciurda era mare pe vremea aia, erau 400 și ceva de vaci. Țin minte și-acum o întâmplare haioasă: într-o zi de primăvară, după o ploaie, s-a lăsat atât de frig încât mi-au înghețat picioarele. Și știi cum mi le-am încălzit? Mi le-am ținut sub jetul de urină de la vacă! Așa era pe atunci... Meseria de ciurdar, când plouă, e cea mai grea. Și-acum, dacă plouă și văd că trec copiiiăștia care se duc cu vacile, îi chem să le dau câte ceva, că-mi amintesc cum era.

Mi-ai zis că ai început să faci toate schimbările în viață după ce ai împlinit 50 de ani. La ce te refereai?

Am o prietenă, Dorina, care s-a întors recent, după foarte mulți ani, din Italia; așa că, de câteva luni, am început să stau cu ea și cu soțul meu, seara, la câte un deget de vin. A trebuit să mă-nvăț; și-am vrut să-nvăț, să fiu și eu în rând cu lumea.

Tot ea mi-a zis că trebuie să-mi iau timp și pentru mine.

© Patricia Marina Toma

Și am început să beau și cafea – cappuccino.

Nu-ți zic... Mustața mi-am luat-o jos prima oară acum trei săptămâni! Nu e vorba că n-am avut 30 de lei sau că nu mi-a păsat de igiena mea până la vârsta asta, dar n-am putut concepe că sunt programată undeva peste, să zic, două săptămâni. Dacă trebuie să plec?! Doar n-o să mă țină pe loc o unghie sau o mustață!

Ai avut alte priorități.

Poate pentru că toată viața mi-am dorit bani – nu mi-am dorit nimic altceva, numai să muncesc și să am bani. Nu mi-a păsat de mine.

La facultate te-ai înscris ca să poți să te angajezi ulterior la APIA? Sau care a fost motivul?

Nu. Am făcut facultatea în primul rând ca să scap de gura fratelui meu. Eram trecută de 30 de ani când am început-o și, pentru că am fost studenta fratelui meu, care-i și acum profesor la USAMV în Cluj, m-am ținut de treabă, chiar dacă la început creșteam și porci. El ne-a bătut la cap să facem facultatea, și pe mine, și pe soțul meu.

Recent am găsit un jurnal din perioada respectivă; aveam notate acolo toate supărările. Mi-era dor de Ionică. Mă-ntrebam ce face, scriam dacă am primit o scrisoare de la Ionică sau dacă i-am trimis eu vreo scrisoare...

Ai muncit și tu în străinătate sau numai soțul tău?

Ba cum să nu! Am muncit și în Franța – am băgat carne în mațe la abator –, și în Italia. Acolo am plecat în 2005, în aprilie, pe 17 sau 20, când a murit Papa Ioan Paul al II-lea, îmi amintesc exact.

În Italia am nimerit la o familie de bătrâni din Sicilia – și aici e o chestie interesantă, că au vrut să mă dea afară la-nceput, după care s-au răzgândit și au vrut să-mi lase casa.

De ce? Ce-ai făcut?

N-am făcut nimic. Am întârziat prea mult la cumpărături. *Curvele, afară!* Așa mi-au zis, chiar dacă nu era vina mea – eu mersesem cu altcineva cu mașina, așa că fusesem nevoită să aștept.

Cum ziceam, după numai trei săptămâni, tot ei au fost cei care au vrut să-mi lase mie casa. Femeii îi plăcea că îi îngrijeam călcâiele, că îi ajustam hainele...

Slăbise foarte mult și îi plăcea că putea coborî de fiecare dată la prânz sau la cină aranjată, îmbrăcată frumos, ca atunci când era mai tânără – și m-am înțeles bine cu ea.

Dar el, sclerosat, voia mai mult de la mine – până într-o zi, când l-am scuturat serios în baie și am plecat de la ei la altă familie.

Prietenii îmi zic că ar fi trebuit să nu fiu proastă și să accept propunerea lor, chiar dacă moșul întindea coarda și credea că pentru 5–10 euro fac orice; asta doar pentru că eram venită din România. Dar pe mine m-a jignit foarte tare... Și moșul era și insistent, venea noaptea la mine în cameră... De asta am plecat la altă familie – de obezi, de data asta.

Soția domnului murise, dar el n-avea treabă cu mine, puteam să dorm liniștită; nu deschidea ușa camerei mele. Deși, când venea fiul lui pe acolo, când avea treabă prin zonă, mă cam temeam. Și el a bătut la ușă noaptea.

Și-ai plecat și de acolo.

De la ei am plecat la o familie care avea trei băieți polițiști, da. Mama lor era diabetică, trebuia să-i fac insulină, și ăsta era un stres pentru mine; nu mai băgăsem acul în cineva niciodată până atunci.

Am slăbit foarte mult acolo...

Moșul era și el sărit. Îi plăceau și lui tare mult femeile. Era genul de om care nu putea să treacă pe lângă mine fără să-mi bage bani în sân, așa că pentru prima oară în viață mi-am luat niște haine din care să nu se mai vadă nimic; tricouri pe gât, cum n-am purtat în viața mea. Dar nu se putea cu el.

Nevasta lui, cum ziceam, era la pat. Avea 85 de kile, care se simțeau când trebuia s-o întorc... Înainte să mănânce, ca să mănânce curată, trebuia s-o spăl, s-o schimb... Dar eu nu mai puteam mânca. Mă duceam

și vomitam tot. Ajunsesem că mi-era suficient să mă duc să pregătesc sosurile alea cu bulion de roșii că îmi venea să vomit.

Mi-a fost greu cu femeia asta, mi-a fost greu să fac ceea ce a trebuit să fac, n-am crezut că o să mă duc la așa ceva.

Doi ani după ce m-am întors acasă n-am mai vrut să văd sosuri! Am învățat tot felul de chestii acolo, tot felul de mâncăruri, Patricia era fascinată, dar eu nu puteam să le văd. Nu le simțeam gustul, eram zăpăcită de ce trăisem.

Erai și studentă pe deasupra.

Da, eram și studentă pe deasupra. Dar nici în Italia n-am stat mult, pentru că fratele meu m-a sunat să vin să-mi dau neapărat examenele, să nu-l fac de baftă.

Oricum, pe lângă faptul că trebuia să mă întorc să-mi dau examenele, mă gândeam și că la un moment dat o să am și eu părinți bătrâni de îngrijit, așa că poate că nu-i bine să mi se ia de asta de pe acum, mai ales că știam că pot să vin acasă și să muncesc altfel de lucruri, că nu-i nevoie să fac ceea ce făceam ca să am ce mânca. De fapt, 450 de euro pe lună, cât câștigam acolo, nici nu erau cine știe ce bani. Din porci câștigasem mai mult.

Dacă nu trebuia să-ți dai examenele, ce crezi, ai mai fi stat?

Partea bună e că aveam câte o oră-două libere în fiecare zi, timp pentru mine. Eu, care nu avusesem niciodată timp liber. Și, pentru că slăbisem, îmi plăcea să ies să alerg, să mă pigulesc, să am grijă de mine.

De exemplu, la ultima familie, de la soția băiatului cel mare am învățat foarte multe; ce înseamnă o mască de față, cum să te îngrijești și să te dai cu tot felul de chestii pe corp...

Am înțeles că n-a fost chiar floare la ureche să pleci de la ei.

Când să plec, a venit ăsta despre care îți spuneam, băiatul cel mare, care era șeful Poliției din Calabria, și mi-a zis că ei nu-și pot permite să mă lase să plec de pe azi pe mâine – două-trei luni, cum le-am zis eu că vreau să plec; că înțelegerea a fost să plec doar dacă se întâmplă ceva grav în familie, nu, vezi, Doamne, pentru că sunt studentă. Așa mi-a zis.

A trebuit să le dovedesc că sunt studentă, și chiar și așa nu au vrut să mă lase să plec.

Într-un final, mi-au dat voie să plec, cu condiția să le aduc pe cineva în loc, o femeie care să fie catolică, pentru că așa le plăcea lor să fie femeile care le veneau în casă, catolice, de parcă pe moș îl interesase ce religie am.

Nici bătrâna de care îngrijeam nu voia sub nicio formă să plec; aveam o relație bună cu ea, o epilasem și în zona inghinală, ceva ce nu-mi închipuisem niciodată că se poate face la optzeci și ceva de ani, și mi-a zis că o să-i pună pe băieții ei să-mi facă toate relele de care sunt în stare, numai să nu mă lase să plec, pentru că, a zis, *eu știu că dacă pleci nu te mai întorci la mine, așa fac toate, zic că se întorc, dar nu se mai întorc.*

E o dramă și pentru bătrânii ăștia.

De acord, dar nici plecarea mea înapoi n-a fost ușoară, pentru că, după ce i-am găsit femeie în loc, eu a trebuit să plec, dar nu aveam autobuz decât o dată sau de două ori pe săptămână – și, pe scurt, m-am nimerit așteptându-l într-o baracă dintr-astea, la un român de-ai noștri, unul Petre, venit de la Baia Mare, care îi ajuta pe cei care aveau nevoie de câteva nopți de cazare, în fine, pe cei cu probleme.

Acolo am cunoscut femei de tot felul, și românce, și marocance, fete care făceau sex pe bani, fete care erau cu ligheanul după ele la marginea drumului, cum le ziceam noi, că acolo se spălau între clienți. În fine, multe mai vede omul și multe mai pățește într-o viață.

Apropo de viață, o împarți mereu în două – înainte și după 50 de ani. Ți s-a întâmplat ceva în jurul acestei vârste?

După ce-am avut accidentul vascular m-am trezit cu niște fobii pe care nu le-aveam înainte – de spații închise, de exemplu. Dar trebuie să mi le depășesc, pentru că nu îmi închipui că n-o să mai zbor cu avionul niciodată – eu iubeam să zbor cu avionul!

Am coborât în salină de două ori, tot așa, ca să-mi depășesc fobia asta.

Dar, dacă e să fiu sinceră, simt cum mi se pune un nod în gât și când urc în mașină în spate, iar de cea fără portiere pentru bancheta din spate nici nu mai vorbesc.

La început, chiar după accident, nu puteam nici măcar să urc în mașină, dar n-am spus nimănui, că mi-era frică să nu creadă lumea că am luat-o pe uleri, și am dus muncă de convingere cu mine și cu frica asta, așa că acum e mai bine. Oricum, am pierdut multe din

© Patricia Marina Toma

cauza accidentului, am pierdut mult din cine eram, dar nu mă las, merg mai departe. Mie mi-e suficient să-mi fie bine astăzi, mâine o să văd eu ce-o să fie. Cei din familia mea n-au înțeles asta niciodată.

Chiar și așa, zic eu, dincolo de accident, după 50 de ani îți dai seama că a trecut viața – îți dai seama de asta în tot ce faci, cum te deplasezi; azi te doare spatele, mâine te doare și spatele, și altceva; încet-încet se accentuează toate, *bătrânețea se pune*.

Pe ce dai vina când te gândești la accidentul ăsta?

În anii în care Ionică era plecat la muncă în Franța, eu nu m-am menajat și-am muncit la casă, am construit; mai ieșeam cu francezii din când în când, ghid, mai coseam, dar am făcut multă muncă fizică la viața mea.

Și, în plus, am fost nepăsătoare în multe privințe, nu m-am gândit la sănătatea mea. În 2018 am făcut AVC-ul. Veneam, cum ziceam, după foarte multă muncă, după moartea bunicii din partea mamei, iar căderea tatei la pat mi-a pus capac. Mi-am revenit abia după un an de zile. Trebuia să mă operez și pe inimă, dar ar fi fost prea mult pentru mine.

Și acum cum te simți?

În general, de când cu problemele de inimă, nu mai am aceeași viteză. Ce-mi propun astăzi, să zic așa, reușesc să fac în proporție de 60%; și mi-e greu să accept. Vreau să fac mai mult decât pot... Pentru că sunt lucruri care altădată erau normale – pe care le făceam una-două!

Zilele trecute mă gândeam că aș fi mai liniștită dacă aș avea răbdare să ies la pensie de la APIA, să nu mă mai întind după nimic. Doar că eu nu pot să stau mult într-un loc.

Și de la APIA ai plecat la un moment dat, după care te-ai întors – e singurul loc de muncă la care te-ai întors.

Da, în 2014, am început un tratament pentru diabet – și asta m-a blocat. Eu, care fusesem un om sănătos, devenisem un om bolnav. Aveam amețeli, nu mă simțeam bine, și am decis să plec o perioadă din sistem; citisem regulamentul și aveam voie să iau o pauză de *până la trei ani*. Fără să-mi pierd postul.

În timpul ăsta m-am simțit bine, am făcut și un masterat, *Siguranță alimentară* – în limba franceză. Care mi-a făcut bine în primul rând pentru că am început să mai ies. Am spart rutina serviciu, casă, serviciu, casă, serviciu, casă.

Cum te-au afectat crizele astea succesive prin care am trecut în ultimii ani?

Războiul m-a făcut să mă-ntreb la ce bun construiești atâtea case, grajduri, hale, la ce bun aduni atâtea lucruri în viață? Ce faci cu ele dacă trebuie să pleci într-o noapte? Și m-a făcut să realizez că nu mai vreau decât să fiu liniștită, la muncă, acasă, și să pot să mă odihnesc.

Ai zis și că ai fost gata să primești refugiați, să-i ajuți.

Eu am învățat ce înseamnă acțiunile caritabile demult, de la francezi. Ei îmi tot ziceau că trebuie să dai... Dar eu mă gândeam pe atunci: cum să dai dacă nu ai nici pentru tine? La care ei spuneau că măcar un lucru ai, timp, și-l ai din belșug, așa că trebuie să dai din el.

Și ați făcut lucruri împreună?

Hai să-ți mai povestesc o fază. Într-o zi erau la noi la masă și au văzut-o pe Patricia venind plângând de la grădiniță, cu bretelele salopetei murdare de caca; și m-au certat, m-au întreat, adică, de ce nu știe să se așeze corect pe veceu. Eu am luat fata, am spălat-o, iar lor le-am zis să termine de mâncat că pe urmă îi duc să vadă cum arată toaletele la grădinița din sat, să nu creadă că-i vina copilului.

Când au văzut, în două săptămâni s-au întors cu bani pentru toalete moderne.

Noi am făcut aici o organizație, *Fiii Marinului*, ei, în Franța, au făcut o organizație care să ne ajute, *Avec les filles des Marin*. Așa s-au donat multe pentru sat, s-a tras apa și s-au instalat chiuvete la Căminul cultural – unde, la fiecare nuntă sau înmormântare trebuia să spălăm toate vasele la lighean. Tot așa s-a renovat grădinița și s-a amenajat spațiul de joacă.

Au fost locuri unde au venit francezii și au săpat cu mâinile lor, în timp ce oamenii de aici se mirau că cineva poate să sape pe degeaba, să mai vină și din Franța pentru asta, și erau unii care ziceau că trebuie să fie tare proști ca să facă asta. Îți zic, nu venea nimeni să ne ajute.

Pe de altă parte, când mergeam în Franța, ne duceam cu toții și vindeam *crepe* și *galete* pe stradă. O dată m-am costumat în clown... Ce n-am făcut ca să adunăm câte o mie sau două de euro și să mai facem pe aici câte ceva, la grădiniță, la școală, oriunde a fost nevoie...! Până și un scaun stomatologic ne-au trimis francezii, în ideea că poate reușim să amenajăm un cabinet pentru locuitorii din Marin, doar că scaunul a ruginit pe undeva; birocrația a fost mai puternică decât noi toți la un loc. Ne-au trimis hărți – pentru orele de istorie, de geografie –, pe care până și cadrele didactice le-am văzut în primul rând ca pe niște cutii cu donații individuale, nu către școală.

De multe ori am avut impresia că e greu să-i schimbi pe oameni; sunt și-acum inși prin sat care nu se uită la ce-am făcut pentru noi toți, ci se gândesc că cine știe câți bani am câștigat așa. Or noi îi mai și hrăneam pe francezi și-i cazam ori de câte ori veneau în satul nostru. Eu umblam pe la primării să îi ajut cu hârtiile, mama cocea și gătea toată ziua pentru mai mult de zece oameni, câți eram... Dar așa e lumea, mereu o să se găsească unii să vorbească aiurea.

Până și când am organizat excursii gratuite în Franța am fost întrebată: ție cât îți iese din asta? Mergeam cu oameni din sat și vizitam ferme animale, ferme vegetale, seara ne organizau francezii câte o discuție, o masă, vedeam abatoare și alte moduri de a face lucrurile – și toate erau plătite de asociația lor, de bani veniți din donații obținute de ei de pe la evenimentele pe care le făceau în scopul ăsta, dar oamenii de aici tot la prostii se gândeau.

Ce-ai face dacă într-o dimineață ai decide că nu te mai interesează să faci nimic din ce-ai făcut până acum, ce ai face strict pentru sufletul tău?

Într-o cameră am tot felul de dantelării, mi le cum-păr vechi și visez să am cândva vreme să le cos pe un material și să-mi fac din ele fețe de pernă cu dantele. Cred că asta aș face. Îmi place mult să merg acolo, acolo mă simt eu cel mai bine, unde am toate costumele populare – și oricând prind un pic de timp mă duc și le calc, le aranjez, am grijă de ele.

Dă-mi voie să te mai întreb un singur lucru: care-i regretul tău cel mai mare?

Că nu mi-am luat permisul de conducere. La cât am făcut naveta și la cât am circulat – singură sau cu Patricia –, o mașină m-ar fi ajutat foarte mult.

Îți zic, nu a fost deloc ușor ca femeie.

În ce sens?

Nu conta că aveam o geantă în spate și un carton pe care scria, de exemplu, SEBEȘ, pentru unii șoferi nu conta nici că eram căsătorită.

Îți mai zic o chestie: mereu mi-a fost mai frică să mă urc în mașinile mici care opreau când făceam autostopul decât în TIR-uri; contrar opiniei populare, TIR-ul are un traseu, omul de la volan trebuie să ajungă undeva anume la o oră anume, în timp ce mașina mică poate să se abată de la drum când vrea – poate să se ducă unde vrea.

Am și pățit-o cu unul: a luat-o pe o stradă lăturalnică, poate-poate mă sperie.

Dar se întâmpla de multe ori să mi se facă avansuri, să mi se ceară numărul de telefon, iar până la Cluj schimbam nu știu câte mașini. Fă calculul tu: câte drumuri am făcut, înmulțite la treizeci-patruzeci de ani... Cam atât de greu a fost.

În loc de concluzie

Perioada petrecută în Marin, mare parte din timp în compania Mariei, mi-a întărit convingerea că nu știm despre ce vorbim atunci când vorbim despre viața oamenilor de la țară; când spunem că țăranul român e așa și pe dincolo.

Ăsta e motivul pentru care am invitat-o pe gazda mea să își facă autoportretul; ăsta e motivul pentru care nu am încercat să scriu despre ea la persoana a treia cât mai puțin: țăranii n-au nevoie de traducători, ci, eventual, de instrumente – și în niciun caz de ceea ce s-ar putea chema *urbansplaining*, ci de interesul nostru real pentru cazurile lor atât de particulare. Ca să fie văzuți, țăranii, la fel ca orice altă minoritate, au nevoie să fie reprezentați; iar dacă se reprezintă singuri, direct, au toate șansele să fie mai repede și mai precis înțeleși; fapt ce ar putea îmblânzi alteritatea și lăsa empatia să se infiltreze în situațiile de zi cu zi mai ușor; ceea ce ar putea, de ce nu?, converti ura și disprețul în solidaritate, care ar putea deveni cu timpul răspunsul potrivit al unei societăți sănătoase la diversele situații de criză – și, foarte important, o alternativă viabilă la populism.

E drept, am vorbit cu Maria și despre politică, și despre religie, dar mi-a dat de înțeles că astea sunt subiecte separate, lucruri care pot la fel de bine să rămână între noi; important pentru ea a fost să îmi povestească prin câte schimbări a trecut de-a lungul vieții, să sublinieze cine au fost cei care au circumscris în mod tacit sfera ei de activitate, dar mai ales modul în care a reușit aproape de fiecare dată să forțeze limitele și să își depășească condiția, să depășească greutățile, negociind constant – cu ceilalți și, concomitent, cu sine însăși – sectoare mai mici sau mai mari de autonomie.

Pentru că, în mod clar, femeile de la țară se confruntă cu o lipsă îngrijorătoare de autonomie în România. Tradiția are un cuvânt mai greu de spus într-un sat

aflat la jumătate de oră de mers cu mașina de prima gară feroviară, mai ales atunci când nu ai mașină și nici carnet de conducere; familia are și ea brațe mai lungi și mai puternice decât legea. Lipsa locurilor de muncă obligă la sacrificii aflate uneori la limită, care pot aduce cu ele adevărate nenorociri, sacrificii care pot leza demnitatea sau schilodi (Vlase, Voicu, 2018).

„Cu prietena mea ar fi trebuit să vorbești, cred că povestea ei ar fi meritat mult mai mult un interviu”, mi-a zis Maria într-una din ultimele zile petrecute împreună. „Ea a plecat din țară când nu se putea pleca ca acum; a trecut granița cu călăuza, într-un grup mai mare, și a plecat singură, cu un rucsac în spate; a ajuns în Italia noaptea și au urmărit-o câinii grănicerilor prin pădure. Atât de tare și-a dorit să plece din Marin și să trăiască în altă parte. Și, cu toate astea, acum s-a-ntors, trăiește din nou aici.”

Referințe

- Cosma, Valer, Cornel Ban, Daniela Gabor. „The Human Cost of Fresh Food: Romanian Workers and Germany’s Food Supply Chains”. *Review of Agrarian Studies* vol. 10, no. 2, July–December, 2020, p. 7–27.
- Vlase, Ionela, Bogdan Voicu (Ed.). *Gender, Family and Adaptation of Migrants in Europe*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

Merem la piață! O etnografie a agropietelor din Bistrița și Năsăud

Florin Dumitrescu

Introducere.

Premise teoretice și plan metodologic

În etnografiile lui Michèle de La Pradelle (1997) și Judit Bodnár (2004), cea dintâi dedicată pieței săptămânale din Carpentras, cea de-a doua pieței Moscova¹ din Budapesta, este surprins și analizat un anumit *spirit târgoveț*, un complex de relații specific piețelor și târgurilor, acel „conglomerat indescifrabil de biologic și social” care îl fascina – printre alții - pe Claude Karnoouh (Karnoouh 2014, 42). Aceste tentative de captare a atmosferei piețelor mi-au readus în minte *spiritul festiv-carnavalesc* teoretizat de Mihail Bahtin în lucrarea de sociologie a culturii dedicată lui Rabelais (Bahtin 1974). Dacă Bahtin deduce, pe cale filologică, modul în care piața funcționa în Evul Mediu și Renaștere ca spațiu al libertății și al creativității populare, din perspectivă antropologică, La Pradelle descrie „jocul de roluri” din „teatrul urban” al pieței, folosind conceptul simmelian al *sociabilității*; iar Bodnár analizează ansamblul activităților târgovețe care „modelează și deformează peisajul fizic și social al pieței” (Bodnár 2004, 190), cu variate niveluri de implicare și de transmitere a *habitusului* specific.

Aceste lecturi au rezonat în memoria mea cu întâmplări la care am fost martor și, într-o anumită măsură,

---

1. Actualmente Piața Kálmán Széll, după recuperarea vechiului nume interbelic, dat în onoarea unui ilustru politician.

participant, în intervalul 1980–1990; drept pentru care le-am revizitat retroproiectiv, cu instrumentele analitice dobândite pe parcurs.

Pe de o parte, târgurile mărtișorilor (artizani-vânzatori de mărtișoare) din Bucureștiul anilor '80, care, încă de la jumătatea lui februarie, aduceau în preajma centrelor universitare un spirit de libertate de tip festiv-carnavalesc, mi-au revenit în amintire ca un fel de sărbătoare de desprimăvărare urbană (conținând anticipativ și o dimensiune a darului, care se concretizează pe 1 martie), căpătând pe alocuri aspectul unui carnaval, prin costumația trăsniță și strigăturile frondist-goliardice ale mărtișorilor, majoritar studenți (Dumitrescu 2013b, 247–252).

Pe de altă parte, manifestația-maraton din Piața Universității din primăvara lui 1990, reținută de istorie pentru importanța politică a protestelor, a generat pe parcursul câtorva săptămâni o enclavă de libertate și resetare morală, în care se manifestă neîngrădit o varietate de practici sociale și tendințe culturale, de la ritualuri religioase până la comerț („bișniță”) și troc (schimb de artefacte între promotorii subculturilor juvenile: rockeri, punkiști etc.). Ceea ce a fost marcat drept „Kilometrul Zero al democrației” mie, personal, mi s-a arătat ca o *agora* multifățetată care stabilea „momentul zero” (Mauss 1993, 46–7) al germinării unei noi societăți (Dumitrescu 2013a).

Pe filonul Durkheim-Mauss, am interpretat ambele tipuri de manifestări ca *facte sociale totale*² și, în cele două lucrări mai sus menționate, am căutat să le surprind mobilul agregator, starea de reciprocitate care se

---

2. La recomandarea profesorului Vintilă Mihăilescu, am folosit în lucrările respective mai prudentul termen de *totalitate a faptului social*, pentru a marca caracterul parțial, de-ritualizat, „știrbit”, al respectivelor manifestări, situate în paradigma modernității (Mihăilescu 2009, 121, Tarot 2001, 583).

stabilește spontan între actori, ca declinare endemică a universalului *spirit târgoveț*. Intuiția mă îndemna către o teorie mai degrabă romantică, conform căreia (agro)piețele de astăzi, ca moștenitoare ale târgurilor-sărbători de hram, conțin formele reminiscente ale unui *ethos* carnavalesc-festiv.

În teza de doctorat realizată sub îndrumarea regretatului Vintilă Mihăilescu, observam la capătul unei cercetări de teren desfășurate în Auchan-ul din cartierul meu, că: a. tradiția este mai mult decât un parc tematic, mai mult decât un Disneyland cu ciobani și fecioare-n ii coborând pe plai. Tradiția este piața însăși și b. filiera de la Auchan, rețeaua de *consu-târgoveți* care, prin frecventare periodică, pun stăpânire pe hipermarketul de cartier, re-personalizându-l, schimbându-i menirea de hală a consumului cvasi-industrial în loc de întâlnire, realizează – mai mult decât o îmblânzire a industrialului – o reactualizare a pieței/târg, a bâlciului/agera, a teatrului urban, patul germinal al sociabilității (Dumitrescu 2015, 185).

Cum toate aceste strădanii academice „împrejmuiu” conceptual piața ca ansamblu de practici și reprezentări, propunerea pe care mi-a făcut-o mai târziu profesorul Mihăilescu de a etnografia piețele agroalimentare, ca subiect al unui eventual post-doctorat, a venit ca o soluție firească și deslușitoare pentru căutările mele. Din păcate, condițiile realizării acestui plan s-au deteriorat tot mai mult, de la precaritatea finanțării academice până la izbucnirea pandemiei, toate culminând cu neașteptata și regretabila moartea a magistrului meu.

După șase ani de continuă pregătire a terenului (răstimp în care toate solicitările de finanțare a cercetării mi-au fost refuzate), am primit propunerea lui Valer Simion Cosma de a participa la programul „Culese din rural” din vara (iulie-august) 2022, constând într-o

rezidență în satul Liviu Rebreanu (Năsăud), care mi-a dat ocazia să cercetez atât piețele-târguri din câteva localități bistrițene, cât și condițiile de trai și activitate ale producătorilor din zonă.

M-am bucurat de colaborarea cu Hervé Bossy, excelent fotograf/ fotoreporter, cu solid background jurnalistic, un excelent coechipier care, deși francez, înțelege România cu o acuitate și o empatie rare. M-am bucurat, de asemenea, de îndrumarea lui Cornel Ban, eminent profesor de economie politică, originar din Liviu Rebreanu. Hervé și cu mine am fost privilegiați să primim găzduire în casa părintească a profesorului Ban. Le rămânem recunoscători doamnei Saveta Ban și domnului Cornel Ban (senior), gazde și călăuze minunate, adevărați profesori (deși informali) ai noștri în înțelegerea complexă a satului năsăudean.

În agropiețele cercetate (trei din Bistrița, una din Năsăud), am folosit observația, cu diverse grade de participare (în funcție de permisivitatea fiecărui sit) și interviul semistructurat, cu un anumit protocol (de asemenea, gradual și adaptat contextului) pe care l-am detaliat, circumstanțial, în mai multe pasaje ale lucrării.

Clasificare și detalieri

Piețarii se pot clasifica după diverse criterii. De pildă, administrația Pieței Decebal din Bistrița îi repartizează în două sectoare: unul destinat comercializării de legume și verdeață; altul – pentru fructe și flori. Tot în Bistrița, mai mica Piață a Independenței îi împarte tot în două sectoare, dar după alt criteriu, afișat la vedere: într-o jumătate se află tarabele pentru „producători agricoli particulari (6 lei/ mp/ zi)”, în cealaltă jumătate, cele pentru „agenți economici autorizați (8 lei/ mp/ zi)”. Aceste „sectorizări”, determinate fie de natura mărfii, fie de statutul juridic al comerciantului, se pot întâlni, fără îndoială, și în alte agropiețe (Chelcea et al 2004, 154–56).

Pentru a surprinde mai bine diversitatea *piețarilor* în funcție de ponderea activității lor, am recurs la o clasificare în trei categorii de bază. Pornind de aici, voi încerca să analizez rolul de instituție economică al pieței și modul în care aceasta se încastrează în viața socială. Astfel, avem:

a) *Grădinari*: gospodari tradiționali, continuatori ai stilului de viață bazat pe (așa-zisa) *conomie de subzistență* și care comercializează surplusul producției din propria gospodărie familială. Este genul de activitate pe care interlocutorii mei îl numesc „autoprovizionare” (cu un termen datând din perioada socialistă).

- Lucica (40+ ani) din Florești: vinde în Piața din Năsăud fasole, ceapă și fructe (zmeure și coacăze) culese din pădurea de lângă casă. Vine la piață doar joia, când e *zi de târg*.
- Idem, Vica (84) din Rebreanu, vinde numai joia în piața Năsăud. Când am făcut cunoștință cu ea, avea pe tarabă castraveți, ceapă, cimbru, mărar-umbrelă.
- Maria din Șintereag (55+), vinde în piața Decebal (Bistrița) castraveți, ceapă, fasole, verdeață (pătrunjel, mărar-bețe). Cazul ei reprezintă un tip de aranjament practic între piețari, întâlnit deseori sub forme mai mult sau mai puțin similare: Maria are un job cu normă parțială în Bistrița (nu ni-l dezvăluie), astfel încât piața ar trebui să îi ocupe numai „juma’ de zi”. De aceea, ea are o înțelegere cu o vecină din Șintereag (50+), cu care își dă schimbul: una dimineața, alta după-amiaza, așezându-și fiecare marfa în grămezi separate, dar pe aceeași tarabă. Când Hervé și cu mine ajungem în piață la ora amiezii, colega tocmai trebuie să plece cu o urgență

(o surprindem pregătindu-se de plecare, împreună cu soțul acesteia (60+, care mânuiește un cărucior-platformă), ceea ce o constrânge pe Maria să lipsească de la celălalt job (de aceea fiind „puțin îngrijorată”). Despre colega de tarabă ne spune că aduce întotdeauna mai multe legume, că este „producătoare mai serioasă”.

b) Fermieri profesioniști: proprietari de sere/ solare și/ sau livezi intensive, a căror producție este destinată, în cea mai mare parte, pieței. Pe tarabele lor întâlnim nu doar marfă din belșug zi de zi, ci și un sortiment mai bogat. Atât de căutatele roșii (în graiul locului, *paradaize*) – ei le obțin în sere încă din iunie, când în grădinile neacoperite ale *gospodarilor*, sunt încă verzi.

- Lina din Măgheruș (50+, văduvă) a revenit în Piața Decebal după un an de doliu. Vinde fasole păstăi, roșii *bătrânești*, castraveți, mărar matur (bețe), mentă, busuioc, cimbru, ghețișoară (denumire locală: *floare-de-piatră*), ceapă de

©Hervé Bossy

apă, morcovi. Are două solare, la care lucrează împreună cu copiii și nepoții.

- Marilena din Archiud (50+) vinde caise și pier-sici (mai multe soiuri) în Piața Independenței (Bistrița). Lucrează, împreună cu soțul 5 ha de livadă, în regim intensiv (inclusiv cireși și vișini).
- Florentina din Mocod (45+) vinde roșii *bătrânești* în piața din Năsăud. Are 3 solarii și vinde în mai multe piețe din județ (preponderent în Sângeorz-Băi). La Năsăud s-a nimerit într-o luni (nu joia, când e *zi de târg*), deoarece a legat mersul la piață cu alt drum în zonă.

În categoria *fermierilor profesioniști* pot fi incluși unii dintre membrii asociației „Produce în Bistrița-Năsăud”, pe care i-am cunoscut la târgul de weekend din Piața Centrală a Bistriței (lângă Biserica Evanghelică):

- Dinu (40+) din Bistrița produce ulei presat la rece (în graiul locului, *oloi*) în principal din floarea-soarelui (are un lot în Dipșa), dar și cantități mai mici de *oloi* din miez de nucă și semințe de bostan.
- Grigore (40+, Piatra Fântânele), împreună cu soția sa, cultivă căpșuni, zmeuri, afini și alți arbuști fructiferi, în aer liber, fără acoperitoare, din cauza atitudinii de aproape 1200 m („am avut seră, dar a căzut iarna sub stratul de zăpadă”). La standul din târg, cei doi soți își etalează produsele obținute prin prelucrarea fructelor (gemuri și dulcețuri, siropuri naturale, rachiuri și lichioruri etc.) și legumelor (zacuști, sosuri etc.); precum și, sporadic, fructe proaspete (pe care, în timpul săptămânii, le vând în piața Decebal, la sectorul fructe/ flori). Cultivă anume un soi românesc de căpșuni, foarte aromate, care

rodesc până în toiuul lui iulie.

- Dinu și Grigore deopotrivă reprezintă o tendință sociografică interesantă, a acelor români care, după ce au lucrat și s-au perfecționat profesional în Vest, se întorc în țară, pentru a investi în afaceri „bine țintite”, unele chiar de nișă. Pe cei doi experiența externă i-a inspirat ca antreprenori agricoli: Grigore a lucrat opt ani în Spania la cules căpșuni și s-a întors cu *know-how* și idei novatoare; Dinu a lucrat în Italia în horeca, într-o regiune bogată în măslini și tradiție oleiferă, ceea ce i-a inspirat afacerea cu ulei extravirgin nerafinat obținut cu mijloace artisanale și cu ingrediente locale.
- Profil similar ca vârstă (35–45) și educație (medie-superioară) o au și alți participanți la târgul producătorilor. Cunoaștem doi apicultori care își etalează borcanele de miere și alte produse apicole aproape vizavi unul de altul: Maria „Albinuța” (40+), care practică albinăritul montan într-o arie restrânsă („totul bio”); și (alt) Grigore (35+, din Unirea, localitate anexă a Bistriței), cunoscut și pentru cea dintâi profesie a sa, tâmplăria, care îl califică în confecționarea lăzilor, ramelor și a celorlalte unelte apicole.
- Din grupul producătorilor de la târgul săptămânal se distinge Florica (35+), asociată a Cooperativei Agricole Sângeorz-Băi, societate renumită pentru produsele lactate, pășunatul la altitudine și maturarea brânzeturilor, dar și pentru ospitalitate (agroturism, tabere de copii etc.). Florica și „cooperatiștii” ei prezintă un alt exemplu de îmbinare a tradițiilor locului cu expertiza împrumutată

„de afară” – în cazul lor, maturarea unui sortiment anume de brânză după metodă franceză. E de notat modul în care, la fel ca Dinu și Grigore, grupul de fermieri de la Sângeorz-Băi integrează un model cultural prestigios „importat” din Occident în activitatea lor axată în principal pe continuitate rural-pastorală și *terroir*.

- O figură cu totul aparte în grup o face Florentin (chemat simplu Florin, 40+) din Dumitra, un fermier de elită care deține șapte solare lângă un mic lac, poziție ideală pentru a asigura alimentarea sistemului de irigare/picurare. Florin e renumit pentru culturile „bio-eco”: la târg vinde cu succes roșii din diverse soiuri cu 12 lei/ kg (face *sampling* cu roșii *negre*, mai puțin cunoscute de cumpărători); de asemenea, castraveți, ceapă, cartofi roșii noi. Aflăm că mai cultivă și vinete, ardei și căpșuni. Lacul de lângă fermă îi oferă și pește (în principal, pentru „autoaprovizionare”). Florin este încă un român repatriat, după o „experiență italiană”. Nu are nevoie să vândă zilnic în piață, reușind să comercializeze o mare parte din producție online. Acum câțiva ani a lansat o formulă de comenzi „coșul cu legume” cu care a avut succes, inclusiv în perioada de pandemie. Preferă să vină sporadic la târgul din Piața Centrală, ca membru al Asociației, pentru a se antura cu producătorii și clienții preocupați de *terroir*, hrană bio-eco și tradiții culinar-alimentare.

c) *Intermediari/ transportatori* (revânzători, denumiți popular și „*samsari*”), care cumpără din zone îndepărtate, transportă și revând la piață – în

principal - produse care lipsesc pe plan local. Este genul de activitate care se numește tradițional *precupeție* și care, istoricește, stă la baza comerțului și a pieței însăși, dar care iscă anumite controverse (mai ales în orașele mari, din cauza bănuielii de speculă).

- Într-una dintre primele zile de teren în Piața Decebal, am cumpărat ardei capia și roșii *olteniști* de la Lenuța (40+), bistrițeancă. Ne-a spus că soțul ei abia a adus roșiile cu duba tocmai din Izbiceni, „de la Dunăre” (circa 550 km distanță). El nu stă la vânzare, pentru că „e obosit de pe drum și mâine pleacă din nou”. Am mai întâlnit apoi situații asemănătoare, de obicei cupluri soț-soție, care își împart rolurile astfel: bărbatul - cumpărare *en gros* + transport, femeia - revânzare.
- Este cazul soților Sabina (45+) și Nelu (50+) din satul Liviu Rebreanu (aflat actualmente în componența orașului Năsăudului), care vând în piața din Năsăud. De la ei am cum-

©Hervé Bossy

părat mai multe zile la rând: roșii, gogoșari, ceapă, caise, piersici etc. Ocupă taraba cea mai bine plasată din piață, chiar la intrarea dinspre centru. Au dever excelent și a trebuie să stăm la coadă (la orele dinaintea prânzului) pentru a ajunge să cumpărăm de la ei. Din acest motiv, am ezitat să discut cu ei la tarabă, ca să nu țin rândul în loc. În rarele momente în care afluența cumpărătorilor se domolea, Nelu se desprindea de lângă Sabina (care prelua sarcina de a vinde singură) și își lua răgazul de a discuta cu mine, la bufetul-bar dinspre sectorul de „industriale” (una dintre zonele de taifas și *flânerie* ale pieței).

Rareori piețarii se încadrează într-o singură categorie. Diversele combinații și dezvoltări posibile ale activităților lor economice au îndeobște ca nucleu gospodăria familială, al cărui surplus productiv este reorientat, revalorizat și reinvestit: de la simple asocieri conjuncturale până la circuite complexe de tip cumpărare *en gros* – transport – desfacere, angrenând rude, consăteni și prieteni.

Iată câteva cazuri de extindere/ dezvoltare a activității economice:

(a) + (b) *Grădinari* care comercializează sporadic surplusul din producția „de autoaprovizionare”, dar care produc în manieră *profesionistă* și furnizează constant o marfă anume:

- Saveta din Rebreanu (Năsăud, 65+) prepară, special pentru târgul săptămânal din Piața Centrală Bistrița, sortimentele de panificație și patiserie pentru care este renumită; dar etalează sporadic la stand și legume cultivate pe lotul propriu (în timpul terenului nostru, castraveți, fasole păstăi și ceapă), aflate în surplus față de nevoile gospodăriei. De notat că Saveta, asemeni multor

legumicultori din zonă, nu folosește acoperitori (solarii sau sere), nu „stropește” cu substanțe chimice (îngrășăminte, pesticide etc.) și practică rotația culturilor.

- Mai sus menționata Marilena din Archiud, pe lângă fructele din livada intensivă, care constituie galantarul ei principal, comercializează și verdeață din grădină (pătrunjel creț, mărar-bețe, cimbru etc.).

(a) + (c) Unii dintre *intermediari/transportatori* au început ca *grădinari* care își vindeau surplusul din gospodărie și, chiar după ce s-au specializat în activitatea de revânzare, continuă să aducă la piață și produse din grădina proprie:

- Nelu (50+, Rebreanu, vezi mai sus) și-a dezvoltat afacerea de transport/desfacere a fructelor și legumelor în decursul timpului, ajutat de soția sa, Sabina (45+). Merge mai rar în Oltenia, drumurile sale predilecte fiind la Cluj Napoca, unde se aprovizionează de la depozitul Agro Transilvania. În grădina din Rebreanu cei doi au, în afara culturilor obișnuite din gospodăriile zonei, coacăzi, pomi fructiferi și câțiva stupi. Albinăritul este o activitate consumatoare de timp pe care Nelu spune că a redus-o o vreme, dar o păstrează de rezervă, „dacă n-o mai ține [afacerea] cu transportul”.

(b) + (c) Combinația *producător profesionist + intermediar* reprezintă modelul cel mai stabil și eficient de *hub* agroalimentar.

- Aurica (45+) locuiește la marginea Bistriței („după Dedeman încolo”) și ilustrează cel mai bine această situație bivalentă, ea ocupând în piața Independenței (Bistrița) două tarabe, fix în mijlocul incintei, separate de culoarul despărțitor între sectoarele producători și intermediari.

Evident, plătește ambele tarabe („d’apăi cum altfel!”). Pe taraba de producător, roșii *bătrânești*, fasole păstăi, castraveți. Are și flori de grădină: gladiole, margarete, roșcate etc. Are 4 solare, dintre care 3 mari cu roșii și ardei și unul mic pentru verdeață, la care lucrează cu familia lărgită (soț, copii, frați, cumnați, nepoți). Ca intermediar, desface toate celelalte legume/fructe de sezon, inclusiv mult căutatele roșii *oltenești*.

De regulă, *gospodarii* nu au ca unică ocupație agricultura și, respectiv, nu au ca unică sursă de venit vânzarea la piață.

Maria din Șintereag, care face naveta zilnic la Bistrița în timpul săptămânii de lucru, își împarte ziua de lucru între piața Decebal și cealaltă slujbă *part-time*. Colega ei, cu care își dă schimb la tarabă și despre care spune că este „producătoare mai serioasă”, se încadrează în categoria *fermierilor profesioniști*. Întrajutorarea se extinde, dincolo de tarabă, în lumea satului, la nivel de fermă și gospodărie, și îi cuprinde și pe ceilalți membrii ai familiilor (precum soțul colegei, pe care l-am văzut încărcând-descărcând marfă, el asigurând transportul pe ruta Șintereag-Bistrița).

- Lucica din Florești vine la piața din Năsăud numai joia, când stă până la prânz, având o înțelegere la serviciu ca să poată lipsi anume în ziua respectivă.
- Vica și Saveta sunt pensionare și merg să vândă la piață doar o dată pe săptămână, când e „zi de târg”: Vica – joia în Năsăud; Saveta – sâmbăta, în Bistrița, la târgul din Piața Centrală. Cele două pensionare au fost, în anii activi, angajate în alte domenii decât agricultura (meșteșugărit, industrie ușoară), la fel ca restul familiei (Cornel, 70+, soțul Savetei – fost șofer și mecanic auto). Ambele sunt din satul Liviu Rebreanu, una dintre localitățile bistrițene rămase necolectivi-

zate în timpul socialismului, ceea ce le-a acordat localnicilor un plus de libertate în practicarea agriculturii pe lotul propriu (inclusiv creșterea animalelor), ca activitate suplimentară, în afara orelor de serviciu la stat.

Statutul de *țaran necolectivizat* este deseori înfățișat de localnici ca un blazon al mândriei de a fi liberi, nesupuși, dar și descurcăreți, harnici și, nu în ultimul rând, mai înstăriți decât țăranii de la CAP (Kligman și Verdery 2015, 396), ceea ce se resimte chiar și după treizeci de ani de la desființarea cooperativelor comuniste. Deși exceptarea anumitor sate de la procesul de colectivizare forțată a avut ca principal motiv „economia și mediul natural local, strâns legate de amplasarea geografică a așezării respective” (*idem*, 381), unii interlocutori (în special, bărbați) se mândresc cu statutul distinctiv de „necolectivizat”, situându-l într-o continuitate glorioasă a neatârării, care ar fi specifică oamenilor din zonă: „aici e ținutul grănicerilor, pe noi toate stăpânirile ne-au respectat... Nu te joci cu noi [cei de aici]” (Cornel, cu referire la istoricele sate grănicerești din zona Năsăudului).

©Hervé Bossy

Adoptare și adaptare

Vica, Saveta și Cornel, fiind încadrați în unități productive ale statului socialist, făceau oficial parte (și) din clasa muncitoare. Totuși, neîntrerupând activitățile agricole „de autoaprovizionare”, au reușit să perpetueze tipul de *oikos* țărănesc tradițional, cu toate practicile și habitusul de clasă moștenite de la generațiile anterioare. Situația lor ambiguă, *rurbană*³, le-a conferit un avantaj de mobilitate și de acces zilnic și nemijlocit în medii extra-rurale, nu doar față de „colectivizați”, ci și față de generațiile precedente, mult mai legate de ecosistemul rural. Astfel, fructificarea unui aparent avantaj obligă la un cumul de efort; normei zilnice de la stat (preferabil, într-un post fără răspunderi mari și cu program flexibil) adăugându-i-se orele lucrate în regim privat, în propria gospodărie.

Conform lui Vintilă Mihăilescu, acest tip de „gospodării difuze” deținute de „*muncitori-gospodari*” au fost „întărite tocmai în cei mai grei ai ultimului deceniu” de socialism (Mihăilescu 2018, 30–31). Deși situația lor ambiguă de valorificatori ai surplusului gospodăriei în agropietă (ca parte a așa-numitei *economii secundare*) contravenea liniei ideologice oficiale a regimului, „în timpul comunismului târziu, economia secundară a contribuit la menținerea ordinii politice și sociale” (Portas și Böröcz, citați în Bodnár 2004, 210–211), situație valabilă pentru toate regimurile central- și est-europene (Bodnár 2004, 213). Conform lui Judit Bodnár, strategia *descurcării*⁴ consta în a combina o slujbă sigură, dar având un venit scăzut, cu o activitate economică alternativă care permitea câștiguri suplimentare.

3. Despre *rurbanitate*, vezi Voicu 2006, 19.

4. În accepțiunea lui Rostás și Momoc, *descurcării* regimului socialist erau cei „care au profitat de sistemul de cunoștințe și relații pe care l-au inițiat la locul lor de muncă, apoi l-au întreținut și l-au dezvoltat” (Rostás și Momoc 2013, 377).

Participarea în economia primară permitea un venit scăzut, dar sigur, precum și beneficii sociale. O slujbă [...] care nu necesita mare efort permitea negocierea unui program de lucru flexibil și îngăduia ca resursele să fie folosite de către muncitori în viața lor economică privată, alternativă sau secundară (Bodnár 2004, 212–213).

Expresia englezească folosită de Rhonda Halperin pentru a descrie logica *descurcarea* a muncitorilor-gospodari este „*to make ends meet*” (= a o scoate la capăt; în fond, doar una dintre accepțiunile pe care le capătă „*a se descurca*” în română):

Scopul economiei familiale [este de] a o scoate la capăt (*to make ends meet*) prin păstrarea cotidiană în stare activă a rețelei de rudenie și a activităților ei economice permanente (citat în Mihăilescu 2018, 30).

Însă Vica, Saveta și Cornel, ca și alții din generația lor, a trebuit să facă față unei noi transformări politico-economice, atunci când, în post-socialism, și-au pierdut locurile de muncă, altădată garantate de stat, și s-au trezit în climatul de nesiguranță economică a tranziției. După cum s-a observat, în anii '90 se înregistrează un reflux migrator dinspre oraș spre sat (înainte de epoca mării migrații externe, tipice din deceniilor următoare). (Voicu 2006, 19) Confrunțați cu șomajul, lucrătorii *rurbani* sunt nevoiți încă o dată să *se descurce*. Practic, Saveta și Cornel se reinventează⁵: Saveta avea să își pornească mica afacere *Cuptorul de altădată*, cu care e prezentă la târgul săptămânal din Piața Centrală Bistrița până în ziua de azi, iar Cornel avea să lucreze, până la vârsta pensionării, ca șofer pe

5. Despre strategiile de reabilitare economică în foste regiuni necolectivizate, vezi Membretti și Iancu 2017.

transporturi internaționale. Iar gospodăria țărănească, menită autoaprovizionării, devine prețioasă prin acel surplus de producție, care poate fi valorificat în piețele urbane apropiate. Este și cazul Vicăi, octogenara plină de vitalitate care își vinde surplusul de legume și fructe la piața din Năsăud.

Regimurile se schimbă, cadrele instituționale variază, de-a lungul deceniilor, influențând, nu rareori disruptiv, activitatea economică a țăranilor, care se văd nevoiți de fiecare dată să găsească modalități noi de a se *descurca*; de a *adopta* mereu măsurile care li se impun, *adaptându-se* mereu altor condiții. Ceea ce rămâne constant, nucleul de rezistență și de resurse al familiei țărănești este – nu doar în cazul interlocutorilor mei – *gospodăria țărănească*, forma primordială și universală de organizare economică. Karl Polanyi, referindu-se la momentul istoric al formării Piețelor⁶ interne, relevă importanța acestei celule de bază a economiei care este *gospodăria*: „Gospodăria autosuficientă a țăranului trudind pentru subzistența sa a rămas baza largă a sistemului economic [...]” (Polanyi 2013, 141).

Gospodăria tradițională, nucleară, continuă să facă parte și din viața operatorilor economici care formează celelalte categorii de piețari. Este cazul unor *intermediari* precum Nelu (50+, Rebreanu), care își întreține grădina de lângă casă și magazia cu unelte apicole „așa, de control”, considerând apicultura o eventuală repliere într-un viitor nesigur: „pentru când o fi mai rău, că nu se știe”. El se ghidează după aceeași logică *descurcăreață*, deprinsă de-a lungul experienței individuale de *adoptare și adaptare*, transmisă de la o generație la alta și înrădăcinată în habitusul țărănesc.

Fermierii profesioniști, pe lângă suprafețele ocupate cu sere, solarii sau livezi intensive, păstrează și micul

6. Convențional, *Piață* cu majusculă pentru a sensul „macro”, de economie de piață.

lot inițial, grădina numită *părintească* sau *bătrânească* (fiind moștenită de la generațiile anterioare), care continuă să furnizeze necesarul minim al familiei (*autoaprovizionarea*).⁷ Fermierii din generația mai tânără (30–40+) de la târgul de producători din Bistrița și-au dezvoltat afacerile în mod inteligent, vizând nișe oportune de cerere și (o parte dintre ei) profitând de experiența și expertiza acumulate în Occident. Au studii agronomice, au idei de marketing și folosesc cu entuziasm noile medii/ comunicarea digitală. Știu să îmbine cu naturalețe ideile nou primite din vest cu tradiția moștenită. Iar modul în care își reprezintă afacerea, sortimentul, brandul de producător – face apel tot la fantasma idilică a gospodăriei bătrânești, care în cazul lor (spre deosebire de *tradițio-brandurile*⁸ din marele *retail*), chiar are o bază reală – nucleul agro-economic gospodăriei familiale, *gospodăria*. „Unitatea de gospodărie”[...], ca *householding*, rămâne cea mai adecvată strategie, căci, redistribuind flexibil, după posibilități și oportunități, munca, dar și consumul și suportul moral, rămâne o plasă de siguranță în vremuri turburi. (Mihăilescu 2018, 33)

Întrucât constituie baza, polul inițial al dezvoltării agricole private, *grădina părintească* constituie un reper simbolic, o imagine fantasmatică care se pretează la evocări nostalgice, tradiționaliste, autohtoniste.

---

7. Această realitate firească, perfect acceptabilă pentru oricine cunoaște viața la țară stă la baza unei critici larg răspândite în rândul publicului consumator, mai ales din marile orașe: anume că țărani „cultivă bio” pentru consumul propriu, în grădina de lângă casă; în schimb, la piață aduc ceea ce cultivă masiv în solarii, unde abuzează de azotați „și alte chimicale”.

8. În comunicarea comercială a *tradițio-brandurilor*, casa părintească, „iarba verde de acasă”, curtea și acareturile compun mai mult decât un decor; constituie o prezență referențială și o undă purtătoare a mesajului. Despre *tradițio-branduri* și *supermarketizarea tradiționalului*, vezi Dumitrescu 2015, 14–15.

Reprezentarea idilică a gospodăriei, cu grădină, șură, grajd și coteț încă funcționează ca un *pattern* cultural universal, cu precădere în imaginarul consumerist al *tradițio-brandurilor*.

În plus, tinerii fermieri din târg au moștenit de la părinți și bunici și acea logică flexibilă a *descurării*, a permanentei rezerve, a asului păstrat în mânecă pentru cazul unei nedorite transformări politice-economice care le-ar periclita planurile. Grigore – mierarul – mai are o calificare în tâmplărie, Dinu – presatorul de ulei – are experiență de barman/ ospătar din Italia. Migrația în sine nu a fost un pas aventuros, ei păstrând în permanență contactul cu țara și plănuiind investiția inteligentă de la întoarcere. Florica și asociații săi și-au pus, de asemenea, „mai multe ouă-n mai multe traiste”, îmbinând zootehnia cu producția lactatelor și cu agroturismul.

Dacă gospodăria autosuficientă se află la baza economiei, piața are la origine deplasarea, transportul, în scopul satisfacerii carențelor pe plan local (Polanyi 2013, 130–32); o cauza primordială a dezvoltării sale fiind *raritatea* resurselor (Mihăilescu 2009, 150, Weber 1968, 339, Robbins 1932, 15, Granovetter 2017, 1–3).

Este ceea ce ne spun cu vorbele lor *gospodarii*, care, departe de a vedea în intermediari o concurență, le apreciază munca și le recunosc aportul: „Fără ei nu am avea roșii la vremea asta [iulie], ale noastre nu s-au făcut încă” (Saveta). Într-adevăr, Saveta, Cornel și toți ceilalți gospodari tradiționali (care „nu acoperă culturile” – adică nu folosesc sere sau solarii) din zonă au încă roșiile necoapte pe vrejuri, doar câteva ușor pâguite.

Cumulul de resurse economice, suplimentarea activităților, păstrând permanent în centrul planificării munca agricolă, dincolo de a fi aplicații (tactice) ale unei logici *descurărețe*, țin de un mai adânc împământent *ethos al gospodăriei*, explicat de Vintilă Mihăilescu

ca o transpunere din sfera economicului în cea a simbolicului. Astfel, producția obținută în gospodărie funcționează ca „imagine a bunăstării și poziției sociale în competiția sătească”, limitând „osteneala” deopotrivă printr-un minimal „prag al onorabilității bunului gospodar”, cât și printr-un maximal „prag al folosului”⁹, a cărui depășire l-ar scoate pe acesta din rang (Mihăilescu 2009, 152).

Gospodarii intervievați țin încă rânduiala care le asigură deopotrivă prestigiu comunitar și rezervă de aprovizionare strategică. Creșterea animalelor – consumatoare de timp, energie și resurse – reprezintă o activitate obligatorie pentru statutul de gospodar. Saveta și Cornel țin trei porci și circa douăzeci de găini. Au renunțat la vacă în urmă cu câțiva ani (o spun cu regret). Atunci când le vizităm gospodăria, Sabina și Nelu ne relatează, cu același amestec de fală și regret, că într-o vreme creșteau fazani. În anii din urmă, când carnea și produsele de carne procesată au devenit accesibile, prin intermediul rețelelor industriale de producție-retail-marketing, a crește animale reprezintă o practică complet ineficientă, cvasi-irațională, dacă e privită exclusiv prin prisma economiei utilitariste. Ea se înscrie însă în *ethosul gospodăresc*, conform căruia „un «bun gospodar» se va strădui să-și crească [...] porcul său, atâta vreme cât aceste criterii comunitare ale «bunului gospodar» mai funcționează încă și au sens pentru el. (Mihăilescu 2009, 152).

Încă din perioada interbelică, Mircea Vulcănescu observa atari „rânduieli de natură irațională” în economia domestică a sătenilor: „chiar dacă marfa din târg e mai ieftină, cel ce nu-și face acasă, ci cumpără, trece drept «nerostuit» – și e supus batjocurii satului (Vulcănescu 1997, 186).

9. Vintilă Mihăilescu preia binomul conceptual *folos – osteneală* din opera sociologică interbelică a lui Mircea Vulcănescu.

©Hervé Bossy

Pe de o parte, știm că surplusul este în mod tradițional investit în prestigiul de gospodar sau în relațiile durabile de întraajutorare și/sau schimb reciproc (Mihăilescu 2009, 150–51, Clastres 1995, 20–21) în plan comunitar, ca o investiție cu dimensiune morală: „Principiul moral al reciprocității este larg răspândit în viața țăranilor și, probabil, în viața socială în general” (Scott 1967, 167, citat în Granovetter 2017, 50), existând „dovezi solide că, alături de reciprocitate, dreptul la subzistență reprezintă un principiu moral activ în tradiția locală a satului” (Scott 1967, 176)¹⁰.

Pe de altă parte, am notat că surplusul unora dintre *gospodarii* intervievați este destinat comercializării în piață. Am întâlnit, de asemenea, cazuri în care această practică a comercializării surplusului se combină cu – sau stă la baza unor – extinderi antreprenoriale

---

10. Poziție modalizată de Samuel Popkin, conform căruia normele întraajutorării comunitare sunt „maleabile, renegociate și modificate pe considerente ce țin de putere și acțiuni strategice în interacțiunea dintre indivizi” (Popkin 1979, 22, citat în Granovetter 2017, 51).

de colectare-desfacere mai ample, flexibile, urmând același principiu, profund interiorizat cultural, al reciprocității pe termen lung.

Un exemplu de reciprocitate durabilă primară, *modulară*, îl constituie cooperarea dintre cele două consătenine din Șintereag (vezi cap. 2) – un tip de acord mutual des întâlnit, prin care, pentru a eficientiza deopotrivă munca agricolă și comercializarea produselor, participanții tind să-și distribuie sarcinile după disponibilități.

E drept, aceste forme de cooperare și sindicalizare sunt mai degradă sporadice și nu respectă vreun model concordant cu strategiile marilor actori din agricultură și alimentație publică. Reproșul recurent adus de factorii politici și marii retaileri țaranilor, cum că nu știu/nu vor/refuză să se asocieze este, ca de obicei, expresia a unei gândiri dominante, deopotrivă sumară și opacă față de problemele lumii rurale. O cercetare atentă a lumii fermierilor și piețarilor ne descoperă o întregă rețea de întrajutorare, formată din conexiuni mai mult sau mai puțin conjuncturale, dar cu o bază solidă, durabilă, împământenită în tradiția reciprocității și întrajutorării comunitare. O componentă a acestei solidarități *ascunse* constă în difidența și rezistența față de intervențiile politic-administrative, bazate pe o memorie pan-generațională a abuzurilor și *transformărilor* dureroase; precum și în depistarea de forme *descurcărețe* de rezolvare și comodificare a acestora.

Reciprocitate și întrajutorare

Pornind de la teoria lui Marcel Mauss, Vintilă Mihăilescu vede în lumea satului tradițional¹¹ „o comu-

---

11. Satul tradițional, românesc și ortodox, spre deosebire de comunitatea protestantă a sașilor dintr-o posibilă vecinătate transilvană: în pasajul respectiv, Mihăilescu urmărește o demonstrație bazată pe dimensiunea religioasă și importanța eticii protestante (cf. Weber

nitare de indivizi *embedded* în circuite de *dar* și *contradar* și, astfel, încrezătoare în *reciprocitatea pe termen lung între persoane*” (Mihăilescu 2009, 154).

Iar Karl Polanyi, după ce demonstrează caracterul universal și pan-istoric pe care îl au „organizările non-contractuale ale rudeniei, vecinătății, profesiei și credinței”, condiționate de „loialitatea individului”, afirmă că „*marea transformare*” adusă de capitalism „are ca plan anihilarea acestor forme organice de existență și înlocuirea lor cu tip diferit de organizare, unul atomist și individualist” (Polanyi 2013, 273).

Studiul de față încearcă să demonstreze că piața (agropiața, piața-târg), departe de a fi un spațiu emina-mente comercial, guvernat de rațiuni strict economice („utilitariste”), prelungește relațiile *maussiene* (bazate pe reciprocitate și întrajutorare) din lumea satului, conjugându-le cu spiritul de sociabilitate și libertate civic-deliberativă tipice orașului; conectează indivizi și agregă rețele de practici *descurcărețe*; și continuă, fie și sub forme reminiscente/ desacralizate, anumite tradiții culturale de tip festiv-carnavalesc centrate pe *topoi* și elemente primordiale, precum natura, abundența, munca pământului etc.

Piețele urbane cercetate relevă, în măsuri și modalizări diferite, convergența rețelelor *maussiene* tipice comunităților rurale, în contexte urbane caracterizate prin deschidere, sociabilitate și diversitate culturală.

Intuitiv, putem fi tentați să separăm tipul de relații care se stabilesc între piețari și tipul de relații pe care aceștia le stabilesc cu cumpărătorii: formal-simbolic, *cele două părți ale tarabei*. Este însă mai mult decât probabil ca piețarii, deși concurenți din punct de vedere al interesului material, să se regăsească într-una sau mai multe rețele *maussiene* rurale, să își depisteze cu-

---

1993) în formarea „spiritului capitalist”, în contrast cu tradiționalul *ethos al gospodăriei* specific comunității majoritare.

noștințe comune, inclusiv legături de rudenie. Desigur, relația de bază pe care aceștia o împărtășesc fiind cea mijlocită de munca pământului (practica agricolă).

Este un tip de relație pe care Alain Caillé îl numește *socialitate*¹² *primară* și îl definește ca „registru al relațiilor dintre persoane” care sunt „considerate a depăși în importanță rolurile funcționale pe care acestea îl joacă” (Caillé 2007, 86)¹³ și pe despre care spune, în alt loc (Caillé 2000, 194–95) că „acoperă domenii atât de variate și de extinse ca rudenia, alianța, vecinătatea, camaraderia, prietenia, iubirea și, transversală tuturor acestor câmpuri, conversația”. Antropologul francez definește, de asemenea, *socialitatea secundară* ca registru în care „funcționalitatea actorilor sociali depășește în importanță caracterul personal” (Caillé 2007, 195)¹⁴. Astfel, relațiile *maussiene* (bazate pe dar-contradar, schimb și întrajutorare) sunt incluse în sfera *sociabilității primare*, în timp ce relațiile economice, politice, ghidate de interes și de putere ar ține de sfera *sociabilității secundare*.

Important pentru studiul de față a fost să depistez, în cadrul piețelor, alături de numeroasele manifestări ale *sociabilității primare* dintre piețari (conversații, glume, acțiuni de întrajutorare, daruri/ contradaruri etc.) – simbolic spus, *de aceeași parte a tarabei*; și expresii ale *sociabilității primare* dintre piețar și cumpărător

---

12. Caillé spune *socialitate* (în franceză, *socialité*) în loc de *sociabilitate*, termen impus de traducerea din Simmel pentru germanul *Geselligkeit*. În paginile dedicate curentului anti-utilitarist, Mihăilescu echivalează noțiunile și folosește în limba română termenii de *sociabilitate primară* și *secundară* (Mihăilescu 2009, 158), opțiune pe care o va urma și prezentul text.

13. În original: „registre [...] dans lequel les relations entre les personnes sont réputées l'emporter ou devoir l'emporter en importance sur les rôles fonctionnels qu'elles jouent”.

14. În original: „[...] c'est la fonctionnalité des acteurs sociaux qui importe plus que leur personnalité”.

(tip de interacțiune dominat altminteri de registrul *sociabilității secundare*) – simbolic spus, *peste tarabă*.

În primele zile de observație în piața Decebal (Bistrița), am surprins un dialog care m-a deconcertat, între un piețar (60+, având ca principală marfă castraveți) și un cumpărător cam de aceeași vârstă. Cumpărătorul întrebă: „Cum dai castraveții?” Piețarul îi spune prețul și așteaptă cu talerul adânc în mână, să afle cât are de cântărit. La care cumpărătorul: „Nu cumpăr, am vrut să știu cu cât se mai dă, că am pus și eu [castraveți, la mine în grădină]”. Mie, pe moment, mi s-a părut nepolitic și contrar eticii comerciale (așa cum o percepeam eu) să întreb direct prețul, fără intenția de a cumpăra. Al doilea moment de derută l-am avut când am văzut că piețarul nu se supără de indiscreția celui alt; ba chiar continuă discuția cu el, extrem de cordial. I-am observat de la o distanță suficientă, ca să nu îi stânjenesc cu atenția. Vorbeau destul de tare, ca pentru a fi auziți și a atrage și alți participanți la discuție. Auzeam frânturi de conversație în grai, din care deslușeam cuvinte-cheie, precum *răsad*, *sămânță*, *teren*, care îmi dovedeau că își împărtășesc experiențe și sfaturi grădinărești. La un moment dat, un bărbat gras (55+), cu aspect mai orășenizat, care mergea cu sacose grele în urma soției, s-a oprit în dreptul celor doi și le-a spus ceva ca o glumă (nu am auzit ce), provocând reacția ilară a celorlalți; apoi și-a continuat drumul, privind peste umăr și ripostând la remarcile lor ironice. Am constatat, că bărbaților (45+, dar cu precădere 60+) le face plăcere să își etaleze, cu voce tare și cu atitudini exteriorizate, cunoștințe de agronomie/ zootehnie, dar și din alte domenii tehnice, de la mecanica auto la construcții.

Aveam să reîntâlnesc situații asemănătoare și în piața din Năsăud, mai mică și mai marcată rural, unde apropierea, spiritul comunitar și un anume *ethos* „sindicalist” (în materie de solidaritate de breaslă și împărtășire a soluțiilor *descurcărețe*) se simt cu mai multă pregnanță.

Uimirea îmi mai venea și din faptul că eu, doar pentru a intra în vorbă cu un piețar, eram nevoit să cumpăr cel puțin un kilogram din marfa sa, după care, pentru a accesa chestiunile de interes pentru interviu, trebuia să trec printr-o serie de dialoguri de acomodare și de câștigare a încrederii. Nu toți interlocutorii se deschideau la fel de ușor; deseori, cei care păreau mai comunicativi deveneau circumspecți pe parcurs și blocau dialogul. Și, mai înainte de toate, trebuia să aleg un moment de pauză, între un cumpărător și altul, cu permanenta grijă de a nu ține în loc rândul.

În schimb, acești simpli întrebători erau acceptați fără reținere. Mai prețioasă decât vânzarea unui kilogram de castraveți, pentru piețarul de la Decebal părea să fie extinderea rețelei de cunoștințe cu același *ethos* comunitar. Deși separați de tarabă, cei doi se situează, conform reprezentării simbolice pe care am propus-o, *de aceeași parte* a acesteia; relația lor se încadrează în registrul *sociabilității primare* (care unui *outsider* ca mine nu îi este accesibilă – decât cu un efort apreciabil). Observând plăcerea cu care piețarul s-a lansat într-un discurs expert, adresat tuturor celor care se aflau de față, am ajuns să îmi basculez opinia și să consider că, în bună măsură, întrebătorul este cel care i-a făcut o favoare celui întrebător. Desigur, toată această scenă reprezenta un schimb de favoruri simbolice plus căutarea de a stabili o relație de întraajutorare și reciprocitate de tip *maussian*.

O distincție similară cu a lui Alain Caillé este cea propusă de Nana Okura Gagné în privința „concepțiilor tranzacționale” (Gagné 2011, 282) ale participanților la *Farmers' Basket*, un „*urban farmers' market*” săptămânal din centrul capitalei Washington (Gagné 2011, 281–92). Conform autoarei, experiența actorilor participanți la o astfel de piață ar urma două modele (s-ar încadra în două domenii): modelul *maussian* – al *darului* – caracterizat de relații sociale inalienabile; și

modelul *marxist* – al *mărfii* – caracterizat prin relații de piață alienante; dihotomie care stă la baza distincției dintre societatea tradițională preindustrială (studiată de Marcel Mauss) și societatea modernă capitalistă industrială (studiată de Karl Marx). Ce este complet diferit la piețele urbane din SUA precum aceasta, din punctul de vedere al tradiției târgovețe europene, este activismul civic care le ocazionalizează și le animă. În percepția europeană, un atare *farmers' market* reprezintă un tip de piață re(con)stituită ideologic, un construct cultural asemeni târgurilor tematice de la Muzeul Satului sau Muzeul Țăranului Român din București, amenajate în principal cu scopuri de preservare/promovare a unor meșteșuguri sau obiceiuri endemice. În cazul piețelor americane precum *Farmers' Basket*, apărute ca alternative eco-conștiente la o societate de consum supra-abundentă și sofisticată, obiectul principal al preservării este experiența relaționării dintre „*middle-class costumers*” și „*small-scale producers-sellers*”, descrisă ca „*a cornucopia of experiences*” (cu aluzie inclusiv la belșugul roadelor pământului aflate în centrul atenției). Pentru majoritatea acestor actori, importanța majoră nu o au aprovizionarea, respectiv desfacerea de produse agricole, ci timpul de calitate petrecut împreună, având în atenție problematica legată de munca și roadele pământului: o „fetișizare a ideologiei” opusă „fetișizării bunurilor” de larg consum; dar și o cale de a contesta neoliberalismul dominant și de a se încărca de „*new moral meaning and new sociospatial relationship*”; și, astfel, de a reinstaura predominanța relațiilor *mausiene* asupra celor *marxiste*.

Distincția conceptuală propusă de Nana Okura Gagné concordă în bună măsură cu dihotomia conceptuală a lui George Ritzer – *Ceva versus Nimic* – unde „*Ceva* este o formă socială de obicei concepută și controlată la nivel local și relativ bogată în conținut

esențial semnificativ” (Ritzer 2010, 60), iar „*Nimicul* este o formă socială concepută și controlată de obicei la nivel central și lipsită de conținut esențial semnificativ” (Ritzer 2010, 57). Ritzer consideră că „târgurile fermierilor¹⁵ și meșteșugarilor”, precum și „mâncarea pregătită acasă” sunt forme de *Ceva* amenințate cu „declinul, dacă nu chiar dispariția” (Ritzer 2010, 137) de către *Nimicuri* precum supermarketul și fast-foodul. Pe acestea din urmă le califică, în altă parte, „exemple clasice de *non-locuri* unde se oferă *non-servicii*” (Ritzer 2010, 122). Relațiile interumane sunt și ele evaluate conform aceleiași polarizări:

Fenomenele [de tip] *Ceva* sunt asociate de obicei cu relații interumane profunde și semnificative, în vreme ce *Nimicul* este corelat cu absența unor asemenea relații și cu relațiile dezumanizate. Lucrurile care sunt înrădăcinate în relațiile interumane vor avea o substanță distinctivă, provenind din aceste relații [...]. Pe de altă parte, fenomenele dezumanizate nu pot permite dezvoltarea unor relații personale între cei implicați (Ritzer 2010, 78).

Supermarketul ni se prezintă ca terminalul unui imens flux industrial-comercial eficientizat la maximum, tocmai prin reducerea la minimum a operatorilor umani cu care clientul ar avea ocazia să interacționeze („absența relațiilor/ relații dezumanizate”). Ritzer, mergând pe urmele lui Weber, și Gagné – pe cele ale lui Mauss, ajung pe poziții anticonsumeriste apropiate și la concluzii similare în privința valorizării piețelor/ târguri ca insule de relaționare umană „substanțială” într-o mare a consumului globalizat și regularizat industrial (și, prin urmare, „dezumanizat”).

15. Traducere prudentă a Ralucai Popescu pentru *farmers' markets*, termen care, dincolo de specificul nord-american prezentat *supra*, desemnează în general agropiețele.

Pornind dinspre sat înspre oraș, piața urbană, ca spațiu dedicat în principal activității comerciale, poate părea că diminuează/ alterează climatul de relații *maussiene* (dar-contradar, întrajutorare) tipic comunităților rurale. De fapt, piața/ târgul nu inhibă relațiile *maussiene*, ci le remodelează și, în anumită măsură, le diversifică. Mobilitatea piețarilor din toate cele trei categorii conduce la intersectarea circuitelor de reciprocitate și, de aici, la creșterea influenței lor în materie de transmitere a informațiilor (Granovetter 2017, 15–20). Piața/ târg funcționează ca o astfel de interconectare a rețelelor rurale (*dincoace de tarabă*), într-un context târgoveț-urban care le ocazionaază acestora intersectarea cu rețele sociale (*dincolo de tarabă*) cu o mai mare deschidere.

În sens opus, pornind dinspre un centru comercial metropolitan, modern și globalizat (dintre cele considerate de Ritzer *non-locuri*, precum mallurile sau supermarketurile) înspre o piață urbană tradițională, aceasta din urmă va apărea ca un spațiu încărcat de interacțiune umană și de experiențe pline de substanță. Produsele etalate (roadele pământului) se află într-o legătură mai firească și mai plină de sens cu vânzătorii, fie că sunt chiar producătorii lor, fie că sunt intermediari cuprinși în același *hub* de producție-desfacere cu cei dintâi (așa-zisul *lanț scurt*).

Etnografierea piețelor într-o metropolă ca Bucureștiul prezintă un grad înalt de dificultate, din cauza multiplelor și multi-stratificatele intervenții de tip politic-administrativ (abuzuri urbanistice, precum gentrificarea, devierea vadului, parazitarea acestuia cu mari unități de retail/ consum; intervenții economice de tip supra/ taxare/ impozitare, restricții, condiționări, complicații logistice¹⁶ etc.) care perturbă agropiața ca

16. Despre situația complexă a piețelor din București în perioada tranziției post-socialiste v. Chelcea et al 2004, 163–177.

instituție economică tradițională, obligându-i pe pietari la tot mai sofisticate strategii de *adoptare/adaptare*.

Oportunitatea de a realiza o cercetare în două orașe mai mici, apropiate de cultura și habitusul rurale, cu autorități relativ preocupate de prezervarea tradiției târgovețe și a vadurilor și arterelor negustorești/ precupețești statornicite în decenii (sau chiar secole), mi-a facilitat realizarea etnografiei de față și argumentarea tezei referitoare la piețe/ târguri ca instituții economice încastrate în social.

Piața din Năsăud

Pot spune că fiecare piață pe care am cercetat-o alături de colegul meu fotograf Hervé Bossy prezintă câte o combinație de relații *maussiene* și *marxiste* specifică. Relațiile *maussiene* și caracterul de *Ceva* ritzerian sunt cu atât mai mari, cu cât piața este mai amprentată de ethosul rural și păstrează mai mult din caracterul de târg tradițional, cu componenta de *hub*/ loc de întâlnire a localnicilor și a sătenilor din satele proxime (a se nota că, actualmente, Năsăudul are în componență două localități care păstrează încă puternice caracteristici rurale: Liviu Rebreanu și Lușca).

Piața din Năsăud, deși permanentă (deschisă zilnic), are un vârf de afluență în ziua de joi, indicată de către interlocutori ca „zi de târg” sau „zi de piață”, ceea ce „așe o fo' dintotdeauna”/ „de când îi”. Într-adevăr, joia piața din Năsăud devine arhiplină, sunt ocupate toate tarabele (nu mai mult de 60) și sunt amplasate standuri și măsuțe pliante inclusiv pe arterele adiacente. Situația este similară și în cele două rânduri alăturate de prăvălii și chioșcuri cu așa-zise „industriale” (articole de bricolaj, auto-moto-velo, confecții etc., nelipsind și vechiturile). Similar cu cazul altor orașe-târguri, ritmicitatea săptămânală centrată pe joi ca zi de vârf (la polul opus fiind duminica – zi de minimă afluență) continuă moștenirea unui târg

săptămânal care avea loc exclusiv joia. Agregarea târgoveață din ziua de joi, concentrând oameni și mărfuri din sate/ comune învecinate (Țara Năsăudului), face parte dintr-o periodizare tradițională, alături de sărbătoarea anuală de Ispas (Înălțarea Domnului, la începutul verii), de o majoră importanță (Daroși 2015)¹⁷.

Este de presupus că piața Năsăudului a trecut la orar permanent (cotidian) în perioada industrializării orașului, când puterea administrativă i-a trasat ca rol primordial aprovizionarea constantă a locuitorilor urbani (majoritar angajați la stat), rolul de agregare târgoveață căzând în plan secund. De asemenea, află de la interlocorii mai bătrâni că amplasarea actuală a pieței datează de câțiva zeci de ani, piața veche ținându-se până atunci „în centru, la primărie”. Un indiciu al acestei transmutări este numele străzii care delimitează pe două laturi agropiața actuală, Strada Piața Nouă. Într-adevăr, monograful Mircea Daroși, care datează în 1765 dreptul de a ține târg acordat Năsăudului de către autoritatea habsburgică, atestă vechiul vad comercial în centrul orașului, la întretăierea drumurilor principale, și amplasarea „pieței vechi” în arealul „unde se află astăzi parcul” (Daroși 2015).

---

17. Din articolul lui Mircea Daroși pe care îl citez, aflăm că târgul de Ispas a fost patrimonializat sub forma unei „ample manifestări culturale cu denumirea *De Ispas la Năsăud*” (după o expresie larg răspândită în satele circumvecine ca străvechi reper spațio-temporal), care coincid de o vreme cu zilele orașului. Monograful listează obiceiuri moștenite de generații, precum jocul „de o neîntrecută veselie al tinerilor”, competiția *ceterașilor* tocmiți de *cizeși* (căpeteniile ale cetelor de flăcăi), parada porturilor sătești desfășurată în *loagăr* (vechea cazarmă grănicerească, pe care actualmente este amplasat stadionul orașului), precedată de *maial* (parada elevilor). Un adevărat fapt social total, din care nu lipseau prilejurile de tatonare și planificare nuptiale: „Pe lângă funcția economică, [târgul] de Ispas la Năsăud mai avea și o funcție social-culturală, constituind un prilej așteptat cu nerăbdare de tineri, pentru a se întâlni și eventual de a pune la cale [...] căsnicii”.

Dislocarea pieței principale a orașului din amplasamentul istoric, nucleul urban originar în care piața/ târg a germinat de-a lungul secolelor dezvoltarea urbană ulterioară, este o decizie cel puțin discutabilă, tipică multor orașe din România din perioada socialistă, când industrializarea și modernizarea determinau o urbanizare de fațadă, care plasa în zonele centrale mari „unități de desfacere” de tip *complex comercial* sau *magazin universal* și pitea/ dosea, în schimb, piețele tradiționale (pasămite, rămășițe ale unui ruralism retrograd). Piața actuală („piața nouă”) din Năsăud are, ca atare, o amplasare dosită, după un rând de case și unul de blocuri mici, față de artera principală (Bulevardul Grănicerilor), astfel încât nici nu se zărește de către cine tranzitează orașul la volan. Faptul că piața din Năsăud, ca *hub* târgoveț nuclear al întregului Ținut al Năsăudului, își continuă existența, în ciuda acestei transmutări/ obscurări; faptul că joia a rămas zi de târg așa cum a fost statornicită de secole - se explică prin încastrarea acestei instituții economice în straturile cele mai adânci și mai rezistente ale vieții sociale, în zona solidarității ascunse, a comuniunii *descurcărețe* tipice rețelelor de relații *maussiene*.

În timpul zilelor obișnuite ale săptămânii, doar o parte a tarabelor sunt ocupate (mai puțin de jumătate) și vin să cumpere cu precădere orașenii Năsăudului. Aceștia sunt legați fiecare de anumiți piețari, de la care cumpără în mod obișnuit, dacă nu periodic.

O relație durabilă (continuată) piețar-cumpărător este chiar esența pieței, este tipul de relație care, prin satisfacerea reciprocității, se transformă treptat într-o alianță a actorilor, în spiritul naturii și al roadelor pământului. Dincolo de procesul strict de vânzare-cumpărare (care ține de *sociabilitatea secundară* și modelul *marxist* de interacțiuni), apare, în paralel, un ciclu repetat de dar-contradar (respectiv, *sociabilitate primară*, model *maussian*), ritmat în doi timpi:

- piețarul aplică o reducere de preț (de obicei o rotunjire în minus) sau oferă un bonus în momentul înapoierii sacoșei pline (din aceeași marfă sau dintr-una diferită, o trufanda de sezon sau chiar o varietate nouă¹⁸, ca eșantion-cadou);
- cumpărătorul este, astfel, obligat să revină și să cumpere de la același piețar, eventual mai mult și mai divers; în plus, îi poate aduce acestuia noi clienți, în persoana unor cunoștințe care îl însoțesc la piață.

Este genul de ciclu de lungă durată care se regenerează reciproc și asigură stabilitate și previzibilitate de ambele părți. Cei doi actori își pot fixa anumite zile sau ore de întâlnire, pot aranja anumite livrări etc. De obicei, piețarul este cel care ia inițiativa acestor tratative, întrucât are accesul la marfă (dacă nu din producția lui, din cea a unui vecin sau apropiat, caz în care devine *intermediar* într-un lanț scurt) și, mai ales, are deprinderea situațiilor de întrajutorare de tip comunitar (ținând de modelul *maussian*).

Toate aceste modalități de întărire și prelungire a ciclului de reciprocitate (reduceri de preț, bonusuri, fidelizarea clientului, sistemul „vino cu un prieten” etc.) au fost împrumutate de marketing și au devenit instrumente clasice de stimulare a vânzărilor. Numai că, în cadrul originar, al relației de tip *maussian*, acestea sunt încărcate de „conținut esențial semnificativ” (cum ar zice Ritzer, v. cap. 4): participare afectivă, empatie, solidaritate primară; ceea ce un „card de fidelitate” al unui supermarket nu poate asigura.

Evident, o gândire sceptică ar putea echivala această ademenire prietenoasă din partea piețarului cu o strategie ghidată exclusiv de interes mercantil de

---

18. Precum roșiile negre ale lui Flor(ent)in din comuna Dumitra, pe care acesta le oferea atât cumpărătorilor, cât și celorlalți piețari din anturajul său de la Târgul Săptămânal din Piața Centrală a Bistriței.

a-și crește numărul de clienți. Chiar și pusă sub acest dubiu, relația de lungă durată care se dezvoltă între cei doi actori se dovedește profitabilă pentru ambii, cu un grad de personalizare și de reciprocitate pe care marketingul unui lanț de retail nu îl poate asigura.

Printre glumele cele mai prizate în rândul piețarilor (le-am auzit în piețele din București și le-am reîntâlnit și în terenul din Bistrița-Năsăud) se află imitarea zeflemisitoare a formulilor de supermarket: „azi avem ofertă” (sau „superofertă”, replică aleatorie, fără legătură cu vreun plan de *discount*, ci spusă doar ca aluzie hazoasă), „pentru mata – bonus!” etc¹⁹. Toate aceste glume conjuncturale sunt rostite cu voce tare, pentru a fi auzite și de ceilalți dimprejur, chiar cu atitudine teatrală.

Dar poate cea mai frecventă formulă de anunțare a unei „promoții” este cea a „lichidării stocului”: „hai, să merg și eu acasă!”, cu variantele „le las cu x lei, să merg și eu acasă!”, „numa’ p-astea le mai am, le dau cu x, să merg și eu acasă!”. Este o strigătură care poate fi auzită de obicei după-amiaza și care, în afara exprimării explicite a discountului, conține o laudă implicită a mărfii: aceasta e atât de bună, încât s-a vândut (aproape toată). În plus, este o formulă care implică un anumit grad de intimitate, exprimând nerăbdarea de a termina ziua de lucru și introducând noțiunea „acasă”. Acceptând să cumperi aceste „capete de stoc” de pe tarabă, faci primii pași în viața personală a piețarului, ceea ce poate constitui începutul unei relații *maussiene* de durată.

O relație *peste tarabă* de lungă durată ajunge, treptat, să înfrângă frontiera fizică a tarabei. În primele zile de teren în Năsăud, nu reușeam să disting din-
19. Un vechi interlocutor din piața bucureșteană Miniș-Titan (domnu’ Prodan) obișnuiește să brodeze glume în jurul cardului de fidelitate. Cu clienții mai vechi își permite tachinerii/hârjoane amicale de tipul: „ai adus cardul?”/ „unde ți-e cardul?” sau „ție nu-ți dau nimic, că n-ai card” etc., cu o mină severă, urmată, de fiecare dată, de un zâmbet complice sau un *clin d’oeil*.

tr-un anumit grup de bărbați care este piețarul și care clienții, întrucât toți se situau (la propriu) de aceeași parte a tarabei, de obicei de partea interioară (45+, cu precădere 60+). Apoi m-am obișnuit cu astfel de „coruri bărbătești”, în care piețarul i se acordă rolul central, ca al unui conducător de comitet *ad hoc*, ale cărui dezbateri sunt rostite cu voce tare, ca pentru a fi auzite de restul lumii din piață. Unii dintre participanți au cu ei o sacoșă, care denotă intenția de a cumpăra. Dar este clar că, dincolo de motivul târguiei, mersul la piață pentru ei este o rutină cotidiană, un mod de a socializa și de a petrece timp de calitate împreună, care face din agropiața orașului un „loc terț” (*third place*)²⁰, împlinindu-astfel i menirea de *agora* populară (Oldenburg). *Locurile terțe* (precum parcurile, cafenelele, bistrourile și alte locuri de întâlnire) nu sunt doar spații de *flânerie* cotidiană: ele capătă rolul unor forumuri de deliberare civică și de reafirmare a spiritului democratic „la firul ierbii”.

Ray Oldenburg preia teoria lui Georg Simmel, conform căreia *sociabilitatea* în stare pură

[...] is precisely the occasion in which people get together for no other purpose, higher or lower, than for the “joy, vivacity, and relief” of engaging their personalities beyond the contexts of purpose, duty, or role [...] this unique occasion provides the most democratic experience people can have and allows them to be more fully themselves, for it is salutary in such situations that all shed their social uniforms and insignia and reveal more of what lies beneath or beyond them. (Oldenburg 1989, 48).

și relevă importanța pe care *locurile terțe* o au în societățile contemporane, dominate de *media* uniformizante și predispuse atomizării și alienării individuale.

20. Al treilea loc, în ordine, după primele două: casă și serviciu (cf. op. cit.).

Cea mai puternică amintire a unei astfel de conversații, deopotrivă deliberativă și încărcată de ironie amară, o păstrez de când i-am auzit pe bărbații dintr-un astfel de grup din piața nășăudeană discutând despre amenințarea ca, într-o zonă conexă, la o stradă depărtare, să se construiască un Kaufland: – Lasă că vine Kauflandu’ și ne rezolvă... – Nu mai scăpăm, s-o gătat cu noi! – Ne termină *pi tăți* etc. Aceste replici erau spuse cu umor și cu bravadă, printre hohote de râs. La început, am fost uimit de contrastul dintre conștientizarea pericolului ca un viitor supermarket să concureze nelocal piața și atmosfera de veselă nonșalanță afișată de bărbați. M-am gândit că au depășit stadiul de resemnare și au ajuns la acest haz de necaz aparent irațional. Apoi, treptat, fiecare a început să dezvăluie ce soluție de rezervă are pusă deoparte (sau plănuiește să realizeze): unul zice că e rugat să se ocupe de afacerea cuiva (familie sau apropiați), altul e așteptat la service-ul unui consătean etc. Este genul de „as în mână” păstrat întotdeauna, pentru cazuri de restriște, parte a ethosului *descurcăreț*.

Nota bene. Amenințarea Kauflandului este cu atât mai gravă, cu cât acesta i se adaugă unui deja existent Lidl cu o vastă parcare, amplasat la câteva sute de metri de piață, dar central, pe Bulevardul Grănicerilor, în ceea ce pare a fi noul nucleu civic al Nășăudului; marcat de Liceul Silvic și al său frumos parc dendrologic, Spitalul Municipal, un modern sediu BCR, Muzeul Grăniceresc și diverse magazine cu aspect modern²¹.

21. Referitor la impactul marelui retail asupra lanțului tradițional de aprovizionare: „The supermarket revolution is a «two-edged sword». On the one hand, it can lower food prices for consumers and create opportunities for farmers and processors to gain access to quality-differentiated food markets and raise incomes. On the other hand, it can create challenges for small retailers, farmers, and processors who are not equipped to meet the new competition and requirements from supermarkets. (Reardon și Gulati 2006, 1).

Femeile au un fel mai discret de a se întâlni în preajma tarabei, mai asemănător cu o șezătoare sau cu o tacla între vecine la gard. Și tematica diferă. De obicei, femeile își împărtășesc sfaturi de gospodărie și își fac confidențe. Un obicei întâlnit și aici, dar și în Oborul bucureștean, este ca o prietenă să stea în dreptul tarabei fără să cumpere, ci doar ca să o țină de vorbă pe piețareasă. Este un fel nadă care îi face curioși pe unii cumpărători în legătură cu „ce se dă acolo”.

În zilele săptămânii în afară de joi, atmosfera pieței din Năsăud poate fi descrisă ca liniștită, tipică unui orașel de provincie. Cele două puncte mai animate ale incintei sunt taraba cuplului Sabina-Nelu, situată chiar la intrarea în piață (prima tarabă din spre centru) și barul-bufet de pe latura dinspre „industriale”. De aceea, oricine intră în piață sau doar o tranzitează este reperat până în capătul opus. Ca în toate celelalte piețe pe care le-am vizitat, și aici funcționează scrutarea/studierea atentă cu coada ochiului, în tăcere. Hervé și cu mine am beneficiat în piața din Năsăud de prezentarea

©Hervé Bossy

„oficială” pe care ne-a făcut-o în prima zi Saveta (care nu vinde în acea piață, dar îi cunoaște pe mulți dintre piețari), precum și „cartierul general” pe care ni le-am stabilit la taraba cuplului Sabina-Nelu. Un alt avantaj este că sătenii din Liviu Rebreanu sunt obișnuiți cu cercetători și academici veniți în zonă (uneori din străinătate), ca să studieze aspecte ale ruralității.

Aceste precauții nu ar avea rost joia, „ziua de târg” a Năsăudului, când piața e invadată nu doar de obișnuirii locului și de locuitorii satelor vecine, ci și de mulți străini de loc, veniți de la mai mare sau mai mică depărtare, să vândă, să cumpere sau doar să „caște gura”. O zi de joi în piața din Năsăud, plină de larmă, râsete și culori, cu tarabe debordând de roadele pământului, îți imprimă acea senzație de voioșie și optimism fără rezerve definitive pentru piețele/târguri, acea „*cornucopia* de experiențe” despre care vorbește Gagné (v. cap. 4). Joia este o zi în care media de vârstă a vizitatorilor pieței scade considerabil: tinerețea domină, aducând un val de vitalitate.

Joia vin la târg *gospodari* din satele vecine care nu au ca obiect principal de activitate comerțul. Pentru ei, târgul este, în bună măsură, un spațiu/timp de întâlnire și comuniune, de întreținere a relațiilor *maussiene* de lungă durată. De asemenea, la târg vin mulți *intermediari* sau *producători profesioniști* care practică vânzarea itinerantă în localitățile cu „zi de târg”. Unii dintre ei diferă mult ca aspect și ca *ethos* de tipologia localnicilor. Joi la târg am putut auzi frânturi de di=scuții în maghiară și romani, precum și în alte varietăți regionale de română decât graiul locului.

De cealaltă parte a tarabei, mulți vizitatori ai pieței vin ca să se bucure de întreaga atmosferă și, eventual, să găsească anumite mărfuri anume (de la anumiți piețari care nu vin zilnic) sau prețuri mai mici ca în timpul săptămânii (deverul ridicat al zilei de joi poate determina discounturi). Mulți dintre oamenii prezenți

în agropiață au venit (inclusiv) pentru zona de „industriale”, care, împreună cu buticurile de confecții și o șaormerie, formează cam o jumătate din suprafața întregă a zonei comerciale numită târg. De aceea, o parte a publicului de joi poate fi încadrat, ținând seama de diferențele de context, în categoriile de „consumatori obișnuiți” stabilite de Magdalena Crăciun în etnografia sa dedicată unui complex low-cost dinafara Bucureștiului: *exploratori, chilipirgii și sacoșari* (Crăciun 2009, 87–120). Satisfacția acestor consumatori de a se regăsi împreună într-un spațiu al comodității și al „intimității culturale” (Herzfeld *apud* Crăciun 2009, 118), în afara presiunii consumeriste din marile lanțuri ale retailului globalizat, se întregește și se completează cu atmosfera târgoveț-festivă a întregului.

În plus, pe laturile adiacente agropieței, sunt amplasate standuri provizorii și măsuțe pliante care vând produse tehnice, având legătură cu grădinăritul/agricultura: unelte de lucrat pământul (sape, greble, grape etc.), discuri și alte accesorii pentru tractor, semințe, răsaduri, „chimicale” (îngrășăminte, pesticide etc.), unele dintre ele cu materiale publicitare de tip steguleț sau *stand-up*, care participă la aspectul colorat și atractiv al târgului.

Diferențe care m-au frapat în ziua de târg față de piața din timpul săptămânii mai sunt:

- multipolarizarea grupurilor și a interacțiunilor, cu o mai puternică impresie de mișcare browniană pe care o dau participanții;
- accentuarea stridenței și a familiarității cu care interacționează grupuri nucleare, peste tarabe și rânduri, cu glume, tachinerii și hohote de râs, nu rareori între femei și bărbați (inclusiv cu aluzii vesele la viața intimă a preopinentului), cu adresă evidentă și către restul participanților și nu rareori cu teatralitate;

- această stare de stridentă și voioșie (pe alocuri ireverențioasă și împinsă spre zone tabu ale sexualității) depășește mult sobrietatea/comportamentul reținut al actorilor din timpul săptămânii;
- prezența, în acest context marcat de stridentă, a strigăturilor negustorești (care în restul săptămânii lipsesc): acestea sunt totuși rare și fără volumul strigăturilor tipice piețelor din sud și se rezumă la „răbufniri” conjuncturale: „hai, că le dau ieftin”, „hai, să plec și eu acasă”, „pe astea le mai am” etc.

Am aflat de la interlocutorii noștri (în principal, Sabina și Nelu) că târgul era și mai „fălos” în anii din urmă, dar că s-a redus ca urmare a pandemiei. Apoi am găsit pe internet articole despre restricțiile și suspendările cauzate de pandemia din anii trecuți, însoțite de fotografii spectaculoase, ale unui târg mult mai bogat, care ocupa străzile adiacente complet (datând din perioada pre-pandemică)²².

Își va reveni oare târgul de joi la amploarea de altădată? Va suferi oare Piața „Centrală” din Năsăud în urma gentrificării și, mai ales, a dezvoltării comerciale industrial-consumeriste de tip Kaufland/ Lidl? Vor încerca oare autoritățile să salvgardeze târgul de joi în fața tuturor acestor pericole? Și, dacă da, o vor face oare într-un mod mai ecologic, mai lipsit de ingerințe culturale, decât în cazul Târgului de Ispas?

Bistrița la primele impresii

Bistrița își păstrează vocația de oraș-târg medieval care se lasă descoperit pe îndelete de către cine are răbdare să-l exploreze. Din satul Liviu Rebreanu, unde eram cazați, Hervé și cu mine am fost îndrumați către Piața Decebal, agropiața principală a orașului. Am descoperit o tipică piață obscurată de sistematizarea urba-

22. Ca, de exemplu, www.infobistrita.ro/targul-traditional-de-joia-din-piata-din-nasaud-se-suspenda.

nă a regimurilor politice succesive. Un fel de Moghioroș²³ bistrițean. Față de artera principală (Bulevardul Decebal), piața e ecranată de „ctitoria” unui fost complex comercial/magazin universal, între timp părăsit, având o mare firmă decolorată cu inscripția DECEBAL. Intrarea în piață e undeva în lateral, de pe drumul din stânga (Strada Cuza Vodă), dar nici de aici piața nu îi e vizibilă unui trecător mai grăbit. Pe latura aceea, îi fac paravan un hotel-restaurant și un supermarket Profi. Până să ajungi în incinta pieței, îți e mai la îndemână să intri în Profi.

Încă din prima zi în Decebal, aflăm de la un interlocutor că mai există o piață în Bistrița (ni se indică direcția cu mâna: „cam pe acolo”). Un binevoitor care asculta de pe margine intervine și el, cu intenția de a ne ajuta: „da, dar să știți că acolo au mai mult *industriale*” (termen general, prin care se înțelege și ferometal, și talcioc, și artizanat etc.). Mulțumim și dăm să plecăm, când un al treilea intervine cu aceeași dorință de a ne ajuta: „Ba nu, e piață de legume, dar or închis-o”... Cel mai bine e să ne convingem cu ochii noștri.

Urmăm indicațiile și găsim această a doua agropiață a Bistriței pe strada Împăratul Traian. Deduc că, în analogie cu Piața Decebal de pe Bulevardul Decebal, această piață s-ar numi (Împăratul) Traian. Și – al treilea binevoitor pare să fi avut dreptate – chiar e închisă cu lacătul! Dar numai pentru că e duminică, zi în care piața nu funcționează – aflăm de la patronul unui butic de încălțăminte de pe una dintre laturile pieței. De la el îi aflăm și numele: Piața Independenței, a cărui noimă aveam să o deslușim mai târziu. Și tot mai târziu aveam să aflăm că și binevoitorul care ne-a semnalat târgul de industriale avea dreptate, în felul său.

---

23. Piața Drumul Taberei (pe vechiul nume, piața Moghioroș) este un exemplu tipic de agropiață vitală a cartierului, obscurată – și parțial concurată neloial – de entități comerciale moderne, ridicate abuziv pe vadul tradițional al pieței.

Minunat la Bistrița este că piața centrală, unde se află și monumentală Biserica Evanghelică (emblema orașului) și-a păstrat vocația de piață/ târg. Mergem aici sâmbătă, însoțind-o pe Saveta cu ale sale bunătați de curând scoase din *Cuptorul de altădată* (pronunția corectă a locului e *cuptior*. Am încercat să o imit, dar am renunțat: localnicii cred că râd de ei, atunci când mă chinui să vorbesc în grai).

Aici am găsit o ambianță diferită, puternic marcată de urbanitate și de vibrația culturală vie a Bistriței, care înglobează firesc, cu nedisimulată mândrie, tradițiile hinterlandului rural alături de un anumit fason burghez moștenit – se pare – de la sași. Piața de weekend, organizată în căsuțe de lemn în parcul cu castani bătrâni care împrejmuiește biserica, respiră același spirit târgoveț din celelalte două piețe, dar cu o nuanță de civilitate în plus, pe care o dă nu atât amplasarea ei centrală în vadul original al târgului medieval, cât pur și simplu faptul că este o piață deschisă, neîngrădită, lăsată să „respire”.

În zilele următoare aveam să descoperim la capătul dinspre nord-est al orașului, așa-zisa Piață de Ruși (La Ruși), un fel de complex de buticuri *low-cost* (*industriale*, bricolaj, confecții etc.), similară altora din țară. Interesante în cazul acestei piețe mi s-au părut:

- originea numelui: în acea zonă avea loc un târg semi-autorizat al micilor comercianți/traficantți basarabeni veniți în primii ani ai tranziției, numiți popular *ruși*, prin extensie (am auzit spunându-i-se, probabil cu intenție corectivă, Piața Basarabenilor, dar mai rar);
- faptul că o veche piață improvizată, cu mărfuri suficient de rare și de ieftine pentru publicul bistrițean, a generat un întreg vad comercial, cu diverse magazine și unități de servicii, printre care azi se evidențiază un mare Altex, un Penny și, un pic mai încolo, un Carrefour Market.

Vorbind cu prieteni bistrițeni, am descoperit și alte piețe sau vaduri amorțite/ latente care par să păstreze încă în ambianța actuală ceva din forfota care le anima altădată. Astfel am aflat că în Piața Mică, scuarul cu alei dintre Piața Mare și Palatul Culturii, până acum câteva decenii se puteau cumpăra zarzavat și verdeață de la țărani; și că acela ar fi fost un loc de piață încă și mai vechi, cu tradiție. O variantă pe care am auzit-o din două surse diferite este că acolo erau „parcate” căruțele negustorilor din secolele trecute. Și cum, în zilele de mare afluență, precum cele din timpul târgului de Sfântul Bartolomeu, zonele de vânzare se extindeau dincolo de Piața Mare, Piața Mică se vedea numai bună să suplimenteze spațiul necesar.

Pe urmă am aflat că pe Bulevardul Independenței, într-o zonă de interes comercial din dreptul fostului magazin Big, funcționa o piață improvizată, neautorizată (dar tolerată de autorități), în care se făceau vânzări/ cumpărări din căruță (sau, mai târziu, din portbagaj).

Addendum. În septembrie 2022, când redactez această lucrare la București, aflu că un grup de voluntari bistrițeni a deschis un Târg de Purici²⁴ (piață de vechituri) cu participare publică, din ale cărui vânzări o parte se donează în scop caritabil. Locul în care se desfășoară: incinta Complexului Muzeal al Municipiului Bistrița. Iată încă un sit comercial, de data asta unul cu vocație cultural-civică, care îmi amintește de MNȚR și Muzeul Satului din București, adăposturi ale multor târguri tematice, cu dimensiune prostetică.

Puțină istorie

O monografie a Bistriței m-a ajutat să deslușesc avatarurile târgovețe ale acestui oraș, altminteri simplu și clar trasat de-a lungul axei unui drum comercial.

24. Expresie locală care probabil calchiază germ. *Flohmarkt* sau magh. *Bolhapiac* = târg de vechituri, talcioc, ambii termeni traducându-se literal *târg de purici*.

Aflu astfel că, în prima jumătate a secolului XIII, un „rezultat al schimbului și producției de marfă” a fost ca localitatea (pe atunci purtând numele vechi de Nosa) să dobândească „statut de târg”, confirmat de „ascenden-tul economic [pe care îl are] asupra celorlalte așezări de coloniști [sași] din bazinul Șieului” (Gaiu 2016, 3–4). Aflu că, deși încă din acea perioadă are toate atributele unui oraș-târg, abia în 1353 primește dreptul ținerii unui târg anual, deschis „negustorilor din orice părți ale regatului nostru și ale celorlalte țări înconjurătoare, cu lucrurile, mărfurile și bunurile lor” (edict al regelui Ungariei) și în 1405 „devine oraș liber regal” (Gaiu 2016, 5). Târgul anual e stabilit de hramul Sfântului Bartolomeu „să țină neconținut cincisprezece zile” (între 24 august și 7 septembrie), în Marktplatz, piața cea mare din centrul orașului (Gaiu 2016, 6–7). De-a lungul secolelor, orașul „crește organic”, conform unui plan arhitectural caracterizat de claritate și rigoare săsești, cu halele breslelor (măcelari, tăbăcari, blănari, dogari) amplasate rațional în raport cu zidul cetății și biserica parohială, ca de altfel și tarabele de desfacere a mărfurilor acestora. Proximitatea graniței acordă influență Bistriței ca nod al rețelelor comerciale și de transport. Suspendările temporare ale dărilor, dreptul de a depozita, de vămui, de a ține tot mai multe târguri/iarmaroace periodice (inclusiv săptămânal) participă la dezvoltarea orașului (Gaiu 2016, 9) și, drept consecință, la o viață comunitară puternic impregnată de spirit târgoveț. Dar autoritatea breslelor este importantă și în delimitarea/segregarea anumitor drepturi: „Încă din secolul XV, breslașii obțin dreptul de a-și desface produsele [...] în centrul orașului, iar [meșteșugarilor] nebreslași le este interzisă vânzarea la târgurile anuale și la cele săptămânale în afara șetrelor (Gaiu 2016, 8).

Astfel se statornicesc în afara zidurilor orașului piețe/târguri ale țăranilor, meșteșugarilor și negustori-

lor ambulanți sau locuitori ai hinterlandului bistrițean. Din aceeași monografie a lui Corneliu Gaiu, am aflat astfel că, în situl actual al Pieței Decebal, încă din perioada medievală funcționa un astfel de târg *extra muros*, cunoscut în principal ca târg de vite (Gaiu 2016, 24). În Bistrița secolului trecut, când problemele de trafic, igienă și ordine publică se accentuează, se impune o resistemizare. În 1935, „invocând zgomotul produs de manipularea și traficul provocat de căruțașii la târg”, primăria și poliția „strămută târgul de mărfuri din Piața Centrală în Piața Decebal” (Gaiu 2016, 24).

Piața Decebal

Piața Decebal este așadar, de aproape nouă decenii, spațiul comercial principal al orașului și, de mai multe secole, unul dintre târgurile bistrițene accesibile deopotrivă țăranilor din satele circumvecine și negustorilor din așezări mai îndepărtate. Astfel, „cunoașterea instinctivă și îndelung practică” a „hărții sociale” (Bodnár 2004, 190, 193–205) au asigurat continuitatea pieței și i-au prezervat *spiritul târgoveț*²⁵ specific. Tradiția îndelungată a acestei piețe nu poate fi obscurată de șicanele urbanistice intervenite în calea frecventatorilor săi. De aceea, am încercat să descopăr aici, împreună cu Hervé, spiritul Bistriței *rurbane*, conectată vascular cu mulțimea de sate, ferme și gospodării dimprejur.

De data aceasta, fără călăuză, fără intermediar, am fost nevoiți să abordăm un teren mai complex: o piață cu două sectoare (legume/ verdeață și fructe/ flori, cu vreo sută de tarabe împreună, fără a socoti zona fără tarabe a pepenarilor: *intermediari/ transportatori* plus angajați ai acestora); piață cu o geometrie neregulată, frântă, împrejmuită cu prăvălii, mici hale de brânză/ carne și de pește, patiserii/ fast-fooduri (printre care

25. Sociologul Puiu Lățea propune în traducerea sa mai prudenta formulă „spirit comercial” (Bodnár 2004, 193).

șarmoreria unui libanez francofon, cu care Hervé s-a împrietenit pe parcurs) și, oarecum central, un spațiu larg de tranzit, în care cumpărătorii se întâlnesc, planificat sau din întâmplare, și poartă lungi discuții, de la cele de afaceri până la conversații lejere, fără presiunea timpului.

În tot acest ecosistem, Hervé și cu mine eram niște outsiders, fără putință de a ne disimula statutul: pentru că el avea asupra sa un aparat de fotografiat; pentru că eu vorbeam româna de București, iar el cu intonație franceză; pentru că amândoi dădeam de bănuț, prin stilul nostru de spioni care se învârt prin piață, aparent fără scop. Această inadecvare – nicăieri nu am mai resimțit-o atât de acut ca în Piața Decebal.

În Piața din Năsăud am avut parte de intermedierea binevoitoare și instructivă a locuitorilor din Liviu Rebreanu. În mica Piață a Independenței din Bistrița, ocupată preponderent de pietărese femei, am fost primiți cu simpatie caldă, chiar mămoasă, în bună măsură și datorită șarmului tineresc al lui Hervé. Iar la târgul de weekend din Piața Centrală a Bistriței, unde diversitatea este acceptată cu deschidere binevoitoare, într-un spirit *mitteleuropean* tihnit și generos, nu am simțit nicio restriște.

Piața Decebal, nu îndeajuns de mare pentru a te pierde în ea și de a o observa incognito, dar nici îndeajuns de mică pentru a-ți permite să împletești relații de încredere, ne-a primit cu o anumită tensiune relațională pe care nu am putut-o domoli în revenirile noastre repetate de pe parcursul celor două luni de teren.

Știam că, pentru a intra în vorbă cu pietării, trebuie mai întâi să cumperi ceva de la ei: ăsta e primul pas, e angajamentul minim. După care, de la caz la caz, poți aborda o discuție ceva mai concretă: să pui întrebări despre cultura legumelor/ fructelor, despre rețete culinare, despre starea plantelor (noi nimeriserăm o

perioadă de secetă care, o dată adusă în discuție, isca de obicei răspunsuri pline de *insight*) etc. De obicei, pietărilor le place să povestească, să își arate public competența, chiar să se laude (vezi *supra*). După primul contact, trebuie să revii, la o zi-două, și să cumperi din nou. Dacă primești bunăvoință, poți relua discuția de unde ai lăsat-o și poți încerca să faci pași înainte. Cu timpul, în mod gradual, discuția aceasta preliminară se poate transforma în interviul pe care îl planificaseși (care și acesta se va desfășura o vreme disimulat, fără declararea fățișă a intențiilor științifice). Încet-încet, cu timpul, încrederea crește, după modelul relației *maussienne peste tarabă* (descrișă în cap. 4.).

Pietării îi observă pe clienți cu un tip de atenție specială, mascată, pe care aș numi-o *privire negustorească*. Cu ochii în jos sau într-o parte, cu coada ochiului sau pe sub gene, ei nu te pierd din privire, însă discret, în timp ce, aparent, își fac de lucru pe tarabă sau la lăzile de alături. Probabil, cu același tip de scrutare atentă, dar mascată în dezinteres, se spionează și între ei, dacă se află în concurență/ rivalitate. Tu, cel interesat, aflat în rolul clientului (cu inițiativa cumpărării, libertatea alegerii sau a refuzului) trebuie să insiști până când privirea ta o va întâlni pe a lui/ ei. Atunci el/ ea va ridica ochii, ca din întâmplare, și te va îmbia să cumperi.

Am învățat în timp că, în raporturile cu pietării, trebuie să fii degajat, sincer și să nu forțez pe plan atitudinal. Piața te ajută să îți găsești adevăratul sine. Orice tonalitate falsă, orice prefăcătorie îți e pe loc interceptată și taxată, de obicei cu o ironie. Unii bărbați de la oraș încearcă să pară mai duri, mai *macho* sau mai „țărani” decât sunt. Unii îngroașă glasul, ca BUG Mafia în tinerețe, alții recurg la cuvinte „din popor”, alții adoptă o atitudine și un ton poruncitoare și repezite, care, de cealaltă parte a tarabei, stârnesc zâmbete și îi fac subiectul viitoarelor bârfe amuzate.

La fel, unele cliențe vor să pară mai „cucoane”, mai distinse ca de obicei și vorbesc afectate, apucă fructele sau legumele doar cu vârful degetelor, cu un fel de dezgust. Desigur, și ele vor primi partea lor meritată de zeflema târgoveață.²⁶

De mult m-am deprins ca la piață să nu încerc să par altul decât sunt. Reacțiile piețarilor mi-au calibrat imaginea despre mine: eu sunt proful titirit care, fără să facă pe expertul, se bucură de experiența pieței și de discuțiile târgovețe. Dacă fac vreo gafă, sunt gata să râd primul de mine însumi. Și îi las pe ei să vorbească: pentru că acolo, în spatele tarabei cu roade ale pământului, experții sunt ei.

La Decebal, ca nicăieri în altă piață, am întâmpinat o rezistență mocnită, neevidentă, dar tenace, din partea piețarilor, față de tentativele mele de a stabili legături mai apropiate decât cea formală comerciant-client. Dacă într-o zi aveam un succes parțial și obțineam un zâmbet sau o promisiune, peste noapte totul era revocat: în ziua următoare redeveneam niște clienți oarecare, *back to square one*. Aveam bănuiala că piețarii se vorbesc între ei în absența noastră, că cei mai suspicioși îi influențează pe cei mai încrezători și că se pun de acord în a rămâne cu toții difidenți, într-o cordialitate formală, reținută. Între timp, noi le cumpăram sacoșe după sacoșe de legume și fructe, fără altă utilitate decât mijlocirea relației (și, astfel, îi nedreptățeam pe mai cooperanții lor colegi din Piața Independenței și din Năsăud, de la care apucam să cumpăram mai puțin sau să le promiteam că vom fi mai hotărâți ziua următoare.

26. Antropologul Bogdan Iancu, lector la SNSPA, comentează cazuri similare din timpul taberelor de practică etnografică: „Am studenți care mimează greșeli gramaticale și exprimări super-colocviale, ca să pară băștinași și asta pare strident din perspectiva localnicilor, care știu că ești om cu carte, de la București și vorbești altfel decât se așteaptă ei” (discuție amicală).

Nici nu puteam să zăbovim prea mult prin piață fără vreun scop concret, căci băteam la ochi. Deja în a doua oră de teren, nu mai obțineam mare lucru. Canalele ni se închideau, până și observația de la distanță era lipsită de spor: piețarii (dar și anumiți cumpărători, cu care aceștia păreau să aibă legături apropiate) deveneau extrem de discreți și precauți în preajma noastră.

În fața acestei opacități, am simțit nevoia să luăm o decizie promptă, să găsim o modalitate de a ne justifica cumva prezența și de a înlătura bănuielile. Atunci am comis o greșeală, pe care mai apoi am regretat-o, dar pe care azi o relativizez ca gravitate. Chiar și fără acest *faux pas*, situația noastră nu s-ar fi ameliorat, cred acum. Știind deja de la București că piețarii evită să vorbească deschis cu ziariști, sociologi sau alt tip de cercetători, de teama administratorilor de piețe (și a autorităților locale, în general), am intervenit pe lângă primarul municipiului (pe care l-am întâlnit într-o sâmbătă în târgul din Piața Centrală), cu rugămintea de a ne da girul, fie și verbal - alături de cel al administratorului piețelor - pentru proiectul nostru de cercetare; și astfel, să știe piețarii că noi nu suntem de capul nostru, că avem tutela autorităților. Domnul primar Ioan Turc ne-a arătat toată bunăvoința; la fel și domnul administrator, care m-a telefonat în acele zile, special ca să mă asigure de toată colaborarea sa. Ca urmare, puteam invoca consimțământul primit de la autorități: acum ne simțeam legitimați, de parcă am fi primit o viză pe un pașaport. Reacția piețarilor din Decebal ne-a readus, însă, la realitate: oamenii s-au închis parcă și mai mult în ei, opacitatea le-a devenit absolut compactă. Nu mai eram niște spioni dubioși, ne recunoscuserăm noi înșine statutul: eram tocmiți de Primărie!

Poate că astfel, în piața cea mai greu penetrabilă din toată „expediția” noastră, în locul în care am stabilit cele mai anevoioase și mai fragile contacte, ne-am

învățat lecția cea mai prețioasă: aceea despre difidența pe care piețarii o au față de autorități, față de *outsideri*, față de oricine depășește cadrul relațiilor sigure. Este un ethos care i-a ajutat pe țărani să se descurce de-a lungul istoriei și să se adapteze variilor transformări social-economice.

Ne-am repliat și ne-am adaptat, la rândul nostru, la situație. Eu mi-am continuat observația de tip „privire peste umăr” și „tras cu urechea” (Crăciun 2009, 91), conform metodei simmeliene a fragmentarității care revelează „sensul total al lumii ca întreg” (*apud* Crăciun, *idem*). Iar Hervé a fotografiat cu mai multă precauție.

Am surprins momente de relaționare *maussiană*, *peste tarabă*, precum cele descrise *supra*: consătenele din Șintereag care se ajută reciproc în cadrul unei relații mai ample de vecinătate și de familie (v. cap. 2); întrebătorul neinteresat să cumpere versus piețarul mai dornic să relaționeze decât să vândă propriu-zis (v. cap. 4).

Am remarcat, printre altele, că Decebal e o piață frecventată mai ales de vârstnici și de copii. Era vacanța școlară și am întâlnit, în miezul zilei, copii însoțindu-i pe bunici la piață, dar și, de cealaltă parte a tarabei, copii care ajută la vânzare.

Copiii sunt stăpânii piețelor. Atunci când vin cu părinții sau bunicii la cumpărături, sunt îmbiați de la tarabe cu câte un mic eșantion gustos: un fruct, un morcovior, o jumătate de roșie... Am văzut și la alte piețe din țară acest obicei și am avut posibilitatea să-l deslușesc la București, discutând cu piețarii, în urma venirii, la un moment dat, cu fiica mea la piață. În afară de intenția – evidentă – de a-i câștiga bunăvoința părintelui, cadorisirea copilului mai are și un sens magic, augural-apotropaic. Puritatea și soarta încă intactă, neconsumată, ale copilului ar contamina pozitiv marfa de pe tarabă, vânzarea, mersul lucrurilor în general. Totul se regenerează, repornește de la origini, cu șanse noi și cu speran-

ța de mai bine, într-o stare de perfecțiune viitoare. De cealaltă parte a tarabei, copilul care ajută la transport sau chiar vinde la tarabă este ipostaziat ca un totem, ca un motiv de fală al părintelui; dar și ca un mod de a-i atrage, în complementaritate, pe cumpărători, bucuroși să primească roadele din mâna unei ființe pure, pline de vitalitate și purtătoare de bun augur. În ambele situații, copiii îndeplinesc, în inconștientul colectiv, funcția de mediatori/întregitori ai principiilor contrare ale materiei, de agenți ai *entelehieii* (cf. Jung 2003, 169–170).

Pentru copiii de oraș care vin la cumpărături cu cei mari, piața e o lume magică, plină de descoperiri fantastice care dezvăluie realitatea în toată bogăția și rodnicia ei²⁷. Dincolo de tarabă, pentru copiii de la țară, experiența pieței nu reprezintă doar ucenicie (majoritatea sunt învățați din gospodăria de acasă cu micile munci auxiliare și răspunderea rolului lor în familie), ci deprinderea cu lumea orașului, mai vastă și mai variată pe plan social. Unii dintre ei vor merge la

27. Iată, pe acest subiect, o întâmplare din Piața Decebal. O piețareasă (una dintre cele două femei din Șintereag) se întorsese de la mica hală de pești vii cu o pungă albastră, mată, legată la toate, cu trei-patru păstrăvi vii înăuntru și a pus-o pe tarabă, undeva mai departe față de mormanele de varză. La tarabă veniseră o bunică și o nepoată de vreo 8–9 ani. Pe când bunica se tocmea cu piețareasa pe varză și cimbru, fetița se uita uimită, cu ochii mari și gura căscată, la punga albastră care se mișca singură, zvâcnea, sărea! Erau peștii vii care încă se mai zvârcoleau în ultimele lor minute. Culmea, cum dădea să se apropie, cum punga țopăia mai tare, așa, de parcă i-ar fi răspuns. „Mamaie, mamaie, ia uite, e punga fermecată!” Se amuzau adulții din preajmă, îi ziceau că e baubau, un nene chefliu cică acolo e o balenă etc. Evident, ei își dădeau seama că sunt pești, dar pentru copil era animism pur! Până la urmă, piețareasa a desfăcut baierile, i-a arătat fetei peștii și i-a zis că i-a cumpărat din spate, „de la acvariu”. Am urmărit cuplul Bunică-Nepoată. Tot timpul cât a târguit, Bunica a fost trasă de mână de Nepoată să meargă împreună „acolo, să vedem acvariu”. La un moment dat credeam că nu vor merge, pt că Bunica își vedea impasibilă de cumpărături și o refuza blând pe fetiță. Până la urmă s-au dus.

liceu la Bistrița, iar piața e o primă etapă în acomodarea cu orașul.

Este ceea ce deducem de la Lina din Măgheruș (v. cap. 2), care are copii mari și nepoți de 8, respectiv 14 ani. Toți, mici și mari, o „ajută la sere”: cei mari o fac extra-serviciu (au joburi bune în Bistrița, dar continuă tradiția familială a grădinăritului ca sursă secundară de venit).

În decursul vizitei noastre la Primărie, atunci când i-am întrebat pe primar și pe staff-ul său ce informații ar dori să obținem de la oamenii care vând în piață, unul dintre consilierii locali mi-a spus că sunt interesați de situația copiilor: dacă merg la școală, dacă nu cumva ajung să lipsească de la ore/ să-și neglijeze educația, ca să-și ajute părinții la munca câmpului sau la vânzare. Discuțiile pe care le-am avut apoi cu pietarii, pentru a obține răspunsul, au fost foarte precaute și atent cârmite, astfel încât informația să iasă la iveală nu ca un răspuns direct, ci ca un detaliu colateral. După ce îi întrebam dacă au copii, eventual nepoți (la care erau încântați, chiar mândri, să răspundă), venea întrebarea despre cum îi ajută aceștia la diversele munci. Aproape în unanimitatea cazurilor, copiii erau prezentați nu ca forță de muncă la îndemână, ci ca o resursă în care se investește pe termen lung. Copilul ideal pare să fie – în viziunea fermierului – cel care studiază la liceul agronomic și, după aceea, la facultate, se va specializa într-un domeniu conexe sau măcar profitabil pentru afacerea familiei.

(Este posibil ca situații de copii desprinși de școală și puși abuziv la muncă de la vârste minore să se înregistreze în familiile de angajați ai *transportatorilor/intermediarilor*, oameni care lucrează sezonier, cu mare mobilitate, un fel de *meteci* moderni, pe care îi întâlnim în această perioadă mai ales în zona pepenilor. Totuși, nu întâlnim copii pe lângă cei din piața Decebal.)

O altă caracteristică a pieței Decebal este vocația sociabilă pe care o are spațiul viran dintre cele două

sectoare ale pieței, un loc de tranzit consacrat întâlnirilor mai mult sau mai puțin planificate. Aici se discută zeci de minute, chiar și ore, de la mici „combinații” de afaceri până la subiecte mundane, lejere, de timp liber. Este încă un *loc tert* (v. cap. 5) al orașului, frecventat mai ales de către vârstnici, în care tensiunile provocate de instabilitatea economică se atenuează prin discuții deliberative, consfătuiri de întrajutorare „de tip sindicalist” sau simplu haz de necaz.

Când i-am relatat aceste observații ale noastre, Radu Dreptate, directorul Direcției Servicii Sociale din cadrul Primăriei Bistrița a zâmbit și ne-a răspuns cu o propoziție simplă și revelatoare: „Piața este un club social pentru pensionari.”

Este concluzia cunoașterii empirice la care a ajuns după mai mulți ani de coordonare a activităților de asistență socială la nivelul municipiului. Este o bună explicație a faptului că unul dintre cele mai vechi și vaduri comerciale ale orașului, a cărui frecventare face parte din tradiția arealului extins, este locul de întâlnire predilect al celor în vârstă.

Piața Independenței

Într-o zi, înainte de amiază, îl însoțesc pe Radu Dreptate de la biroul din centru (strada Dornei) până la nou înființatul Centru de zi pentru vârstnici de pe strada Octavian Goga. E o plimbare de circa douăzeci de minute pe jos care îmi dezvăluie detalii fermecătoare ale Bistriței, greu de reperat din goana automobilului. Încă nu văd cu ce e relevantă această vizită pentru tematica piețelor, până când, apropiindu-ne de zona Centrului, amabilul meu ghid îmi explică (redau cu cuvintele mele):

Aici, pe Bulevardul Independenței, în zona fostului magazin Big, a existat decenii de-a rândul un vad comercial important în zona de sud-est a orașului. Era drumul către moară, iar strada aceasta (Independenței)

se numea Calea Morii. Mulți mergeau spre moară ca să ducă grâne la măcinat, alții mergeau acolo ca să se aprovizioneze, așa că se stabilise cam pe aici, unde pornește acum strada Octavian Goga, un fel de piață/târg informală. În timpul comunismului, țărani opreau aici și vindeau din căruță sau din portbagaj legume, fructe, dar și lactate, carne, păsări vii. Se cumpărau legume direct cu sacii, lumea făcea rezerve în casă. Era o zonă intens frecventată de bunicii și părinții noștri. Piața nu mai e de mult, Bigul s-a închis și el, dar vârstnicilor le place să vină în continuare aici, să se plimbe și să socializeze. Acum merg la biserică (îmi arată nou construita biserică de pe bulevard), în parc (în spatele Bisericii) și, mai nou, la Centrul de zi pentru vârstnici construit de primărie: clubul de care bunicii orașului aveau nevoie (amplasat dincolo de părculeț).

Centrul (clubul) este foarte modern conceput și dotat cu facilități după cele mai avansate criterii. Mi-a făcut plăcere să-l văd, dar pe mine m-a pus pe gânduri relatarea despre vadul comercial transformat în timp în ansamblu de activități sociabile pentru seniori: biserică-parc-club (toate trei non-comerciale, cu profil de *locuri terțe* perfecte pentru vârsta a treia). Mai ales toponimul *Independenței* mă pusese pe gânduri. Cunoșteam Piața Independenței, o mică agropiață de cartier, cu intrarea situată – complet contraintuitiv – pe strada Împăratul Traian. Ea se găsea la câteva sute de metri de zona Big (actualmente ansamblul biserică-parc-club de pensionari), la câteva rânduri de blocuri de bulevardul Independenței. Care era misterul acestei piețe? Avea ea legătură cu vadul comercial de pe bulevardul omonim? Oare ce transformări urbanistice avuseseră loc pe parcurs?

Până să aflu răspunsul, iată-mă, împreună cu Hervé explorând micuța Piață a Independenței, adăpostită de o structură învechită din placaj, dar revigorându-se și

căpătând o înfățișare de-a dreptul cochetă atunci când tarabele se umplu de fructe, legume și flori de grădină. După cum spuneam *supra* (cap. 8), este o piață dominată de femei: atât piețărese, cât și cliente. Acest specific de gen își pune amprenta pe spiritul târgoveț al locului, pe care îl resimțim mai blând, mai generos, mai *mămos* de-a dreptul. Bănuiesc că farmecul personal al lui Hervé și meritul de a vorbi atât de bine româna (rar la un occidental) contează mult în acceptarea noastră firească, fără multe explicații. Suntem mușterii buni și facem cumpărături suficiente, dar e mai mult decât atât. Armonia și umanitatea pieței parcă se respiră o dată cu aerul. Radu Dreptate îmi spusese despre cartierul cu blocuri de patru etaje dintre arterele Independenței, Goga și Sălciilor că este locuit cu precădere de familii de funcționari, profesori și militari la pensie sau în preajma pensionării. Încerc să găsesc aici o explicație a atmosferei tihnite, ușor burgheze a pieței, vizitată de cliente (55–60+) pretențioase, uneori exigente, afișând distincție și superioritate.

Ne împrietenim cu Marilena (50+), pomicultoarea din Archiud (v. cap. 2) cu taraba mereu plină cu piersici și caise aurii, dispusă să ne povestească din greutățile proprietarilor/cultivatorilor de livezi. Împreună cu soțul ei, au cinci hectare de livadă intensivă, tot mai greu de întreținut, dar mai ales de recoltat: „am lăsat cireșele și vișinele neculese, că le mănânce păsările, că nu am cu cine le strânge”. Ne întrerupem des, pentru că are dever mare și e asaltată de cumpărători (majoritar cumpărătoare, unele pretențioase la culme). Fructele sale sunt mai scumpe (între 8 și 10 lei/kg) decât cele sârbești pe care le știm de la *intermediarii/transportatorii* din piața Decebal, dar diferența se simte. Și se și justifică la costuri, din calculele pe care ni le face. Într-una din zile îl cunoaștem și pe soț (pare net mai în vârstă decât ea, îi dau peste 60), care doar transportă fructele

din parcare și se retrage: desigur are destul de lucru la livadă în aceste zile de secetă. În altă zi, Marilena aduce pătrunjel creț, proaspăt cules din grădina gospodăriei. Ca de obicei, orice zarzavat mai special devine un bun pretext de a cere lămuriri și sfaturi. – Nu e hasmațuchi, doamnă Marilena? – Nuuu, e cu totul altceva. Îmi spune care sunt caracteristicile pătrunjelului creț, apoi proprietățile lui: vitamine, minerale, la ce „ajută”. „Cel mai bun e să-l puneți în mixer pentru *shake*”. O laudă că știe așa o rețetă specială și îmi răspunde modestă: „D’apăi tot de la o clientă știu”.

În tinerețe, eram orgolios și nu acceptam să mi se explice lucruri simple, cum ar fi diferența dintre mărar și pătrunjel sau dintre soiurile de rădăcinoase. În timp, m-am domolit și mi-am dat seama că aceste didascalii ale piețarilor sunt mai mult pretexte de a vorbi despre roadele pământului, de a le „glorifica” și de a le încărca, *maussian*, cu o părticică din personalitatea proprie, înainte de a ți le vinde. E tot o formă de dar, este o încărcătură emoțională similară aceluia „din inimă” cu care înmănăm un buchet sau un mărtișor. „Atunci când vei presăra pătrunjel creț peste salată (sau îl vei face *shake* în mixer), îți vei aminti de mine” – ni se transmite implicit. O explicație alternativă a spiritului târgoveț constă și în acest spirit transmisibil al dăruirii roadelor paralelă (sau precedentă) vânzării acestora ca bunuri.

Aurica, cu dublul său rol de fermieră și intermediară care o determină să închirieze două tarabe (v. cap. 2), chiar în mijloc, între cele două sectoarele ale pieței, ne povestește despre greutățile pe care ea și frumoasa ei familie (soț, copii, familiile acestora, inclusiv nepoți) le au cu solarele. E secetă și avem nevoie de apă prin picurător și acum toate s-au scumpit toate materialele: și folia, și barele de oțel...

Piețăresele din această cochetă piață de cartier au speranța că le vom ajuta, că, prin munca noastră de cer-

cetare, le vom transmite mai departe păsurile. E poate și motivul pentru care ne-au acceptat atât de natural ca interlocutori. Lor le-am inspirat încredere, spre deosebire de impresia suspectă, de spioni ai autorităților, pe care am lăsat-o în Piața Decebal. Din fiecare experiență târgovească avem de învățat – nu doar cercetătorii, ci toți deopotrivă, ca simpli frecventatori/ cumpărători.

Secretul Pieței Independenței, care ni s-a revelat treptat, privește marea parcare din spatele incintei sale. De fiecare dată când am venit aici nu am avut stresul parcării: erau destule locuri, ca în Bucureștiul anilor '90. Soțul doamnei Marilena găsește să parcheze foarte aproape de intrarea din spate a pieței unde se află, amplasată strategic, taraba lor. Parcarea are o suprafață comparabilă cu a unui teren de handbal, dar cu laturile aproximativ egale (pătrată). Ni se spune – și ni se confirmă din mai multe părți – că, inițial, piața ocupa tot acel teren, ceea ce înseamnă că se întindea până aproape de blocurile care dau spre Bulevardul Independenței (astfel i se explică și numele). La o privire neglijentă, argumentele că nu mai ar fi atât de necesară o piață în zonă par să se susțină: nu toate tarabele sunt ocupate, de obicei sunt cam cinci piețari cu totul. Dar cauzalitatea poate fi inversă: atrofierea forțată a pieței e posibil să-i fi reorientat pe piețari spre alte opțiuni de comercializare (printre care Piața Decebal). E drept, toată lumea binecuvântează parcarea: aici e loc destul pentru mașini, dar nu numai...

Târgul de vechituri și „industriale” Independenței

Marțea în parcarea de la Piața Independenței și pe aleile dintre blocurile alăturate (parter + patru etaje, care dau mai departe către bulevardul omonim) se ține un târg informal de vechituri și „industriale”. Tot cartierul se animă și se încarcă de o veselie vitală, marcată parcă și de un aer de nostalgie.

Sunt femeii care întind macrameuri și pânzeturi pe bănci, tineri comercianți aparent informal care înșiră cuiere cu umerase în aleile înguste de la intrarea în scările de bloc. Pe bordurile care delimitează parcare se înșiră piese și „subansamble” auto sau pentru tractor, undițe și scule de pescuit. La un capăt de alee, o fetiță de vreo zece ani ține la picioare o paporniță cu două curci vii cu picioarele legate. Multe dintre articolele aflate în vânzare, pe lângă chinezării și gadgeturi electronice ieftine, poartă în sine ceva din gloria epocilor trecute (socialismul și tranziția, încă optimistă, din anii '90). De la un pickup se aud cântece din epoca Similea-Chiriac-Dauer. Pe o ciupercă de aerisire văd casetofoane și combine cu leduri, „ca pe vremea noastră”.

Dar cel mai spectaculos galantar este cel improvizat deasupra unui parapet care domină parcare, acolo unde un artizan modelist în lemn își expune colecția de miniaturi de vehicule. E o varietate bogată, de la autovehicule de toate tipurile până la o superbă locomotivă cu aburi. Nu lipsesc tractoarele și motocicletele. Disting printre expozate și o căruță cu cal și vizitiu. Toate sunt din lemn lăcuit cu mici inserții și/ sau intarsii (mașina de poliție are un far roșu care, probabil, se și aprinde). Nu doar copiii sunt atrași de superbe machete/miniaturi. Bărbați în toată firea se apleacă și le admiră și se străduiesc să identifice detalii anume și cât de bine corespund originalelor din lumea reală. Modelistul, care mai are de vânzare și biciclete și articole velo-moto e mereu în centrul atenției și le răspunde generos tuturor, bucurându-se de statutul de vedetă.

Evident, potențialii cumpărători mișună (clasificabili, evident, în *exploratori*, *chilipirgii* și *sacoșari* – v. cap. 5). Sunt mulți copii, familii tinere, oameni din cartier care se întorc cu sacoșele pline de la piață și, până să intre în bloc, se mai opresc un pic să caște gura. Se vede că pentru ei este o obișnuință, un fel de ritual, să

lege piața de marți de talcioc (într-adevăr și agropiața e mai plină și mai animată marțea, putem identifica aici o reminiscență de târg săptămânal). Oamenii studiază marfa, pun întrebări despre ea, dar cel mai multe conversații sunt obișnuitele *taclale* sociale, de întreținere a vechilor relații și de explorare a altora noi, dintre care unele cu potențial de *business*: un perfect *loc tert*, între o parcare vastă și spațiile verzi ale unui microraion de blocuri cu patru etaje.

În mod cert, târgul de marți are toate caracteristicile unui fapt social bine încastrat în viața cartierului și se leagă de vechiul vad comercial de pe fosta Cale a Morii. Ce se întâmplă aici are proporțiile oricărui talcioc cu tradiție din țară. Cu siguranță, autoritățile cunosc fenomenul și îl îngăduie/ tolerează. E păstrat într-o zonă *underground*, a zvonurilor și al contactelor personale, probabil e genul de manifestare de care edililor le e rușine, ca de ceva retrograd și „kitschos”. Ni-l putem imagina pe o „dosire” a mai vechiului târg de pe Calea Morii. Dar e poate fenomenul cultural cel mai viu și mai încărcat de potențial socio-cultural (chiar și turistic) pe care l-am văzut în Bistrița.

Ce se întâmplă cu piața Independenței? îi întreb pe cei câțiva intelectuali implicați în mișcarea de restaurare și salvagardare a centrului istoric. Mi se răspunde că „întregul cartier va intra într-un program de revigorare socială”. Îi rog să țină seama de observațiile mele, atunci când vor face planurile „revigorării”. Oare am destule argumente?

Târgul producătorilor din Piața Centrală

Spiritul târgoveț întreținut de această piață volantă, cu standuri în formă de căsuțe din lemn, este cel mai puternic marcat urban din toate piețele Bistriței. Dacă Decebal este piața hinterlandului rural; Piața Independenței este agropiața cochetului cartier Big-

Goga-Sălciilor, amprentat de exigențele și cultura culinară a „doamnelor de oraș” care locuiesc aici; Târgul de weekend de lângă Biserica Evanghelică e o tipică piață re(con)stituită, un construct cultural bazat pe intențiile de recuperare istorică ale urbei. Nu doar primarul Ioan Turc, ci și intelectualii implicați civic cu care am discutat, țin la acest plan de *recuperare prostetică* (pe cale cultă)²⁸ a tradițiilor săsești, breslaș-târgovețe ale urbei. Succesul caracterului volant/săptămânal al „pieței de căsuțe” le dă speranțe că sunt pe calea cea bună. Și, ca un indiciu în plus, vine și argumentul atât de drag celor de aici: „așa se face și-n Germania”!

Spre deosebire de celelalte piețe din Bistrița și Năsăud, care sunt dosite/obscurate de alte clădiri, reminiscențe rușinoase ale unui trecut „prea țărănesc”, piața/târg restituită din centrul Bistriței este amplasată pitoresc-prostetic în plin centru istoric, ca într-o tentativă de a restaura/recupera un „peisaj cultural”²⁹ tradițional, marcat istoric, al târgului de lângă piață.

Primarul Ioan Turc îmi spune că au existat tentative de a revigora târgul anual de Sfântul Bartolomeu, care în secolele de maximă înflorire a Bistriței se întindeau două săptămâni între august și septembrie, dar că „nu suntem încă pregătiți”³⁰.

Târgul este organizat de Asociația „Produs în Bistrița-Năsăud” și tutelat de Primărie. După cum

---

28. Despre *memoria prostetică* și politicile de recuperare pe cale cultă a tradiției, v. Landsberg 2004.

29. Despre „peisajele culturale agro-alimentare” și tendința de reproducere a „Arcadii de la capătul Europei” v. Stroe 2016.

30. Apucăm, în săptămâna dintre 13 și 17 iulie, Zilele Bistriței, acțiune amplă care agrementează manifestări culturale diverse, de la concertele simfonice și de jazz, trecând prin prestigiosul festival internațional „Poezia e la Bistrița”, până la o mare scenă amplasată în Piața Centrală, cu muzici de tip Rimes-Smiley. Nu a lipsit o paradă a automobilelor vintage/ de colecție care i-a entuziasmat, printre alții, pe numeroșii copii.

am arătat și *supra* (cap. 2), piețarii de aici, membri ai Asociației, sunt antreprenori relativ tineri, educați și chiar cosmopoliți: o bună parte au lucrat în străinătate și au revenit cu dorința de a investi în producția mai mult sau mai puțin nișată a zonei, marcată de *terroir* și cultură locală.

Perindarea orășenilor este și ea un spectacol. La târgul de weekend vin orășeni îmbrăcați „de duminică”, notabilități ale urbei: medici, farmaciști, avocați, comercianții de pe strada Șincai sau de la Sugălete. Sunt cupluri care vin cu copiii, dintre care unii în căruț; locuitori ai centrului care ies cu câinele de lesă, la plimbare. Primarul, consilierii municipali, ziaristii-vedetă ai județului – toată „lumea bună” vine la „căsuțe”, ca să socializeze și (mai toți) să cumpere câte ceva. Spiritul oarecum burghez al acestui gen de promenadă cuplată cu târguială e ponderat de înclinația pe care o au mai toți de a vorbi în grai (uneori ostentativ, în opinia mea) despre rafinamente de preparare endemice zonei, de a evidenția un fel de ruralism rafinat (în maniera calofilă a lui Radu Anton Roman). Nimeni nu se uită la Hervé și la mine „pe sub gene”. Unul dintre tinerii producători mă abordează în limba franceză: pasămite, aflându-se „în târg” ceva vag despre un jurnalist francez (Hervé), am fost asimilat cu francitatea colegului meu. Ne-am amuzat împreună de confuzie și ne-am împrietenit firesc, testându-ne în glumă cunoștințele de limbi străine.

Târgul de weekend e un amestec foarte interesant și deloc distonant de spirit săsesc și făloșenie locală, „grănicerească”, poate și cu nuanțe împământenite de cultură maghiară și iudaică: un mix *mitteleuropean* care face farmecul urbei. Impresia este că mulți dintre participanții *de ambele părți ale tejghelei* (de data asta) sunt nu doar conștienți, ci și implicați civic în mișcarea de reînviere a Bistriței și de revalorificare a culturii locale.

Este posibil ca viitorul să fie al piețelor selecte de producători cu atestate bio-eco etc., cu produse poate mai scumpe, dar adresate unui public eco-civico-conștient. Este posibil să asistăm, în timp, la o dezvoltare a spiritului anti-consumerist și la poziționarea tot mai polemică a piețelor „de producători” ca o alternativă substanțială, organică și ecologică (în toate sensurile) a marelui retail.

Dar, dacă am putea salvarda agropiețele populare ca spații ale socializării, ca germeni ai urbanizării încă plini de vitalitate și energii creative, ca mojarale ale mixului rural-urban și forme de asigurare a lanțului scurt producător-consumator (într-un context global amenințat de criza alimentară), am dovedi înțelepciunea de a nu renunța (încă o dată) la un valoros tezaur.

Concluzie

Ce este, așadar, *spiritul târgoveț*? Cum se explică vitalitatea, libertatea, bucuria de a trăi directă, nemediată, pe care o resimțim vizitând o piață? Este spiritul de întrajutorare și relaționare tradițională (*maussiană*) pe care îl aduc cu ei țărani și îl transmit orașenilor *peste tarabă*, într-un context care glorifică natura și roadele pământului? Este spiritul roadelor transferat, în paralel cu actul pur comercial, de la unii la alții? Este reminiscența spiritului carnavalesc-festiv al vechilor târguri? Este, păstrat *in nuce*, spiritul de libertate al vechilor orașe libere, al *agorei*, al zorilor democrației? Este plăcerea intimității *cumpărătorului obișnuit* de a târgui (sau doar a „căsca gura”) într-o manieră familiară? Este huzurul oferit de un *loc terț* în care se socializează și, uneori, se pune țara la cale? Este nostalgia orașeanului, tânjirea lui, mai mult sau mai puțin conștientă, după un paradis pierdut (justificată prin propensiunea pentru tot ce e *bio-eco-wellness-mindfulness...*, acum la modă)? Este, mai nou, o formă a militantismului anti-consumerist? Este comerțul de idei și umanitate

care dublează comerțul de bunuri (și îi dă acestuia un sens moral)?

Poate că sunt prea multe și prea complexe întrebări, la care o simplă etnografie nu are cum să răspundă. Prin studiul de față, redactat cu impresii de pe teren încă proaspete, nu îndeajuns filtrate analitic, am făcut abia un mic pas pe calea deslușirii lor.

Referințe

- Bahtin, Mihail. *Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și în Renaștere*. Trad. S. Recevschi. București: Univers, 1974.
- Bodnár, Judit. „Asamblând piața: transformările sociale ale spațiului public și sfârșitul iluziilor despre economia secundară în Budapesta postsocialistă”. În *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, ed. Liviu Chelcea, Oana Mateescu. București: Paideia, 2004.
- Caillé, Alain. *Critica rațiunii utilitare*. Trad. Izabella Badiu. Cluj-Napoca: Dacia, 2000.
- Caillé, Alain, „Prefață” în Camille Tarot. *De la Durkheim la Mauss, inventarea simbolicului*. Trad. Mihaela și Ion Zgărdău. Timișoara: Amarcord, 2001.
- Chelcea, Liviu, Cosmin Radu, Livia Constantinescu. „Informatizare și instituționalizare: geografia cumpărării și piețele agricole din două sectoare ale Bucureștiului”. În *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, ed. Liviu Chelcea, Oana Mateescu. București: Paideia, 2004.
- Clastres, Pierre. *Societatea contra statului. Studii de antropologie politică*. Trad. Emanuel Actarian. București: Ararat, 1995.

- Crăciun, Magdalena. „Europa: o piață faimoasă în România postsocialistă”. În *Etnografii urbane: cotidianul văzut de aproape*. Ed. Vintilă Mihăilescu, București: Polirom, 2009.
- Creed, Gerhard. „Agriculture and Domestication of Industry in Rural Bulgaria”. *American Ethnologist* 22, no. 3, 1995.
- Daroși, Mircea. *Ispasul – o sărbătoare de suflet și de tradiție*. BistrițaNews, 19 mai 2015.
- Dumitrescu, Florin. *Bâlciul Universității. Redescoperind spiritul târgoveț în Bucureștiul postsocialist*. București: Humanitas, 2013a.
- Dumitrescu, Florin. „The Frivolous Revolution. Fair/Carnival Elements of Mărțișor in University Square Before and After 1990”. În *European Public Policies. Instruments, Models and Behaviour in the Public Space*. Ed. M. Brie, F. Chirodea, C.V. Țoca, Oradea: Editura Universității din Oradea, 2013b, p. 247–252.
- Dumitrescu, Florin. *Tradiții la superofertă. Între socoteala din agenție și cea de la raft*. Chișinău: Cartier, 2015.
- Dumitrescu, Florin. „Piețele agroalimentare – trecut economic, viitor ecologic”. *Dilema Veche* 868, 26 nov. 2020.
- Gagné, Nana Okura. „Eating local in a U.S. city: Reconstructing «community» – A Third Place in a Global Neoliberal Economy”. *American Ethnologist* 38, nr. 2, 2011, p. 281–293.
- Gaiu, Corneliu. *Istoria Târgului Mare al Bistriței*. Bistrița: Nosa Nostra, 2016.
- Granovetter, Mark. *Society and Economy*. Cambridge: Harvard University Press, 2017.
- Jung, Carl Gustav. *Opere complete 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*. Trad. Dana Verescu, Vasile Dem. Zamfirescu. București: Trei, 2003.
- Karnoouh, Claude. *Românii. Tipologie și mentalități*.

- București: Humanitas, 2014.
- Kligman, Gail, Katherine Verdery. *Țăranii sub asediu: Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*. Polirom: Iași, 2015.
- Landsberg, Alison. *Prosthetic Memory: The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*. New York: Columbia University Press, 2004.
- La Pradelle, Michèle de. *Les vendredis de Carpentras: Faire son marché en Provence ou ailleurs*. Paris: Fayard, 1996.
- La Pradelle, Michèle de. „Société du spectacle et approvisionnement”. *Les Annales de la recherche urbaine*, Paris, dec. 1997.
- Marx, Karl. *Capitalul*, vol. 1, în Karl Marx, Friedrich Engels. *Opere* (vol. 23). București: Ed. Politică, 1966.
- Mauss, Marcel. *Eseu despre dar*. Trad. Silvia Lupescu. Iași: Institutul European, 1993.
- Membretti, Andrea, Bogdan Iancu. *From Peasant Workers to Amenity Migrants. Socialist Heritage and the Future of Mountain Rurality in Romania*: doi.org/10.4000/rga.3567, 2017.
- Mihăilescu, Vintilă. *Antropologie: cinci introduceri*. București: Polirom, 2009.
- Mihăilescu, Vintilă. *Sfârșitul jocului. România celor 20 de ani*. București: Curtea Veche, 2010.
- Mihăilescu, Vintilă. *Scutecele națiunii și hainele împăratului*. București: Polirom, 2013.
- Mihăilescu, Vintilă. *Etnogeneză și țuică*. București: Polirom, 2018.
- Oldenburg, Ray. *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. Cambridge: Da Capo Press, 1989.
- Polanyi, Karl. *Marea transformare. Originile politice și economice ale epocii noastre*. Trad. Ciprian Șiulea,

- Ciprian. Cluj-Napoca: Tact, Cluj-Napoca, 2013.
- Popkin, Samuel. *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam*. Berkeley: University of California Press, 1979.
- Reardon, Thomas, Ashok Gulati. „The Supermarket Revolution in Developing Countries: Policies to Address Emerging Tensions Among Supermarkets, Suppliers and Traditional Retailers” *European Journal of Development Research*, decembrie 2006.
- Ritzer, George. *Globalizarea Nimicului*. Trad. Raluca Popescu, Raluca. București: Humanitas, 2010.
- Robbins, Lionel. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan, 1932.
- Rostás, Zoltán, Antonio Momoc. *Bișnițari, descurcăreți, supraviețuitori*. București: Curtea Veche, 2013.
- Scott, James C. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press, 1976.
- Stroe, Monica. *Gustul locului. Producția de peisaje culturale agro-alimentare în Sudul Transilvaniei*. București: Tritonic, 2016.
- Tarot, Camille. *De la Durkheim la Mauss, inventarea simbolicului*. Trad. Mihaela și Ion Zgărdău, Timișoara: Amarcord, 2001.
- Voicu, Mălina, Bogdan Voicu. *Satul românesc pe drumul către Europa*. București: Polirom, 2006.
- Vulcănescu, Mircea. *Prolegomene sociologice la satul românesc*. București: Eminescu, 1997.
- Weber, Max. *Economy and Society*. Trad. Guenther Roth, Claus Wittich. New York: Bedminster Press, 1968.
- Weber, Max. *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. Trad. Ihor Lemnij. București: Humanitas, 1993.
- Weber, Max. *Orașul*. Trad. Dana Verescu. București: All, 2013.

Locul în care berzele nu mai aduc copii

Alexandra Felseghi

Partea I: Karina

M-am născut în Chiraleș și am locuit pe așa-zisa uliță săsească.

De câțiva ani, școlile din satele Chiraleș și Sâniacob ale comunei Lechința, din județul Bistrița-Năsăud, stau închise. Din cauza numărului tot mai mic de copii, menținerea în funcțiune a acestor clădiri a devenit neprofitabilă, ca o haină învechită ce nu mai folosește nimănui. „Salvarea” pentru primării și consilii locale a venit în 2021, când s-a aprobat modificarea legii care permite schimbarea destinației școlilor sau grădinițelor care n-au mai avut activitate de cel puțin trei ani calendaristici. Conform noilor aliniate din articolul 112 din Legea Educației Naționale nr. 1/2011, schimbarea poate avea loc fără acordul Ministerului Educației, permițând orice tip de activitate în locul defunctei instituții de învățământ. La finalul anului trecut, primarul Lechinței susținea într-o știre difuzată de Pro Tv¹ că în satele Chiraleș și Sâniacob se are în vedere construirea unui cămin de persoane vârstnice, respectiv capelă mortuară în clădirile școlilor abandonate. În luna august am pornit spre Bistrița cu gândul de a observa „la fața locului” situația reală din aceste localități, care e stadiul transformărilor anunțate în presă și ce părere au localnicii despre ele.

***

---

1. Vezi știrea din 17 noiembrie 2021 la link: <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/o-scoala-din-bistrita-nasaud-ar-putea-fi-transformata-in-capela-cum-s-a-ajuns-in-aceasta-situatiei.html> (link accesat la data de 8.10.2022).

Treizeci și două de grade la umbră. Pe drumul îngust și pustiu cum vii din Sâniacob, faci stânga spre Chiraleș. Plăcuțe care să anunțe că am intrat în sat n-am găsit. Doar cea de pe biserica pentecostală ne anunță că suntem unde voiam să ajungem: în Chiraleș. Tot ce știam până în acel moment despre Chiraleș este că numele provine din grecescul *Kyrie eléison*. În 1068 pe dealurile Chiraleșului (nu se știe exact pe care din ele) a avut loc o bătălie între maghiari și pecenegi, cu aliații lor, valahi. Cei din Țigău, aflați la doi kilometri mai spre sud insistă că bătălia a avut loc pe dealurile lor. Cu toate astea, evenimentul a rămas în cronicile vremii ca „bătălia de la Chiraleș”. Mai târziu, întreaga zonă, cu tot cu satele și pământurile din comuna Lechința și din împrejurimi, făceau parte din vastul domeniul al familiei nobiliare Bethlen.

În apropierea bisericii pentecostale, un părculeț uitat de lume, uitat de timp. Scrijeliturile cu nume de pe toboganul vechi și decolorat, de pe leagăne, de pe băncuță anunță trecerea copiilor pe-aici. Cine știe unde se află „Manu”, „Bibi”, „Ale”, „Cristi” și toți ceilalți acum: Italia, Spania, poate Anglia. Curând, ne ajunge din urmă o gașcă de patru băieți pe care i-am văzut pe drum, din mașină. Liderul lor, un adolescent de vreo 14 ani ne explică ierarhia micului lor grup, format din fratele mai mic, vărul de aproape aceeași vârstă și un copil din vecini. Îl întreb ce-și dorește de la viitor. Îmi spune: „La optșpe ani vreau să mă duc dincolo, nu vreau să mai stau p-aici. Zece frați suntem. Jumate-s prin România, lucrează p-aici, jumate-s pe dincolo.” Ceilalți membri din gașcă anunță și ei: „eu mai am șase frați”, „eu cinci”. Dar frații lor mai mari au plecat de acasă când ei erau foarte mici. Sunt aproape niște străini, care au trecut „dincolo”. Cine știe: poate acestor copii le sunt mai familiare numele fraților și soroților, scrijelite pe toboganul învechit, decât fețele

lor. Așa ajung să-i cunoască mai bine și încep să înțeleagă că viața este, într-adevăr, în altă parte. *Dincolo* e viața, *aici* e moartea, sau ceva în apropierea ei. *Dincolo* e libertatea, *aici* e realitatea plină de lipsuri, munca în gospodărie după școală, grijile și nesigurantele. *Dincolo* sunt visele împlinite, *aici* cimitirul lor. Îl mai întreb pe liderul găștii de ce vrea să plece *Dincolo*. Îmi răspunde că *Aici*, pentru cincizeci de lei „trebe să lucri de până și pici în cap și nu se merită. Aia-i tătă faza”. Și tonul cu care afirmă aceste lucruri are o maturitate de împrumut: poate a fraților mai mari, poate a familiei, poate a altor vecini plecați și ei și întorși din când în când, rar, cu mașini de firmă sau cu planuri de a-și renova casa părintească. Da, *dincolo* trebuie să fie viața și ce trăiesc aici și acum e *doar o stație*.

***

În același parc pierdut în timp ne întâlnim cu Karina, care ne-a promis o plimbare nostalgică pe ulițele Chiraleșului. Karina s-a născut aici într-o familie mixtă de sași și români, a început să învețe la școala din sat, unde s-a și îndrăgostit de învățătură. Astăzi predă engleză la unul din cele mai prestigioase licee din Bistrița. „Mi-am dorit întotdeauna să merg la școală.”, îmi spune, arătându-mi o poză cu ea la șapte ani, îmbrăcată în uniformă albastră. Fetița pozează în fața casei, pregătită pentru festivitatea de deschidere a primului an școlar din viața ei. Și zâmbetul fetei de atunci îl văd și pe chipul femeii de acum, care îmi povestește mai departe. „Aș fi sărit toți pașii de grădiniță ca să merg la școală. Bunica a cultivat așa ceva în mine.”

Istoria alor ei e strâns legată de istoria Chiraleșului. Îmi povestește drama pe care au suferit-o membrii familiei în anii '50, odată ce au căpătat titlatura de „chiaburi”, cum pământurile le-au fost luate din

proprietate, și dorințele tatălui ei de a deveni avocat pulberate cu totul, atunci când a fost exmatriculat de la liceu din cauza originii „nesănătoase”. „Bunicul a trăit frustrarea asta teribilă că tata n-a mai putut să studieze. Și cred că am auzit asta de când m-am născut, am auzit că trebuie să merg la școală, să învăț și să fiu foarte bună, să mă fac doctoriță. Așa ar fi vrut bunica.”

O luăm la pas pe uliță. Karina îmi spune că ne aflăm pe ulița săsească. Da, sașii au fost atât de mulți aici, încât au avut o uliță a lor, despărțită de cea românească printr-o vale. Ei se stabiliseră în Transilvania încă de prin secolul al XII-lea și au rămas până în prima jumătate a secolului XX. Probabil că ar mai fi stat, dacă nu ar fi primit ordinul de evacuare din 14 septembrie '44. 79 din 98 de familii de sași și-au părăsit casele atunci.

Într-o carte despre istoria sașilor din Chiraleș (*Chiraleș. Satul cu nume de rugă*, 2018) pe care mi-o arată Karina există o fotografie din acele zile. Oamenii urcați în căruțe cu coviltir, încărcăți doar cu strictul necesar și câteva obiecte cu valoare sentimentală, s-au mai oprit câteva momente pe ulița pe care ne aflăm noi acum. Au mai rămas puțin să-și ia la revedere și să mai facă o poză care să marcheze acest episod dureros dintr-o carte de istorie. Peste zeci de ani, ei au să povestească urmașilor-urmașilor lor pierduți prin lumea largă: „eu aici m-am născut și-am copilărit: pe ulița săsească”. Încerc să-mi imaginez ce-au simțit acei oameni când au lăsat „acasă-de-Aici” pentru „acasă-de-Dincolo”. Nu-mi vine în minte decât un singur cuvânt, dur, greu, un loc comun chiar, pe care îl spunem astăzi tot mai des și care doar acum îmi pare că și-a câștigat o greutate de plumb ce-mi rămâne în gât: DEZ-RĂ-DĂ-CI-NA-RE. Mă întreb ce simt copiii care pleacă acum, în zilele noastre, pentru că „nu se merită” să rămâi, cum îmi zisese gașca din parc. Probabil același lucru.

Karina își amintește: „Noi acasă obișnuiam să vorbim săsește. Vecinii de vis-a-vis vorbeau maghiară, și limba română destul de rău. Dar când ne întâlneam pe uliță vorbeam toți română și, sigur, am împrumutat cuvinte de la toți. Știu o grămadă de cuvinte în limba maghiară, care n-au absolut niciun sens. De exemplu, știu cum se zice „fasole frecată”, de ce-ai știi așa ceva?” În anii '70, când a intrat la școală, pe ulița casei ei mai erau câteva familii de sași. Printre ultimii care au plecat se aflau și familiile prietenelor ei din copilărie. Astăzi au mai rămas doi sași în tot Chiraleșul. „Pe ulița noastră erau copii români, copii sași, copii unguri și o comunitate de romi, care veniseră și locuiau în casele sașilor. Era un hub multicultural interesant, de care acuma îmi amintesc cu mai multă plăcere. Nu conta absolut deloc ce etnie eram. Nu am avut interdicții, părinții ne-au lăsat să ne jucăm cu cine vrem, unde vrem. Eram o gașcă faină.”

Trecem pe lângă o clădire aflată într-o stare de dărăpănare deplorabilă. Pare mai degrabă un hambar părăsit, cu acoperișul găurit, curte părăginită și găuri de geam astupate cu lemnărie. „Acolo la cele trei geamuri era sala mea de clasă”, îmi povestește Karina. „În față, la intrare a avut doi lei. Ultimele chestii care au rămas pe aici au fost ăștia doi lei. Durerea cea mai mare pentru mine a fost nu când a ajuns școala în halul ăsta, ci când au dispărut leii.” Aceasta e fosta școală săsească, în care zeci și zeci de ani, picioare de copii i-au trecut pragul și și-au construit vise și planuri de viață. N-a mai rămas nimic din ele, în afară de o grămadă de lemne pentru un mare foc de tabără. Clădirea ar putea fi considerată patrimoniu - un patrimoniu pe care ne e greu să-l conservăm. Încă din secolul al XVI-lea, fiecare localitate săsească avea înființată câte o școală primară. După a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sașii au introdus obligativitatea învățământului primar pentru copiii din comunitatea lor.

La finalul anilor '70, în clasele primare din Chiraleș, Karina a studiat într-o clasă simultană: copiii de clasa întâi erau cu cei de a treia și cei de a doua cu cei de a patra. Sistemul de clase simultane este ceea ce inspectoratele și directorii de școală încearcă astăzi să evite. Din această cauză, puținii copii rămași în zonele rurale sunt duși cu autocare la școlile mai mari din proximitate. În cazul de față, elevii din Chiraleș, Sâniacob, Țigău, Vermeș, Sângeorzu Nou, Șirioara, Sărățel și alte sate sunt transformați în navetiști încă de la vârsta de trei ani, deplasându-se de la casa părintească la liceul din Lechința, devenit centrul educației. „Populația scade la modul general”, ne explică Camelia Tabără, fosta inspectoare generală în cadrul Inspectoratului Școlar Bistrița-Năsăud. „De unde dispare școala, parcă se duce ceva din sufletul comunității respective. Dar școală cu trei copii nu poate să existe.”

O întreb pe Karina cum era să fii elev într-o școală cu structura simultană a claselor și cum reușea învățatoarea să împace „și capra și varza”. „Nu știu cum făcea, dar făcea bine”, îmi răspunde. „Învățatoarea mea cred că a fost așa, o mică vrăjitoare, a știut exact ce să facă. Foarte fain își gestiona timpul. Eu am fost întotdeauna interesată de ce făceau cei mai mari. Reușeam să-mi fac repede sarcinile de lucru și-apoi stăteam cu gura căscată la ceilalți și când îi asculta îmi plăcea să ridic mâna, să se vadă că am fost foarte atentă.” Rămânem puțin pe loc, fără să mai spunem ceva, ca și când ne-am fi luat câteva momente de reculegere pentru acest trecut venit parcă din altă viață. Apoi, mergem mai departe.

Urmele sașilor se văd peste tot aici și mai ales la casele cu stil eclectic (german combinat cu cel românesc) și, evident, la biserica săsească. La o primă vedere, se poate observa că este cea mai bine conservată din relicvele de cult din toate satele comunei. Construită

prin 1070 și atestată și de cronicarul maghiar Hodor, clădirea are o poezie în degradarea ei. Îmi spun în gând în timp ce intru pe poartă: „o biserică ce pare uitată chiar și de Dumnezeu”, cu băncile pline de pânze de păianjen și pene de porumbel. Din când în când, Karina vine cu elevii de la liceul din Bistrița și fac curățenie generală aici sau filmează proiecte pentru școală. Urc pe o scară întortocheată și îngustă din lemn și ajung la etaj, unde pe vremuri era orga. Sunt aproape de tavanul din arcuri frânte, pe care din loc în loc s-au montat bare de metal orizontale, care să împiedice deplasarea structurii. Nici candelabre n-au mai rămas, în afară de unul singur, ce-mi dă impresia de un buchet de stalactite prins de un cadru de metal. De pe el atârână o plăcuță cu un nume, al donatoarei: Maria Weber (unde s-o fi aflând ea acum?). În pronaos, o gaură, ca o inimă smulsă brutal dintr-un piept: e locul în care ar fi trebuit să fie cristelnița. Oricum, copii nu se mai botează aici.

***

Ioan Man are 81 de ani și a fost la viața lui consilier la Primăria din Lechința. L-am întâlnit într-o dimineață pe banca din fața casei sale din Sâniacob. Nepoata lui mă trimisese la el, asigurându-mă că e singurul din zona asta care ar putea să-mi spună istoria locului, „că el a trăit-o”. După apariție, Ioan Man ar putea fi bunicul oricui, bonom și plin de povești. S-a născut în '41, în plin război, în Brașov. După moartea tatălui, care lucra într-o fabrică de armament, mama s-a întors în satul de baștină, Sâniacob. Era 1944 și s-au stabilit în casele proaspăt eliberate de sași. Man n-a mai plecat niciodată din casa părintească astfel găsită și nici din comună. Mai mult, s-a implicat cât a putut în administrație. Îmi spune să îl aștept, că are să-mi arate ceva. Intră în casă pentru câteva minute și se întoarce cu un volum pe care mi-l prezintă cu mândrie,

Cartea Comunei Lechința (volum publicat de Primăria Lechința, 2018): „cartea asta am primit-o de la dom' primar, vedeți? Are și dedicație!” O răsfoiesc acolo, pe banca din fața casei. Cartea are și niște statistici interesante, pe care mi le notez: dacă la recensământul comunei Lechința din 1966 erau înregistrați 550 de germani, 4993 de români, 616 maghiari și 370 romi, în 2011 (la penultimul recensământ), populația a înregistrat schimbări dramatice de procente: 3946 români, 8 germani, 464 maghiari, 1056 romi. Doar la o simplă comparație între cele două statistici se poate observa că în patruzeci și cinci de ani conformația comunității s-a modificat drastic, fenomen care continuă să se întâmple și astăzi, în momentul în care scriu.

Cartea din biblioteca lui Ioan Man din Sâniacob îmi dă și câteva informații despre școala românească din Chiraleș. Încă de la începutul secolului al XIX-lea au existat demersuri pentru înființarea unei linii de învățământ în limba română. Odată cu avântul pașoptist s-a deschis, în sfârșit, școala pentru copiii de români, aparținând inițial de parohia ortodoxă. Abia prin 1933

© Vlad Braga

se vor înființa două posturi de învățător, iar în 1948 apare și Școala Generală din Chiraleș. În anii '80, aceasta devenise un mic centru de educație, întrucât aduna și elevi din Țigău și Șirioara. Karina îmi spune că aici predă și o profesoară de matematică de o frumusețe fabuloasă, care a făcut copiii să se îndrăgostească de materia pe care o predă. O chema Șoimița. După revoluție, însă, numărul copiilor în zonă a început să scadă de la an la an. Astăzi, ceea ce ar fi trebuit să fie Școala Generală din Chiraleș este doar o clădire gri, cu un steag rupt și decolorat. Mult zgomot întins pe durata a două secole pentru... nimic. Clădirea e ultima școală care s-a închis în sat. De-a lungul timpului au fost trei instituții dedicate educației: grădinița, școala germană și școala generală. Nu mai există niciuna pentru că nu mai sunt copii de crescut, decât foarte puțini. Localnicii nu știu aproape nimic despre gândurile Primăriei legate de viitorul acestor edificii. Explicațiile pe care le primesc de la ei încep de obicei cu formularea: „am înțeles că...”, „se zice că...”, „am auzit că...”, ceea ce oferă oarecum un aer de legendă întregii situații. Din această cauză, într-o dimineață vorbesc la telefon cu viceprimarul Lechinței, Marcel Herinean, în speranța că îmi va înlătura nelămuririle: urmează ca școala să se transforme într-un cămin de vârstnici sau nu? Mi se răspunde că Școala Generală din Chiraleș va fi conservată până „vedem ce se întâmplă”. Înțeleg din această afirmație că timpul încă mai are răbdare cu oamenii din Primărie, dar va fi mai puțin iertător cu această clădire care va rămâne închisă pe termen nelimitat și se va degrada de la an la an, până când va fi prea târziu și prea scump pentru renovări. Viceprimarul îmi mai spune că, totuși, construirea unui cămin pentru vârstnici într-una din aceste foste școli este „un plan de viitor”. Un viitor incert, îmi spun, închizând telefonul cu o și mai mare confuzie decât înainte cu cinci minute.

Trecutul de aici, însă, e mai viu decât prezentul sau viitorul. Karina are câte o amintire cu aproape fiecare casă de pe ulița săsească: „aici era o casă albastră cu pridvor și cu o doamnă care avea două nepoate cu care mă jucam”, dincolo, mai jos încă o casă cu un alt copil care a studiat aici și a ajuns un profesor de muzică foarte talentat, în vecini o familie mare cu nouă sau zece copii. În trecut, la fiecare casă se nașteau copii. Mi-i imaginez pe toți jucând-se pe ulița pe care ne plimbăm noi acum, alergând, strigând în toate limbile pe care le-au auzit pe-acasă și prin vecini. E ca și când ne-am plimba într-un muzeu în aer liber, sau ca într-un studio care și-a oprit brusc filmările, din criză de personal.

Aici au locuit niște sași, dar nu mai sunt. Aici au fost niște școli, dar nu mai sunt nici ele. Aici și dincolo au fost niște copii, dar au dispărut și ei. Unde? În lume.

Partea II: Doamna Învățătoare

...că poate există posibilitatea să se repopuleze satul. Șansă mică, dar există...nu?

„Haidați să vă servesc cu o felie de pepene galben! Vă place pepenele galben? S-au făcut în grădină anu' ăsta ca nebunii! Stați să-i gustați... noi nu cumpărăm pepene, nici nu știu ce gust are ăla cumpărat. Și limonadă de casă, noi numa' asta bem vara: un pic de apă minerală, niște lămâi, mentă și nu dai banii pe toate prostiile de sucuri de la magazin. Da' să vedeți ce roșii am, mai 'nainte le-am adunat să fac bulion, da' mi-i și milă, cât îs de frumoase. Să mi le pozați neapărat!”. Corina Vălean vorbește încontinuu în timp ce ne servește cu bunătați. Suntem în curtea casei ei din Sâniacob, o casă rozalie, cu conformație germană și obloane schimbate recent cu termopane. S-a născut și a trăit în casa asta. A plecat și s-a întors mereu, pentru că aici e sufletul ei. De Corina Vălean am dat întrebându-i pe vecini de casa învățătoarei. Casa nu e departe de școală. De fapt,

nimic nu e departe de școală aici: Sâniacob pare mai degrabă o așezare de case de-o parte și de alta a unui drum îngust care urcă pe-un deal. Cam 245 de suflete, din care doisprezece de școală și două de grădiniță. În rest, majoritatea sunt persoane în vârstă. Acesta e și motivul principal pentru care școala închisă în urmă cu cinci ani urmează să se transforme în capelă mortuară. Cel puțin, în acest caz, planurile de schimbare a destinației clădirii par mai bine încheiate ca în Chiraleș, satul din vecini. Părerile localnicilor sunt destul de împărțite: „Mai bine făceau un parc pentru copilași, nu capelă, Doamne iartă-mă! Chiar din școală să faci capelă? Un parc ar trebui, să aibă și copiii ăștia o activitate, că altfel ce să facă? Se duc în sus și-n jos pe uliță toată ziua. Nu mă mir că pleacă la oraș”, spune o femeie ținând de mână o fetiță de vreo patru-cinci ani. „Asta e, nu mai fac femeile copii, doamnă! Că dacă făceau, nu închideau, dar așa, ăștia câți mai îs, vreo cincispe merg cu autocaru’ la Lechința. Îi ia, îi duce și-i aduce”, spune altă femeie. „Amu’ dacă îi capelă, se întreține măcar. Eu îs de acord, că într-un fel îi mai bine”, zice un altul. Îi întreb care e stadiul acestei transformări. Mi se răspunde că „îi tăt gata, numa’ popa să vină să sfințească”. Mă uit în vârful dealului unde se află școala: iarba necosită până la brâu mă face să cred că planurile Primăriei și Parohiei sunt departe de a fi chiar atât de înaintate precum spun sătenii.

Corina Vălean, fosta învățătoare din Sâniacob, nu dezaprobă total ideea de capelă, însă are reținerile ei. „Îi foarte necesară o capelă”, îmi spune în timp ce îmi mai toarnă un pahar de limonadă de casă. „Vă dați seama că ar fi super să avem și noi o capelă, că îi groaznic să-i ții în casă, mai ales pe căldură și pe urmă să ai o oftică să mai intri în camera *aia*. Io și cu părinții mei, chit că or fost părinții mei, dar n-am mai putut să dorm o vreme în camera în care i-am pus. Îi nasol așa să-i

ții... Dar eu n-aș fi făcut capela în școală. Avem curtea bisericii, care-i foarte mare, o donat cineva grădina de lângă și acolo s-ar fi putut... Și dacă am fi contribuit și noi, oamenii din sat, cu o sumă, că totdeauna am contribuit când o fost ceva pentru biserică... Și altfel i-ar sta bine la capelă acolo unde e și biserica. Da' nu în școală. Mie mi se pare așa un pic... să știi că acolo or fost copii și acuma e... și cine știe, poate peste câțiva ani se repopulează satul? Și iar sunt doisprezece copii, minimul pentru post.”

Corina e emoționată când vorbește de școala în care și-a petrecut copilăria și o bună parte din viață, ca învățător și educator. Spune că îi este greu să treacă acum pe acolo, că are mult prea multe amintiri, cu bune și rele. „Și tata o făcut aicea școala. Îmi tot povestea că avea un învățător foarte strict. Pe vremuri învățătorii erau altfel respectați, nu ca acuma. (...) La mine, dacă o dată ridică învățătorul vocea, păi eu nu mai ridicam capul din pământ ziua aia, mi-era o rușine de Doamne ferește! Da' acuma atâta de greu îi ținem în frâu...” Și fiica ei a învățat aici. În clasa a doua i-a fost ea însăși

învățătoare și își amintește amuzată cum fetița încerca să se dezobișnuiască să-i spună „mami” în clasă, de față cu ceilalți copii. Fiica a ajuns și ea dascăl și o face mândră în fiecare zi. Își amintește și de primul ei coleg de bancă, plecat de mult din țară, doctor în chimie. Și mai spune, ca o concluzie: „vedeți? și de aici de la țară se poate!”

După calculele Corinei Vălean, școala trebuie să aibă mai mult de optzeci de ani. Dacă pe vremuri, când ea era elevă, condițiile erau mai sărăcăcioase, după revoluție încălzirea pe lemne și cărbuni s-a înlocuit cu una pe gaz, s-a tras apă curentă și geamurile prin care intra curentul s-au înlocuit cu termopane - totul pe cheltuiala Primăriei. WC-urile, însă, au rămas afară, în continuare. Ne descrie școala din amintiri: „intri pe un hol mare și frumos și în dreapta is trei camere, ba patru chiar, că mai este una mai micuță. Patru camere pe dreapta. Cea mai mare cameră, patru pe patru și cea mai mică, să zicem, trei pe trei. Acolo mâncau copiii, în sala de mese. Și în stânga era numai o sală. Sala mare. Pe vremea mea, păi eu numai acolo am învățat, în sala mare. Dar când am fost eu învățătoare, în ultima vreme duceam copiii și făceam sport iarna. Când or reparat școala nu or mai reparat nimic în sala mare, numai în astea mici. Numai geamuri de termopan au pus și ne-au zis că restul *va urma*. Au făcut și acoperișul, dar până l-au făcut, a plouat înăuntru. Podelele tot alea vechi de pe vremea mea... Au băgat acolo mese stricate, scaune, tot ce vreți. Îi dezastru. Sala mare e ca o magazie acuma. N-au mai investit, că au zis că se desființează oricum.”

Ne exprimăm dorința de a vedea școala pe dinăuntru și aflăm că doamna Ionuța de la magazin are cheia. N-o găsim acasă. Când revenim a doua zi, doamna Ionuța e pusă deja în gardă și ne abordează cu „da' cine sunteți dumneavoastră? sunteți de la ziar? scrieți articol? de ce vreți să vedeți școala? n-aveți ce să vedeți, că

nu-i nimic acolo! Vreți să vă spun eu ce îi? Îi dezastru, magazine. Și am vorbit și cu dom' primar la telefon, nu vă știe pe dumneavoastră, eu nu vă pot deschide. Și v-am spus, nu-i nimic de văzut." Oprim, totuși, mașina în fața școlii și intrăm în curte. Poarta e legată cu o bucățică de sârmă. Ne facem drum prin iarba necosită de ceva vreme (deși o săteancă ne-a asigurat că „aici s-a cosit de la Primărie”). Așa cum își amintește Corina, școala e doar pe jumătate renovată: prin geamuri se vede coridorul dezertat, pe ai cărui pereți atârnă încă desenele copiilor, străjuite de o icoană. Desenele parcă fac concurs cu Iisus-ul înrămat: care rezistă mai mult? În spatele clădirii, niște scări rupte din piatră care duc la o ușă de lemn impresionantă. Pe partea opusă, o construcție, tot din lemn, care abia dacă se mai ține în picioare și care, până acum ceva timp, era WC-ul copiilor. Acesta fusese construit în urmă cu mulți ani de către fratele învățătoarei, lucrător la ocolul silvic din zonă. În spatele curții, cineva și-a organizat meticulos niște stupine. Liniște deplină, doar zumzetul albinelor și o mașină de tuns iarba, undeva, în depărtare. În fața școlii, un zid. Un nene în vârstă trece pe lângă noi și fără să-l întrebăm ceva, ne lămurește: „Aici unde-i zidu', era biserica săsească. Da' au dărâmat-o, că altfel pica. Acoperișu' nu mai era bun. Și aci, școala se făcea și dimineața și după-masa: dimineața români, după-masa sașii. Așa era când am învățat io aci.”

Corina tot mai speră că satul are șanse să se rege-nereze, că poate-poate se vor mai naște copii. Nu mulți, dar măcar de-o clasă. Și-atunci ea se va putea întoarce la școală. Ne repetă asta în continuare, ca și când, repetând-o, dorința ar putea deveni realitate. Când a aflat că i se închide locul de muncă și că va trebui să facă naveta la Lechința, s-a chinuit să-și ia carnetul de șoferi. Nu-i place să conducă, însă, și o face mai mult „de năcaz”. „Știam că nu aveam copii pentru la anul

și că pe restul o să-i mute la Lechința. Noroc că am prins post în Lechința, că se pensionase cineva chiar înainte, când m-a sunat domnu' director. Nici n-am știut... numărul maxim e doișpe. Și câteodată, dacă tu ai unșpe copii, sau poate chiar zece, mai lasă anul ăla, că poate anul următor o să fie cu doi în plus. Dar nu. În ultimul meu an aici aveam vreo treișpe în clasele I-IV. Nici n-am știut că o să fie ultimul'... Și așa, vara, poate chiar în perioada asta, prin august, mă sună domnu' director care era atunci în Lechința și-mi zice: „o veste bună și una proastă”. Zic spuneți-o pe aia proastă întâi. „S-o redus postul de educator”, zice. M-am mirat, că m-am gândit că prima dată o să reducă la învățători, că doar n-o să ducă copiii de grădiniță la navetă. Nu mi-am putut închipui să ducă copiii de trei ani la navetă neînsoțiți, pe microbuz, numai cu șoferul. Am rămas [șocată n.m. A.F.]... dar vestea bună este că iese o educatoare la pensie în Lechința și că o să treci pe locul ei”.

Și a trecut. Și vocația s-a transformat într-un job ca oricare altul, iar amintirile din toți anii trecuți s-au închis cu cheia pe care acum o ține doamna Ionuța de la magazin. Cine știe... poate totuși o să se mai nască copii în sat...?

***

Biserica din Sâniacob e închisă. Femeia de la casadin vecini ne spune că părintele nu stă aici, vine din când în când, dar astăzi nu e una din acele zile. Aflăm că locuiește în Șirioara, satul de lângă. Șirioara nu face parte din comuna Lechința, dar parohia părintelui Radu-Viorel Petri include comunitățile de ortodocși de aici și din Sâniacob. Ajungem la casa parohială în jurul prânzului, pe o caniculă dementțială. Avem norocul să-l găsim acasă pe părintele Petri, care se arată foarte deschis în a sta de vorbă cu noi, cu rugămintea să-l așteptăm câteva momente, ca să se schimbe. Într-

adevăr, în zece minute apare în fața noastră îmbrăcat în rasa de preot și intrăm în biserică, unde, înainte de orice, apreciez răcoarea și umbra. Părintele sărută toate icoanele până la altar, după care ne pofteste să luăm loc și să povestim. Îl întreb de procesul de transformare în capelă mortuară a școlii din Sâniacob: care e stadiul și ce părere are despre toată această acțiune. „Vedeți d-voastră”, îmi spune, „ideea asta cu capela mortuară a înflorit în fiecare comunitate. Pentru că o să vină și directive de la Uniunea Europeană, că nu mai ai voie să ții mortu-n casă... De fapt, discuțiile astea-s de mulți ani. Numa' nu o avut posibilitatea fiecare sat să-și facă capelă mortuară. Deși, dacă vă uitați, cam la toate comunitățile, cam peste tot sunt capele mortuare. Și-atuncea, odată, într-o discuție cu primaru' aveam de gând să vedem cum putem face la Sâniacob și-o venit ideea asta, ca să nu mai facem o capelă din jos că nu avem cum. Comunitate mică. (...) Și-atunci cum clădirea (n.red. școlii) nu mai era funcțională, s-o făcut câteva demersuri acum câțiva ani, numa' nu s-o aprobat atuncea. Pentru că aparțineau toate școlile de Minister (n. red. Ministerul Educației). Și Ministerul, chiar dacă Primăria le întreținea, trebuia să dea aprobare. (...) Deși io, sincer, personal (asta-i o părere personală) nu prea sunt de acord așa mult cu capelele”. Prin construirea unei capele, Părintele Petri invocă o rupere de tradiții de care are mari dubii că enoriașii lui ar fi dispuși să renunțe, „deși asta-i trendul și nu-l poți opri”. Cum să nu își ia mortul la revedere de la casa în care a trăit? Din această cauză, Parohia nu vede construcția capelei din Sâniacob ca pe o prioritate, deși ea a devenit o certitudine pentru toată comunitatea.

În privința unei eventuale revitalizări a satului, părintele Petri nu-și face atât de multe speranțe. Îmi spune că, după calculele lui, de când a venit la Parohia Șirioara și Sâniacob, în urmă cu doisprezece ani, a înmormântat

un sat întreg. În primii patru ani n-a avut nicio nuntă și niciun botez, în schimb, înmormântări oficiază în jur de paisprezece pe an. O altă dovadă că nu mai există copii în comunitate o reprezintă cadourile de Crăciun. „Înainte făceam de Crăciun cadouri la copii”, ne povestește. „Patruzeci și cinci făceam. Și veneau și care erau la bunici. Ei, în ultimii ani nu știu dacă am dat douăzeci, douăzeci și cinci cu tot cu ăia care vin la bunici. Pentru că în ăștia doișpe ani de când îs aici, am crescut copii, care s-au căsătorit și-au plecat. N-ai ce să faci, dacă nu vin din spate alții. Nu ai ce să faci.”

Populația îmbătrânită nu mai are energie să lucreze pământul, iar generațiile mai tinere pleacă în lumea largă, pentru că nu văd nicio perspectivă de viitor în curtea casei. Cei mai mulți dintre bătrâni au vândut pământurile pe care le aveau în proprietate: fie pentru că n-au mai avut putere de muncă, fie pentru a-și ajuta copiii cu bani. Investitori și patroni străini au cumpărat terenurile care împrejmuiau Sâniacobul pentru că au văzut o oportunitate de a-și dezvolta afaceri înfloritoare (terenurile și clima de aici sunt perfecte pentru

© Vlad Braga

creșterea viței de vie - se știe nu de ieri, de azi). Părintele îmi spune: „știi, e dureros când vezi comunitatea în mijloc și tot ce e în jurul ei nu mai e a' ei. Terenul odată îl vinzi, dar îți pierzi identitatea oarecum.” Îmi rămâne în minte modul în care părintele subliniază „îți pierzi identitatea”. Probabil asta să fie încă unul din zecile de motive pentru care lumea pleacă și nu se mai întoarce: nu-i mai trage nimic spre casă. Trecutul e uitat (cui și la ce să-i mai folosească?), prezentul e nemulțumitor și viitorul imprevizibil. De fapt, e dureros să ajungi să crezi că suntem o nație fără trecut și fără proiecție în viitor, fără planuri pe termen mediu și lung. Tot ce deținem e un prezent care se rezumă la „a avea”, iar acest lucru e vizibil până în cele mai mici detalii, la o simplă plimbare pe ulițele oricărui sat din România. Aici, ca și peste tot, prezentul pare că nu reprezintă o consecință a trecutului, el doar *există* în veșnicia lui: prin casele pe care s-au „trântit” termopane scoase din context, prin pământuri visate și dorite cu prețul vieții și care azi doar încurcă, prin școli care s-au luptat să existe și astăzi sunt închise, prin oameni care au spus la revedere și și-au

© Vlad Braga

lăsat trecutul să moară odată cu dezintegrarea familiei. Vinovată pentru toate acestea e sărăcia - sărăcia care te face să duci o luptă de supraviețuire, să-ți urmărești nevoie de bază și să lași ideile abstracte și nostalgiile pentru cei cu mai mult timp și stomac mai plin.

Părintele Petri îmi povestește despre modul în care a încercat să contribuie la bunăstarea comunității din Sâniacob, unde există multe familii cu posibilități materiale reduse. Un ajutor semnificativ a venit din partea unei fundații din Beclean. De exemplu, în 2020 au sprijinit copiii din sat, ca să poată urma cursurile școlii online. „Am avut o fată în clasa a șaptea când o început pandemia. O venit la spovedit, am întrebat-o cum se descurcă și-mi zice „Părinte, am un telefon, da’-l folosesc pe rând cu sora mea. Că nu avem la ore, și ăla-i spart”. Că făceau online atunci. Și mai zice: „îmi doresc să pot să termin a opta, că vreau să mă duc la liceu în Lechința.” Deci copila își dorea să facă lucrul ăsta. Și-atunci am zis, „na, uite, în două săptămâni te rezolv cu asta.” O mers copila acasă atâta de bucuroasă, îi zice la mă-sa (exact așa o zis, iertați-mă), zice: „mă scoate părintele din sărăcie”. Și i-am dus un laptop, mi-o dat doamna Mirela din Beclean, că ea are o organizație mai mare, i-o pus și poza ei pe ecran când se deschide și programe, tot-tot-tot, numai cât să-l dau la copiluță. După aia, tot așa, am mai dat o tabletă la cineva care folosea același telefon cu fratele lui. Am înțeles că era vorba să se dea de la Primărie. S-au dat, dar mai târziu. Și-am zis că na, până vă dă Primăria, le dau io. Bine, n-au fost tablete și laptopuri de ultimă generație, da’ s-o putut folosi de ele”.

Cu toate aceste eforturi, Sâniacob e un sat secăt de veselie și energia copiilor. Singurii care par să-și mai facă cuib aici sunt patronii străini și berzele. Încă un paradox: suntem într-o așezare plină de berze pe stâlpi de telegraf și mult prea puțini copii. Atât de puțini că nu fac de-o clasă. Și-atunci mă întreb: de care parte se află abandonul școlar? Cine pe cine abandonează, când întreaga viață

în această mică societate este un lanț întreg de abandonuri? Iar ceea ce numim „abandon școlar” e doar vârful iceberg-ului.

Partea III: Aris

Natura ne aseamănă, educația ne deosebește.

„De tri luni ne-o ars casa. Acuma stau mai sus într-o baracă, ne plouă-n cameră, ce să mă fac, vai de mine. Și-apoi, copchila mai mare n-am mai dat-o la școală, că dacă mi-o ars casa, nici haine n-am avut să-i dau pă ea.” Femeia pe care am întâlnit-o pe pod în Lechința nu știe dacă la toamnă își poate duce copiii la școală. E singură și are trei copiii în grijă, de nouă, șase și aproape un an. Situația în care trăiesc de câteva luni de când au rămas fără locuință nu-i lasă să-și facă mari planuri de viitor. Îmi amintesc de o reflecție a Karinei: „chiar dacă, teoretic, învățământul românesc e gratuit, de fapt, el îi costă foarte mult pe părinți”. Îi dau femeii ce cash mai aveam prin borsetă și ne despărțim. Nu ajungem în capătul străzii, că din spate aud alergând pași mici de copil și o voce subțire, ca un chițait, urlă după mine: „tanti, tanti, dă și mie, că știu că ai.” Pe cealaltă parte de drum, o fetișcană de 17 ani, cu un copil de țâță, cere „ceva de mâncare” oricui se nimerește să treacă pe lângă magazinul-de-toate-pentru-toți, din care iese un miros de cauciuc *made in China*. O întreb dacă a terminat școala și-mi răspunde că nu. S-a lăsat pentru că școala era prea departe de casă și nu putea merge zilnic, că n-avea cum. Câțiva metri mai încolo, lângă tarabele de vânzători de lubeniță, o familie cu trei copii într-o căruță. Mă surprinde tinerețea părinților – nu cred să aibă mai mult de 20 de ani, practic, niște copii cu responsabilități mai mari decât și le pot asuma în mod real și de care nu i-a avertizat și pregătit nimeni. Îmi spun că toți aceștia sunt tinerii vizibili doar în statistici, o mică parte care întregește procentul de 26% a

ratei de abandon școlar în mediul rural pe 2020². Dar la o privire mai atentă poți să observi că sunt mai mult de atât: niște oameni singuri, excluși și greu de integrat în societate. Cine mai luptă pentru ei? Cine mai știe câți locuiesc în barăcile pe lângă care treci inevitabil în drum spre școală? Barăcile astea sunt o încropeală de lemne care stau să cadă dintr-un moment într-altul, ca un castel din cărți de joc. E greu să-ți imaginezi cum e viața într-o astfel de așezare, fără niciun fel de utilități care să poată oferi un minim de demnitate umană (sau ceea ce considerăm a fi asta în secolul XXI) - doar strictul necesar, care în acest caz înseamnă „ceva deasupra capului”. Ca o ironie, ele au „răsărit” exact „la poalele” Liceului Tehnologic Lechința, școala-magnet a comunei, centrul local al educației rurale.

***

De cum intru în curte, mă surprinde complexitatea spațiului: în stânga și-n dreapta, două clădiri măricele cu săli de clasă și sală de sport; în mijloc, un teren de baschet cu o cișmea, în spate de tot, o seră la care își fac practica niște copii de liceu. Planurile lor de viitor? „În construcții, da’ nu aici, *dincolo*”.

Pe coridorul ce duce la secretariat te întâmpină un mesaj menit să te pună pe gânduri, cel puțin până ajungi la destinație: „Natura ne aseamănă, educația ne deosebește”. Ca un gând de moment, mă întreb de ce autorul a ales să scrie cu roșu „natura” și „ne deosebește”. Până să ajung la secretariat, îndepărtez gândul absurd că cineva ar fi dorit să transmită un mesaj subliminal periculos pe pereții unei școli. Întreb de doamna directoare, Oana-Raluca Baci, și mi se spune că trebuie să apară în curând. Stabilisem de ceva vreme

---

2. Vezi articolul la link: <https://stiriedu.ro/2021/12/30/cimpeanu-in-2020-rata-abandonului-scolar-a-fost-de-156-fata-de-113-cat-ne-am-propus/> (link accesat la data de 11.10.2022).

să ne vedem, convinsă fiind că e persoana cea mai în măsură să îmi povestească despre viața într-o instituție de învățământ din mediul rural.

Într-adevăr, directoarea școlii apare după scurtă vreme și fără s-o fi văzut vreodată îmi dau seama că e ea: poate după aerul de autoritate cu care pășește pe coridorul răcoros, poate după modul în care e salutată de secretare sau după costumul de in alb și pielea bronzată, proaspăt venită din concediu. Ultima presupunere se dovedește a fi adevărată, îmi spune că e prima ei zi de muncă după o vacanță binemeritată. Întreb cum e o zi obișnuită din viața unui director de școală. „Mereu pe fugă”, îmi spune. E epuizant, cu zeci de chestiuni mărunte care trebuie rezolvate zilnic, cu cereri și doleanțe de la oameni care te „vânează” pe coridor și îți deviază traseul, încât uneori abia ajungi până la toaletă. Când nu se găsește în școală, cel mai probabil se află în Vermeș, Sângeorzu Nou sau Țigău, unde mai există câteva divizii de învățământ primar pe care le manageriază. Face asta de vreo opt ani - opt ani în care a întâlnit cazuri și cazuri de elevi care au plecat, au revenit, au abandonat, au crescut, și-au găsit vocația, sau au pierdut-o pe drum.

Recent, Liceul Tehnologic a intrat în programul *România Educată*, alături de alte 17 școli din județ³, primind finanțare pentru activități în vederea reducerii abandonului școlar. O întreb pe directoare care e statusul programului și zâmbește încurcată: „păi eu nu prea știu că suntem în proiectul ăsta. Adică, era acuma proiectul ăsta care era scris... Face parte din *România Educată* ce-am depus noi acuma? S-au depus niște proiecte... oare cum se numește?” Începe să caute documentul pe calculator. „Am depus pentru un proiect în

---

3. Vezi știrea la link: <https://rasunetul.ro/17-scoli-din-bistrita-nasaud-vor-fi-finantate-prin-programul-national-pentru-reducerea-abandonului> (link accesat în data de 12.08.2022).

timpul anului școlar. S-a aprobat, am obținut, cred, nouă puncte din zece, dar fonduri încă nu am primit și proiectul nu e demarat”. Nu e primul proiect care primește finanțare pe foaie și în realitate fondurile întârzie să apară. De exemplu, programul de vară dedicat elevilor de liceu, Proiectul ROSE⁴, în care banii au intrat după doi ani. În tot acest timp, activitățile descrise în proiect nu s-au putut realiza, iar publicul țintă fie și-a încheiat studiile între timp, fie a abandonat școala. Proiectul s-a prelungit până la finalul viitorului an școlar, dar pare mai puțin entuziasmant ca la început. „De abia acum au intrat banii pentru cursurile ținute în urmă cu doi ani. N-am făcut nicio excursie și copiii erau așa de încântați, le-am promis «să vedeți ce frumos o să fie». Adică, elevii din mediul rural n-au același posibilități, decât puțini, față de cei din oraș. Pentru ei, o excursie undeva, sau să-i duci două zile undeva e ceva extraordinar. Și erau așa de încântați! Eh, dar n-am reușit să realizăm nimic”. Programe pentru atragerea elevilor și menținerea lor în sistemul educațional există și pentru ciclul gimnazial, ca cel demarat în 2018, pe durata a trei ani (*Impact Lechința*⁵). Elevii înscriși în proiect primeau inclusiv o masă caldă și o sumă de bani, dacă veneau la școală zilnic și puteau participa la cursuri afterschool. „Trei ani la rând excursie la mare. Bine, plus ghiozdan

---

4. Un subproiect cu titlul *Rămâi în Educație! Reușește și Orientează-te către Studii Europene*, organizat în parteneriat cu Facultatea de Studii Europene (Cluj-Napoca): <http://www.liceultehnologiclechinta.ro/invitatie-de-participare/> (link accesat în data de 12.08.2022).

5. Mai multe despre proiectul „IMPACT LECHINTA- Măsuri integrate pentru îmbunătățirea situației socio-economice a persoanelor defavorizate din comunitățile marginalizate ale comunei Lechința, județul Bistrița-Năsăud” (Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Operațional CAPITAL UMAN 2014-2020) la link: <http://www.liceultehnologiclechinta.ro/categoria/proiect-impact-liceul-tehnologic-lechinta/> (accesat la data de 12.08.2022).

și rechizite... foarte multe facilități, ca să-i păstrăm, să-i aducem la școală pe cei cu rezultate mai slabe la învățatură și la care nu le prea place școala. A fost un chin pentru ei... Pentru că lor oricum nu le plăcea școala, mai ține-i și după-masa acolo. Deși stăteau, că altfel acumulau absențe și nu mai primeau bursa respectivă. Cu toate astea, am avut elevi care au ieșit din acel proiect, n-au mai vrut și au abandonat școala”. Oana Baciuc nu este singura care susține necesitatea unor cursuri dedicate exclusiv părinților, pentru că de cele mai multe ori, „războiul” dintre școală și familie produce „victime colaterale”. Iar aceste victime colaterale sunt întotdeauna copiii. „Mai au și modelul ăsta în familie, că părinții muncesc în străinătate, sau tata-i șofer, câștigă foarte bine, nu-mi trebuie bacul... Noi încercăm să-i convingem, să le spunem că-i pentru binele lor, că ar trebui să-și termine liceul să încerce să-și ia bacalaureatul, să meargă mai departe și le dăm exemple concrete de elevi care au terminat facultatea, plecați de aici, din Lechința și care muncesc și-au salarii bune”. Cu toate acestea, autoritatea parentală este, evident, mai puternică și dacă ea nu susține demersurile școlii, e foarte greu pentru profesori să ducă această luptă singuri: „dacă plouă și sunt melci, lipsesc de la școală, că merg la melci. Dacă e primăvară și sunt ghiocei și floricele, lipsesc două-trei zile, că ei merg la strâns flori”, mai spune directoarea. Există cazuri în care dascălii îi întâlnesc pe părinți și discută cu ei doar la festivitatea de încheiere a unui ciclu de învățământ. Sau mai mult, nu sunt puține situațiile în care părinții se plâng dascălilor că nu reușesc sub nicio formă să le vorbească propriilor copii. Iată de ce, niște programe de comunicare în rândul părinților ar fi importante.

Directoarea îmi mai povestește de un episod de criză născut doar cu câțiva ani înainte să se închidă școala primară din Chiraleș. Părinții au anunțat că

nu-și vor mai duce copiii la școală, întrucât familiile lor se aflau în conflict, iar copiii, la rândul lor, ajunseseră să copieze în curtea școlii scandalurile pe care le vedeau acasă. Nici implicarea conducerii nu a reușit să aplaneze conflictul, iar soluția a venit doar atunci când minorii au fost transferați la Lechința și lăsați să se integreze în alte clase.

O întreb pe Oana Baciuc dacă poate să îmi facă un fel de portret-robot al elevului cu risc de abandon școlar. Care sunt motivele pentru care renunță? Îmi spune că, în general, cele mai multe situații de acest gen se înregistrează la liceu și la învățământul profesional. La băieți, cele mai frecvente cauze de abandon sunt împrejurările de acasă și posibilitățile reduse. Mulți renunță prin ultimele clase de liceu pentru că au nevoie să muncească și să ajute la întreținerea familiei numeroase. Bursa de ajutor social de aproximativ 250-300 de lei pe lună e un sprijin infim pentru nevoile acestor copii. Tendința majoritară e plecarea în străinătate, pe care cei mai mulți o văd ca pe singura salvare. În cazul fetelor, ele se îndrăgostesc, rămân însărcinate și schimbă școala pe viața de familie.

***

Aris are 16 ani, iar povestea lui de viață i-a emoționat pe mulți dintre dascălii lui, inclusiv pe directoarea liceului. Băiatul s-a agățat de școală pentru a supraviețui, pentru că, la o descriere sumară ar avea toate datele profilului-robot a celor care de obicei abandonează. De altfel, fratele lui mai mare și sora mai mică au renunțat deja la studii, exact din motivele descrise mai sus. „Copilul a venit pentru prima dată la noi în clasa a patra. Extrem de nervos, extrem de agitat. M-a sunat tatăl lui să-mi spună să-i primesc aici la școală copiii, pe toți, că altfel el nu și-i mai duce în satul din care erau. Că i-au zis profesorii de acolo că a spart o tablă și

el n-are de unde s-o plătească... Și-am zis «ok, haideti la școală, discutăm, facem transferul». Ei, și l-am văzut după aceea pe copil...” Aris se distindea dintr-o clasă de treizeci de elevi prin violență fizică și verbală. Greu de înțeles și gestionat, a intrat în categoria copiilor cu cerințe educaționale speciale (CES). Diriginta și directoarea au început să facă cercetări „să vedem un pic care-i problema, ce-i cu copilul”. Au aflat că părinții îi sunt divorțați, iar mama e plecată în străinătate, unde și-a început viața de la capăt, fără să mai vrea să știe ceva de soarta copiilor lăsați acasă. Tatăl, de o violență extremă, de „ți-era și groază să-l suni la un moment dat”, îi avea în grijă pe cei trei minori. Aris mai stătuse o vreme și în centre de plasament, trecuse prin câteva familii «de împrumut» și orfeline. Comportamentul lui era o copie la scară mică la ceea ce vedea în jur, acasă. Directoarea a ajuns să-i predea engleză din clasa a cincea. Spune: „m-am apropiat cumva de el, adică am înțeles ce simte copilul ăsta, am înțeles că e foarte greu să te pui în situația lui”. De-a lungul timpului, au avut o mulțime de incidente în care cadrele didactice au fost nevoite să aplaneze conflicte cauzate de băiat, sau au fost ei înșiși victimele furiei lui verbale. „Și-mi amintesc că a avut o săptămână de asta în care era foarte agitat. Nu puteai să stai de vorbă cu el, n-aveai cu cine, nu asculta pe nimeni. Și l-am întrebat la un moment dat ce-i cu el. Și mi-a spus «a venit mama» (mama plecată în Spania, recăsătorită). Zice «a venit mama și pe mine nu vrea să mă vadă, decât pe fratele meu». Deci așa de mult suferea copilul ăsta...! Nu mai puteai să faci nimica cu el, ce să asculte în clasă, să îi predai tu engleză...”

Altă dată, pentru că nu primea nici măcar suficiență mâncare acasă, școala a insistat pe lângă tată să-l înscrie în programul gimnazial, *Impact Lechința*, măcar pentru masa caldă și rechizite. Tot ce avea nevoie în plus era o viză de flotanț, pentru că satul în care

locuiește Aris nu era pe lista localităților eligibile în proiect. Tatăl i-a răspuns că e prea mare bătaie de cap și prea multe documente. Și din această cauză, nu le-a completat. „Și rămânea mâncare, mai era câte un copil absent. La început nu a vrut să accepte, că-i era rușine. Și-l aduceam în Direcțiune și-i spuneam «hai că mănânc cu tine». Și așa mai mânca, dar dacă intra cineva imediat lăsa tot jos. Și-i mai dădeam să-și ducă și acasă cu el. Și s-a mai liniștit între timp, l-am mai trimis și la consiliere. Dar e extrem de agitat, nu vă puteți imagina ce circ și ce înjurături la adresa noastră. Ei, dar cu toate astea, m-am atașat de el”.

Curând, profesorii au înțeles că nu e o soluție să-i sune părintele pentru a-l anunța de problemele pe care Aris le face la școală, chiar dacă băiatul îi știa de frică. Zilele următoare era mai liniștit, însă imaginea picioarelor lui albastre de vânătași îi făcea pielea de găină. Și-atunci, directoarea s-a gândit să schimbe abordarea. „L-am luat cu alte chestii, îi ziceam «te exmatriculez» (n-ai cum să exmatriculezi un copil în ciclul gimnazial, dar ținea la ei, că ei nu știau). Ziceam «Aris, vii la direcțiune, predai manualele, de mâine ești liber, stai acasă». Și venea. Venea și-și lăsa cărțile. Scottea câte una, așa ușor, le pune pe masă și dădea să plece. Când ajungea la ușă (că nu-i distanța mare de la birou), zicea «mă ierțați de data asta?». Mi se rupea sufletul. Ziceam «Aris, nu știu a câta oară te iert». Bineînțeles că-l iertam. A terminat clasa a opta, evident că slab la învățătură, că nu, nu poate. Și a intrat la liceu. La noi la liceu se intră cu medii foarte mici, unu, doi, trei”. Din nou, tatăl s-a supărat pe profesori că i-au înscris copilul în liceu și nu la profesională. Planul ar fi fost ca Aris să termine școala cât mai repede și să se angajeze undeva pentru a acoperi o parte din datoriile familiei. Ca elev de liceu, copilul a reușit să plece trei săptămâni în Portugalia cu un program Erasmus+. Până și pregătirile pentru

această plecare au fost o adevărată aventură, din cauza tatălui foarte puțin dispus în a completa documentele necesare deplasării. Până la urmă, printr-o mobilizare de forțe ale cadrelor didactice, primar și notar, s-a reușit întocmirea dosarului și achitarea taxelor aferente. „Înainte să plece, însoțitoarea (care era și diriginta clasei) l-a sunat pe tată să-l anunțe ce să-i pună fiului cu el. «Apăi doamnă, io n-am atâtea». «Un sandvici să-i puneți». «Apăi și de mâncare tre să-i pun?»». Sunt niște situații de astea că nu-ți vine să crezi că pot fi reale”. Și diriginta i-a zis „dați-i pace, că mă ocup io”. Diriginta i-a pus și sandviciuri și i-a luat și câteva haine pentru bagaj. Într-un final, Aris a plecat în Portugalia și a petrecut cele mai fericite trei săptămâni din viață. Imaginea fericirii: o chiflă cu câte patru rânduri de cașcaval și patru de șuncă (așa cum i-a rămas întipărit în minte însoțitoarei modul în care își pregătea Aris mâncarea la micul dejun).

Acum Aris trece în clasa a zecea și nu vrea să renunțe la școală, pentru că ea reprezintă o formă de salvare, sau mai bine-zis, o scăpare din mediul problematic de acasă. „Sunt foarte multe situații de genul ăsta, în care părinții-s divorțați, nu vor să știe de copii. Rămân cu unul din părinți, pe care-l interesează sau nu-l interesează. [...] Foarte mulți copii în plasament, copii abandonati, lăsați așa...”, concluzionează directoarea.

***

În zilele care au urmat, m-am gândit mult la povestea lui Aris și la *România Educată*, marele proiect al președinției, care nu se poate implementa nici după mai bine de șase ani⁶, deși președintele a declarat într-o conferință de presă că el se află „în pregătire și în

---

6. Vezi declarația președintelui Klaus Iohannis: <https://romania.europalibera.org/a/legile-educatiei-minister-doua-legi/31938275.html> (link accesat în 20.10.2022).

desfășurare”. Pentru mine, *România Educată* a devenit un termen abstract. Reali sunt, însă, copiii ca Aris, pentru care fiecare zi de mers la școală e un efort din toate punctele de vedere, copiii care nu se pot apuca de teme, pentru că au de lucru în gospodărie, copiii care renunță la ultimii ani de școală pentru a merge să muncească, copiii care în secolul XXI învață la lumânare și alții care au învățat câte doi-trei la un telefon cu ecranul spart în perioada de lockdown, căutând un semnal cât de cât ok în satele din România. Mi-aș dori să cred că reformele în educație sunt făcute și pentru *acești copii*. Mi-aș dori să cred că lanțul de abandonuri din viața cuiva nu începe cu o țară abandonându-și copiii.

Inițial, am pornit de la o investigare a abandonului școlar în mediul rural. Am ajuns la abandonul efectiv al școlilor de aici. Situația din Chiraleș și Sâniacob se repetă în mai multe localități din România. Conform articolului 112 din Legea Educației Naționale 1/ 2011, școlile abandonate ar putea deveni orice, însă nu este o surpriză faptul că ele ajung capele, cantine sociale, cămine pentru vârstnici sau chiar biserici. Aceste decizii spun multe despre starea nației: pare că suntem o specie pe cale de dispariție în mediul natural, dar „înfloritoare” în afara granițelor. Practic, e ca și când ne-am crește copiii pentru export și, fără să ne dăm seama, transmitem asta în conștiința generațiilor viitoare. Cum și în ce fel? Prin modul în care ne raportăm la viața de aici, prin sărăcie și prin lipsa de încredere în autorități. Mai mult, prin autoritățile care abuzează de naivitatea noastră, prin lipsa de eficiență a instituțiilor Statului, sau prin lipsa de cunoaștere a realităților cotidiene a celor aflați în poziții de decizie. Nu în ultimul rând, prin istoria pe care nu am ajuns nici azi, în 2022 să ne-o cunoaștem pe bune, prin rudele și prietenii care se întorc din străinătate și confirmă că „*dincolo* e mai bine”. Iar la un nivel mai intim, prin singurătatea pe care

o simțim când plecăm, dar pe care nu am schimba-o cu ce este aici nici pentru o secundă, sau cu sentimentul de ratare și risipire pe care îl simt cei rămași acasă... și lista poate continua. Și, dacă stai să te gândești mai bine, toate astea pornesc de la școală. Încercăm să construim o lume fără bază – ca un palat fără fundație, orbiți de legenda celor care au reușit în viață și-au ajuns în vârf fără o pregătire prealabilă. Ce uităm, însă, de multe ori, este că există o viață mare la care toți participăm, ca să-l parafrarez pe poetul canonic, Stănescu. Și toți, fără excepție jucăm un rol mai mic sau mai mare, dar îl jucăm. Viețile noastre lasă urme pe ulițe, case și școli, la fel cum aceleași ulițe, case și școli lasă urme în viețile noastre. Pe drumul de întoarcere spre casă mi-am amintit de cuvintele pe care mi le-a spus Părintele Petri la despărțire: „Este o vorbă frumoasă: și piatra de la scările bisericii are aceeași valoarea ca piatra de la turn. Nu contează că pe aia o calcă toți în picioare. Aceeași valoare are, pentru că toate fac omu’ să intre în biserică. Așa și în viață: fiecare are rolul lui”.

© Vlad Braga

Pământului bun puțină apă îi trebuie

Vlad Gheorghiu

Am ajuns în Chieșd într-o zi de vară toridă cu străzi pustii și neanimate. În centrul satului am întâlnit totuși o sumedenie de căruțe și tractoare aglomerate în jurul unei surse de apă. Localnicii îi spun fântână arteziană. În mintea mea, fântână arteziana era ceea ce suntem obișnuiți să întâlnim în parcuri, având scop decorativ. Contrariat, a trebuit să mă documentez pentru a descoperi că termenul este mai degrabă folosit pentru o fântână în care apa țâșnește din pământ în mod spontan. Termenul original vine de la călugării din Artois care acum aproape 1000 de ani au pus în evidență pentru prima dată fenomenul prin care, dacă găsești locul potrivit pentru a săpa puțul în punga de apă, aceasta țâșnește de la sine. Astfel pare că este situația și la fântâna arteziană din centrul satului Chieșd, în fața căreia localnicii așteptau pentru a-și umple rezervoarele de apă: de la butoaie de lemn, la rezervoare de plastic, unele având capacitatea de mii de litri.

Intrigat de noua descoperire, am căutat mai multe informații pe internet. Am descoperit astfel satul Chieșd menționat mai ales în știrile despre inundațiile din 2010 sau 2019 când ploii torențiale, descrise ulterior de localnici ca „ruperi de nori”, au dus la inundarea văilor și, pentru scurt timp, a caselor. Se pare că ploile căzute într-un interval scurt de timp au depășit capacitatea de drenare a văilor și au făcut ca pentru câteva ore nivelul apei în satul Chieșd să fie de până la un metru în casele oamenilor.

Astfel de inundații sunt rare, localnicii le percep ca fiind câte una la 10–20 de ani, însă amintirea și amenințarea lor este tot timpul vie în mintea oamenilor. De exemplu, se preferă pământurile de pe deal pentru construcția unei case. De la ultimele episoade, primăria locală a amenajat de urgență văile, iar acum se pregătește implementarea unui proiect de milioane de lei (estimările variază între 2 și 6) prin care să se amenajeze 15 km de văi inundabile. În acest fel, atunci când vor mai fi episoade de ploaie puternică în timp scurt, apele nu vor mai ajunge să inunde casele oamenilor. În 2019 apa a intrat în 150 de case iar despăgubirile acordate probabil pot face eficientă economic o investiție atât de mare pentru a le evita în viitor.

În ciuda problemelor cu inundațiile, Chieșdul nu este de fapt străbătut de nicio apă curgătoare. La fel și în celelalte două sate din componența comunei, Sighetu Silvaniei și Colonia Sighetu Silvaniei. În strategia de dezvoltare a comunei, la categoria „ape curgătoare” găsim menționate cele 3 văi peste care se întind satele: Valea Maja, Valea Chieșdului și Valea Sighetului. Dar văile care vor fi amenajate sunt seci, lucrările fiind necesare doar pentru acele căderi masive de ploaie care vin o dată la 10 ani. Într-o astfel de situație se poate observa precauția și gândirea în perspectivă, poate în contrast cu o altă descoperire neașteptată: Chieșdul nu are nici apă curentă și nici canalizare. Astfel că încercarea mea de a înțelege viața unui sat din nordul României mă pune în fața uneia dintre cele mai acute crize pe care Europa le confruntă: decalajul în finanțarea infrastructurii.

Decalajul în finanțarea infrastructurii

Infrastructura europeană trece printr-o perioadă grea, mai ales în urma dificultăților economice din 2008, când Europa și întreaga lume a fost afectată de cea mai gravă criză economică a secolului XXI. În acea perioadă,

investițiile în infrastructură la nivelul Uniunii Europene s-au diminuat cu 80%, iar țările din Europa au intrat într-o criză a infrastructurii, acumulând un decalaj între ceea ce este necesar și ceea ce este disponibil (Linklaters 2014). Acest decalaj este estimat ca fiind de până la 40% în cazul țărilor celor mai dezvoltate G20, majoritatea parte a Uniunii Europene. Reacția organizațiilor financiare europene la această situație a fost ca încă din 2015, investițiile în infrastructură să fie prioritatea strategică numărul unu și de atunci să se aloce fonduri în această direcție. Încă de la început, a fost semnalată imposibilitatea statelor naționale de a acoperi necesarul și a fost remarcată situația în care investițiile făcute de statele naționale trebuie dublate de investiții private care să ajute la acoperirea decalajului. De exemplu, o autostradă poate fi construită folosind fonduri publice, caz în care proiectul este conceput și implementat de o companie privată în urma stabilirii unui buget acoperit de statul național, care apoi va prelua construcția în administrare. O altă variantă este ca atunci când este identificat un potențial profit în operare, autostrada să fie construită în urma unui parteneriat public-privat, în care compania privată va construi autostrada, dar după finalizare o va administra și astfel recupera investiția și acumula profit. De multe ori aceste parteneriate au durata de viață de ordinul a zeci de ani.

Totuși, infrastructura este una dintre principalele materializări ale relației dintre cetățeni și autoritățile statale, cum este Guvernul, sau suprastatale, cum este Uniunea Europeană (Humphrey 2005, 39–58). Situația actuală a decalajului în infrastructură are astfel potențialul de a crea dificultăți în viitorul relației dintre cetățeni și stat sau între statele naționale și Uniunea Europeană.

În România, acest decalaj a exacerbât unul deja existent în ultimii 30 de ani între fostele state socialiste și țările vestice capitaliste. Odată cu schimbarea de

regim din 1989 și trecerea la economia de piață și la democrația liberală, România a fost pusă în situația de a reorganiza și reorienta întreaga activitate economică după noile norme și criterii.

Una dintre cele mai importante schimbări a fost apariția proprietății private și a investițiilor străine. Acestea au venit cu un aport de tehnologie avansată, care a dus la apariția unor industrii cum este cea constructoare de mașini. Platforma industrială Dacia din județul Argeș este una dintre cele mai mari din Uniunea Europeană, iar în Craiova se construiesc în 2022 atât mașini hibrid (i.e. Fabrica Ford), cât și locomotive pentru trenurile de marfă. Investițiile sunt atât private, în cazul industriilor constructoare de mașini, cât și folosind fonduri europene, în cazul fabricii de locomotive. Una dintre caracteristicile acestui nou model de dezvoltare industrială este concentrarea activităților productive după criterii economice, urmărind mai ales infrastructura și disponibilitatea forței de muncă. În perioada socialistă (1945–1989), însă, dezvoltarea se făcea controlat și orientat ideologic astfel încât fiecare județ să beneficieze de fabricile în care să se poată dezvolta clasa muncitoare necesară validării și legitimării totalitarismului comunist.

Județul Sălaj era cunoscut pentru Fabrica de anvelope, Armătura (materii prime pentru construcții) sau Întreprinderea de țevi Silcotub. Criteriile folosite pentru amplasarea acestor industrii în această zonă a României nu au fost doar economice. De exemplu, reședința de județ unde au fost amplasate toate aceste industrii, municipiul Zalău, este la distanța de 750 de km de portul Constanța, punctul de intrare în țară a cauciucului care era materia primă principală pentru Fabrica de anvelope. Odată cu renunțarea la sistemul economic autarhic după 1989 și intrarea României în circuitul economic internațional, fabrica a fost cumpă-

rată de către unul dintre cei mai mari producători de anvelope din lume. Tehnologiile avansate și accesul la materii prime au făcut ca acum pe această platformă industrială să se producă diferite modele de cauciucuri care sunt exportate în toată lumea. Deși fabrica oferă locuri de muncă pentru 3000 de oameni și este profitabilă, situație absolut necesară în cazul economiei de piață, percepția întâlnită inclusiv printre angajați este una negativă, în comparație cu situația de dinainte de privatizare.

În Chieșd, sat aflat la 25 de kilometri distanță de Zalău, situația platformei industriale, în prezent mult diminuată ca număr de angajați, este privită ca un simbol al efectelor sistemului economic de piață. Așa cum majoritatea locuitorilor din Zalău depindeau de locurile de muncă oferite de către platforma industrială, și în satul Chieșd era o mină de cărbune unde lucrau aproape jumătate dintre locuitori. După cum îmi descria situația un sătean, toată lumea depindea într-un fel sau altul de mină. Dacă nu mai mulți, cel puțin unul dintre membrii fiecărei familii lucra în mină și astfel asigura resursele necesare traiului. Iar lucratul în mină, deși dificil, era bine răsplătit. Situația celui care mi-a povestit se putea ușor extrapola la nivelul întregii comunități: un tată miner putea întreține cu ușurință din veniturile obținute la mină o familie cu 6 membri.

Dacă la un moment dat în istorie lumea se organiza în jurul logicii și geopoliticii războiului rece (Masco 2015, 137–168), astăzi trăim pe o planetă care este marcată și preocupată de gestionarea secetei și inundațiilor permanente (Ballesterio 2019, 405–421).

Pentru localitatea Chieșd, așa cum am întâlnit-o în 2022, lentila infrastructurii și a contractelor sociale dintre stat și cetățeni ne permite să aducem împreună aspecte care poate sunt mai uzual invocate în a spune povestea locuitorilor acestui sat, în care ocupația prin-

cipală a devenit agricultura, dar care are o istorie minieră bogată și o populație puternic afectată de migrație.

Cel mai important proiect de infrastructură în Chieșd este cel de introducere a apei și canalizării în sat, un proces de lungă durată și anevoios. Început în 2007, se estimează că va fi finalizat în 2023. În caz că previziunea se dovedește corectă, putem număra 16 ani de la momentul începerii proiectului până când apa potabilă va putea curge la robinetele localnicilor din Chieșd.

Și nici că se putea să fie un moment mai potrivit pentru asta.

În vara anului 2022, o secetă teribilă a afectat văile Chieșdului. Localnicii spun că nu au mai trăit niciodată așa ceva. Inclusiv oameni de 90 de ani, care au mai prins și alte perioade cu foarte puțină ploaie, spun că nu au mai văzut în viața lor secetă de așa lungă durată și intensitate. Un efect ușor observabil al secetei ține de pășunile uscate într-o perioadă a anului când de obicei erau verzi și abundente. Pentru o comunitate în care crescutul vacilor și oilor sunt ocupații de bază, situația este îngrijorătoare.

Mai complicată este situația surselor de apă potabilă, cele mai multe fiind fântâni de mică adâncime. Deși acestea sunt săpate în aproape fiecare gospodărie, le-am găsit secate în marea lor majoritate. Fântâni care de obicei aveau capacitatea de a alimenta câte o stradă întregă, chiar și în perioade de secetă, erau și ele secate anul acesta.

Chieșdenii sunt obișnuiți cu viața fără o apă curgătoare în proximitate. Culturile care prosperă pe terenurile agricole din sat sunt cele de grâu și porumb. Cultivarea cerealelor are o tradiție veche în zonă și a fost făcută cu rezultate bune mai mereu. O foarte bună producție locală de cereale era obținută la sfârșitul anilor 1980, atunci când mecanizarea ajunsese până acolo încât stropitul, o etapă a procesului de cultivare a

cerealelor, se făcea din avion. Astfel că operațiuni care acum durează câte două săptămâni, atunci se făceau într-o zi. Dar acel nivel de productivitate este obținut și astăzi când terenurile agricole sunt fărâmițate și nu cultivate la comun de C.A.P. (i.e. formă colectivă de cultivare a terenurilor agricole din timpul regimului comunist). Profitând de avansurile tehnologice în mecanizare, folosirea îngrășămintelor și natura semințelor, care în multe situații sunt soiuri modificate genetic pentru a obține producție mai mare, agricultorii obțin recolte bogate și satisfăcătoare.

Un localnic îmi spunea că, deși satul nu este străbătut de nicio apa curgătoare, dacă au o ploaie serioasă la 2 săptămâni, porumbul și grâul nu au nicio problemă să se dezvolte. Chiar și o ploaie pe lună este suficientă pentru ca recolta să fie de ajuns pentru a trece iarna.

Plantele cultivate sunt folosite în mare parte ca hrană pentru animale. De obicei, fânul și paieile sunt din abundență, cultivatorii lăsând pe câmp baloții până toamna, când aveau nevoie de ei pentru furajarea animalelor. Seceta din această vară a creat, însă, o situație rar întâlnită: dispariția prematură a baloților de pe câmp. Dacă în alți ani, toată lumea avea destule paie și fân ca să treacă iarna, penuria din acest an a dus la măsuri disperate, cum ar fi furtul baloților de pe câmp. Pentru a percepe magnitudinea dificultăților, un localnic crescător de oi îmi spunea că este nevoit să își vândă un sfert sau chiar jumătate dintre oi pentru că nu are ce să le dea de mâncare în iarna care urmează. Și nu era singurul. Unii crescători au ajuns să hrănească animalele cu paie și fân încă din luna august, când de obicei asta se întâmpla începând cu luna noiembrie. Experiența anilor precedenți a dus la dezvoltarea unei strategii de gestionare a situației pentru crescătorii de vite, ovine și caprine, care constă în crearea unei rezerve de fân și paie pentru o mai lungă perioadă de timp

decât necesarul lunilor de iarnă. În această primăvară, însă, când sezonul se anunța ca fiind unul obișnuit, mulți dintre crescători și-au vândut rezerva de furaje și și-au complicat suplimentar situația.

Pentru oameni, problemele cu apa sunt și mai stringente. Pe lângă secarea fântânilor, care au lăsat fără acces la apă potabilă majoritatea locuitorilor, o mare problemă este și lipsa apei pentru casă (i.e. igiena zilnică) și animale. Un crescător de oi povestea cum trebuie ca o dată la două zile să ducă o cisternă de apă în câmp pentru a adăpa oile, izvoarele și fântânile care erau suficiente de obicei pentru asta nemaifăcând față.

Dar nu toată lumea a avut de suferit în urma situației create de secetă. Cei care se ocupă cu transportul apei de la puțurile care încă mai au apă au prosperat. Pe lângă ce își poate aduce fiecare, în Chieșd sunt cel puțin trei oameni cu tractor și cisternă, care vara asta cărau contra cost de dimineața până seara apă pentru localnici. Puțurile din care este adusă azi apa sunt rămase în urma explorărilor făcute în deceniile trecute (până în 1990) în căutarea cărbunelui. Apa din subteran este organizată pe mai multe straturi. Pana la aproximativ 30 m adâncime găsim stratul de suprafață numit și pânza freatică. Din acesta se alimentează fântânile. Dincolo de asta, până la 200 m în Chieșd, găsim straturi de apă de mare adâncime, la care satul are acces ca efect secundar al explorărilor miniere. Astfel că, atunci când se săpa un puț și nu se descoperea cărbune, de multe ori se reușea străpungerea până la straturile de apă de mare adâncime. Aceste puțuri rămase de atunci sunt astăzi cele folosite pentru scoaterea unor cantități importante din apa folosită de săteni. Nu este însă clar dacă aceste straturi de apă de mare adâncime sunt împrăpătate cu izvoare sau sub Chieșd se află o pungă de apă epuizabilă și care se înnoiește doar atunci când plouă sau se topesc zăpezile.

Simbolistica apei în povestea Chieșdului este semnificativă. Blazonul comunei este format din două elemente, un gorun și trei linii șerpuite.

Simbolul din partea inferioară a blazonului este o referire la un vag istoric al prezenței apelor mine-

© Patricia Marina Toma

© Patricia Marina Toma

răle. De fapt, era un puț de unde ieșea o apă bogată în fier, roșiatică. Proprietarul terenului scotea apă și o încălzea în ciubere (vase mari circulare de lemn), iar vizitatorii plăteau pentru a se îmbăia și a beneficia de proprietățile – percepute ca fiind binefăcătoare – ale apelor minerale.

Dar mai există o posibilă explicație pentru acest element din blazon. Chieșdul, împreună cu satele aparținătoare, Sighetu Silvaniei și Colonia Sighetu Silvaniei, se întind peste trei văi, astfel că fiecare dintre cele trei linii șerpuite ar putea simboliza câte una dintre ele.

Al doilea element este un gorun, o specie de stejar mai puțin pretențioasă la umezeala solului. Acesta nu este un copac generic, ci gorunul lui Mihai Viteazul. Este denumit așa urmând o legendă care spune că acolo s-a oprit Mihai Viteazul înaintea bătăliei de la Guruslău, un sat aflat la aproximativ 10 km înspre Sud. Se spune că în seara de dinaintea bătăliei, acolo s-a bărbierit punând oglinda într-o scorbură vizibilă și astăzi. Ironic, în urma haosului retrocedărilor din ultimele decade, gorunul este acum pe teritoriul satului vecin, Șamșud.

Deși nu a mai rămas aproape nicio urmă, în Chieșd a fost în ultimii 100 de ani o mină de lignit care avea încă zăcăminte importante de extras chiar și la închiderea din 2005. Foștii mineri vorbesc cu dezamăgire despre acest episod din istoria lor, mai ales că în 1990, în urma descoperirii unui zăcământ nici astăzi exploatat, se pusese la cale planuri de dezvoltare pe următorii 150 de ani. La Puțul Vaca, ultimul descoperit, urma să fie construit un mic cartier de blocuri pentru mineri, un sistem suprateran de transport al cărbunelui cu vagonete și o exploatare de cărbune modernă la acea vreme. Toate planurile au fost abandonate în urma schimbărilor de strategie energetică națională care au venit odată cu

schimbarea de regim și destrămarea planificării centralizate. De exemplu, au dispărut beneficiarii cărbunelui din Chieșd, CET-urile din Zalău și Satu-Mare, iar strategia energetică națională a fost construită folosind noi criterii, cum ar fi diminuarea poluării atmosferice și prevenirea încălzirii globale. Efectul a fost devastator pentru Chieșd, un sat în care toată lumea era în mare măsură ocupată cu mineritul și activitățile conexe.

Odată cu închiderea minei, locuitorii au fost nevoiți să se adapteze. Dacă nu au mai avut locuri de muncă în localitate, au ales să migreze în țări vestice, unde au reușit să acumuleze resurse pe care apoi să le repatrieze în mare parte tot în Chieșd. Poveștile celor care au plecat nu se opresc la migrația într-un singur sens, ci continuă în mare parte cu povestea reîntoarcerii în satul natal, cu o casă nouă construită sau afaceri începute cu resursele acumulate.

Migrația din Chieșd a urmat modelul clasic al migrației în lanț. Cineva mergea într-un loc unde depista un loc de muncă bine plătit și apoi „își ducea” rudele și

© Patricia Marina Toma

prietenii. Chieșdenii, majoritatea lucrători în mină, erau obișnuiți cu munca grea și de foarte multe ori au reușit să își găsească locuri de muncă în domeniul construcțiilor sau în agricultură. Reconversia profesională a fost facilitată de cursuri de specializare organizate la biblioteca comunală, unde foștii mineri au primit pregătirea și atestările necesare muncii în construcții.

Educația

Închiderea minei a creat însă și oportunitatea sătenilor de a-și manifesta preocuparea pentru educație. Dacă majoritatea construcțiilor din jurul minei au fost dărâmate, măcar o parte din resursele recuperate au fost refolosite constructiv. Astfel, unele dintre cărămizile recuperate după dărâmarea unor clădiri din jurul puțului de mină au fost folosite la construirea unei grădinițe, care și acum oferă condiții impresionante pentru micuții din sat. Chieșdenii sunt mândri să spună că este o grădinița după model canadian, unde sălile de clasă sunt dispuse circular în jurul unui spațiu comun generos.

Deși în sat nu este liceu, școala generală (clasele I–VIII) este foarte bine dotată și într-un continuu proces de îmbunătățire, de renovare și dotare a clădirilor. Lângă școală, în curând, se va construi și o creșă.

Școala este un loc unde resursele administrației locale sunt folosite pentru a susține copiii satului. De exemplu, elevii premiați beneficiază nu numai de diferite sume de bani din bugetul local, ci sunt răsplătiți și cu excursii anuale. Scopul lor mi-a fost descris ca fiind acela de a-i ajuta pe copii să își cunoască țara și să nu meargă în străinătate și să fie impresionați de lucruri pe care le avem și noi în România. Pentru că percepția generală este că după liceu, cu BAC-ul luat sau nu, drumul pe care îl urmează tinerii este acela al străinătății, într-un ritual de trecere spre maturitate deja întâlnit și în multe alte zone din România (Cosma et al, 2020, 7–27).

Reducerea decalajului în finanțarea infrastructurii

Totul este pregătit pentru momentul în care „se bagă apa în sat”, după cum am auzit de nenumărate ori de la săteni. Proiectul de racordare a Chieșdului la rețeaua națională de alimentare cu apă este cel mai important din ultimii 15 ani. Început în 2007, acesta este încă nefinalizat. Denumirea celor 3 proiecte succesive create cu acest scop este „realizarea”, „extinderea” și „finalizarea” proiectului de alimentare cu apă a satului Chieșd, relevând dificultatea întregului proces.

Localnicii sunt sceptici. Îngrijorarea vine din faptul ca apa în zonă ar trebui să vină de la lacul de la Vârșolț, care însă este deja la capacitate maximă. O alternativă, încă neconcretizată, ar fi aducerea apei de la barajul Tarnița. O problemă de scalare însă există pe termen lung și la Tarnița, care alimentează orașul Cluj-Napoca, un oraș centru universitar aflat în expansiune în ultimii ani.

Dar investițiile în infrastructura de apă a satului nu sunt doar publice, după cum aveam să aflăm din povestea ambițioasă a unui antreprenor local. Una dintre

© Patricia Marina Toma

cele mai de succes afaceri locale este o brutărie fondată încă din 1996. Povestea afacerii este una despre curaj și antreprenoriat. Proprietarul a început afacerea cu fonduri proprii, a lucrat și încă lucrează în fața cup-torului pentru a se asigura de calitatea pâinii produse și este continuu preocupat de cum o poate îmbunătăți. De exemplu, pâinea cu maia o face după metode pe care le-a învățat singur folosind toate resursele avute la dispoziție: internet (mai ales YouTube) și prieteni. Preocupările lui de zi cu zi sunt legate de cum să facă o pâine mai bună, cum să își promoveze produsele mai bine sau să înțeleagă cerințele pieței. Atitudinea lui este una care tinde spre autonomie, în care afacerea lui să nu mai depindă decât de propriile decizii. Astfel că are o multitudine de cuptoare pentru pâine, cuptoare care sunt capabile să funcționeze cu mai multe tipuri de combustibil: motorină, lemn sau cărbune. Lipsa de predictibilitate a costurilor pe piața liberă l-a făcut să investească într-un astfel de sistem care până nu demult funcționa cu motorină, iar de când au crescut vertiginos prețurile pentru aceasta, a trecut pe lemne. Este mândru să spună că orice s-ar întâmpla în jur, el este pregătit să se adapteze.

Resursa necesară afacerii care i-a dat cele mai multe bătăi de cap este accesul la apă. Pentru a putea desfășura procesul tehnologic de producere a pâinii, brutarul a fost nevoit să-și construiască un întreg sistem de extracție a apei, cu pompe, bazine de colectare și filtrare. Pentru a putea face față și a avea rezerve, a fost nevoit să sape patru puțuri de mare adâncime. Sistemul astfel construit îi poate oferi acum siguranța de care are nevoie în desfășurarea afacerii. Pentru el, proiectul public de introducere a apei este de importanță scăzută, el fiind deja autonom și spune că probabil costurile ar fi similare.

Concluzie

Satul Chieșd este unul în care am întâlnit o comunitate mândră de istoria și realizările sale, cu idei eterogene care conviețuiesc în conversație mai degrabă decât în contradicție. Poate din aceasta cauză un sat *fără apă* reușește să fie recunoscut pentru succesul în agricultură. Locuitorii vorbesc cu mândrie despre istoria locală și națională, dar în același timp sunt suficient de curajoși cât să își lase vetrele pentru a munci în alte țări, ca apoi să folosească resursele acumulate pentru a purta mai departe povestea satului.

După o vară de cercetare antropologică simt că doar am început să îi cunosc pe locuitorii din Chieșd. Dar ceea ce am descoperit deja este povestea unui grup de oameni foarte diferiți, cu idei contrare sau chiar în concurență, dar nu în conflict, ci într-o dinamică din care ajung să învețe unii de la alții. Eterogenitatea grupului social este în cazul lor un avantaj pentru că le oferă soluții multe și variate la problemele pe care le întâmpină. Diversitatea perspectivelor este utilă în efortul de a găsi soluții la problemele unei lumi în continuă mișcare și un mediu în continuă schimbare.

Dacă vom reuși să deslușim și să înțelegem mai în amănunt dinamica acestui sat, vom putea înțelege mai bine transformările globale prin care trece omenirea în secolul XXI, observând în același timp cum ideile discutate în marile capitale ale lumii se materializează în viața de zi cu zi a chieșdenilor.

Am lăsat la sfârșitul lunii august satul pe picior de sărbătoare. Localnicii și cei din satele vecine erau adunați pentru a sărbători zilele comunei pe o ploaie torențială. Unii se bucurau că sărbătoarea comunei „a adus în sfârșit ploaia”, alții se întrebau dacă nu mai bine mai săpau un puț de apă cu banii cheltuiți pe serbare.

Referințe

- Ballestero, Andrea. „The Anthropology of Water”. *Annu. Rev. Anthropol* 48, 2019, p. 405–21.
- Cosma, Valer, Cornel Ban, Daniela Gabor. „The Human Cost of Fresh Food: Romanian Workers and Germany’s Food Supply Chains”. *Review of Agrarian Studies* vol. 10, no. 2, July–December, 2020, p. 7–27.
- Dimitris Dalakoglou. 2016. „Infrastructural gap”. *City* 20, nr. 6, 2016, p. 822–31, DOI: 10.1080/13604813.2016.1241524.
- Humphrey, C. „Ideology in Infrastructure: Architecture and Soviet Imagination”. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 11, nr. 1, 2005, p. 39–58. DOI: 10.1111/j.1467–9655.2005.00225.x.
- Linklaters. “Set to Revive: Investing in Europe’s Infrastructure”. 2014: <https://www.linklaters.com/en/insights/thought-leadership/investing-europe-infrastructure/set-to-revive-investing-in-europes-infrastructure>.
- Masco J. „The age of fallout”. *Hist. Present* 5, nr. 2, 2015, p. 137–68.

Cea mai grea boală a bătrâneții e singurătatea

Andrada Lăutaru

De câțiva ani, ulițele sunt asfaltate pentru prima dată în istoria satului Dumuslău. Asfaltate și goale. În cătunul din județul Sălaj, în primăvara lui 2022 trăiau un pic peste 25 de oameni. Pensionari. Majoritatea singuri. Cei mai mulți bolnavi. „Acum, când e drum, când e ușor, cine să umble?”

O doamnă gârbovită, piele și os, cu o basma pe cap și brațele ridate acoperite de un sacou se îndreaptă de spate în fața bisericii. Slujba a început de câteva zeci de minute, iar curtea e plină de mașini. „Cine a murit?”, întreabă cu surprindere sinceră în glas. De zeci de ani, de când satul a început să moară puțin câte puțin, cu fiecare om care s-a dus și fiecare casă care a fost nimicită de timp și singurătate, nici la biserică nu prea mai ajunge nimeni. Dar la finalul lunii mai, părintele care vine o dată la trei săptămâni să predice și la biserică din Dumuslău și-a invitat cunoscuții pentru a ține o slujbă ca pe vremuri, cu biserică plină. Chiar dacă viața în sat este exact pe dos. De 11 ani de când e în zonă, a îngropat aproximativ 30 de oameni în Dumuslău. A făcut și 3 nunți de aur (sărbătorite la 50 de ani de la data căsătoriei – n.m., A.L.). Un recensământ real poate fi chiar cel făcut de el: merge *cu crucea* pe 2 ianuarie la 17 case. „Tinerii s-au dus, bătrânii au murit și a rămas satul pustiu”.

Unul din 4 vârstnici se simte singur

Un studiu național realizat în anul 2021 la solicitarea Asociației Niciodată Singur, arată că una din 4

persoane de peste 65 de ani din mediul urban se simte singură și că 3 din 10 vârstnici nu au cu cine socializa sau o persoană pe care să se bazeze la nevoie¹. Pentru rural nu avem cifre, dar singurătatea și izolarea sunt și mai pregnante, mai ales în locurile unde casele sunt dispersate și vecinii sunt îndepărtați. De aceea mi-am dorit să descopăr cum arată bătrânețea în mediul rural și care sunt realitățile între care se împart cei care au rămas acasă, într-un sat mic din România. În luna mai am petrecut trei săptămâni în satul Dumuslău. Am ajuns aici ca rezidentă în proiectul *Culese din rural*, în cadrul căruia au fost documentate viețile din șase sate din județele Sălaj și Bistrița. Personal, când am fost invitată să fiu una dintre rezidente și am citit descrierea satelor alese de organizatori, am ales imediat să merg în Dumuslău. Bătrânețea și îmbătrânirea sunt teme care mă preocupă de ceva vreme. Mereu am văzut ceva candid și de neprețuit la vârstnicii cu care am interacționat. În același timp, am simțit un contrast între nevoile lor și ceea ce le oferă, de cele mai multe ori, societatea românească. În plus, în ultimii ani, mi-am dorit să mai am niște bunici la țară, pe care să-i pot vizita.

*

„Silent Generation” și „Baby Boomer”. Așa sunt denumite, în termeni academici, persoanele născute între 1928 și 1945, respectiv între 1946 și 1964. Sunt termeni a căror traducere explică, de fapt, realitatea acelor vremuri. Primul se referă la faptul că o întreagă generație a fost nevoită să meargă la luptă în Cel de-al Doilea Război Mondial, iar al doilea reflectă explozia demografică de după război.

---

1. <https://www.libertatea.ro/stiri/1-din-4-varstnici-din-romania-se-simte-singur-bunicii-notri-i-ar-dori-sa-fie-in-continuare-utili-si-vizibili-pentru-societate-3872779>.

Dar pentru mine și generația mea, a milenialilor (născuți între 1981 și 1996), sunt *bunicii noștri*. Acele persoane speciale care fac altare din fotografiile și amintirile cu copilăria noastră la ei în casă. „Când ești bunic ai multă răbdare, dai și ce ți-ai dat seama că nu ai dat copiilor. Ai și altă vârstă...”, mi-a spus o bunică din Dumuslău.

Locuitorii din Dumuslău sunt poate din ultima generație pe care „a chemat-o glia” într-un mod atât de visceral încât au rămas locului. Un loc în care cele patru străzi care șerpuiesc printre copaci ca să formeze satul nu au nume. Mai puțin una, *Pă-daltal*. E un nume dat de locuitori, pe vremea când erau copii și se duceau acolo, pe deal, să se dea cu sania. „Trei uliți a avut satul, pline toate. În sărbători, la Crăciun, numai urla satul. Cum colindau... amu e pustiu”, descrie o localnică trecutul și prezentul.

Primăvara, satul Dumuslău miroase a liliac sau mălin, cum i se zice aici, și a măr înflorit. „Când înfloresc pomii, miroase tot satul ca atunci când te dai cu parfum”. În cele trei săptămâni petrecute în sat am simțit că asist la ceva unic, pe cale de dispariție. Că Dumuslău este printre ultimele sate din România în care mai e viața pe care ne-o amintim de la bunicii noștri. Poate că ruralul va fi populat în continuare, dar modul în care trăiesc cei rămași aici este foarte probabil să se stingă odată cu ei: chiar dacă au baie în casă, oamenii cară apă din fântână, dorm pe perne din pene de găște primite zestre, sapă în grădină chiar și atunci când nu mai pot ajunge acolo decât sprijiniți într-o bâță. În plus, ruralul autentic românesc nu are pe masă doar mâncare bio, ci și prăjeală, vegeta și multă pâine. O masă mai puțin sănătoasă, dar care se întinde și se umple în fața oricărui vizitator. Ospitalitatea e în sângele celor de aici.

E 6 mai, seara. Stau cu o doamnă trecută de 70 de ani, în curtea casei în care acum trăiește singură, și facem recensământul informal al satului. Toată lumea știe pe toată lumea, așa că doamna începe turul satului din cuvinte și ia casele pe rând. E liniște și se aud toate sunetele vietăților din jur: ba cotcodăcitul unei găini, ba zumzetul unui bondar, ba foșnetul vântului printre frunze. La un moment dat, o vecină vine după pălincă și alta după ouă. Pare o interacțiune firească. În același timp, e prima și printre puținele interacțiuni pe care le voi vedea pe toată durata rezidenței. Am văzut, în schimb, porți din lemn deschise, dar pe care și-au făcut casă păianjenii. Dintr-un motiv care rămâne neînțeles, oamenii au încetat să mai socializeze. Mi se povestesc conflicte legate de centimetri de pământ sau iubiri neîmplinite, petrecute cu zeci de ani în urmă. Poate că trecutul încă e prezent și asta îi face pe oameni să trăiască fiecare la el în curte. „Oamenii nu au cultura omeniei”, rezumă cu tristețe povestea distanțării dintre vecini o localnică.

„Cel mai mare bai e că nu te caută nimeni”, oftează o altă femeie. „N-ai nici vecini să te caute, toți au murit, gândești că s-a țâpat o bombă pe ei, toți au murit dintr-o dată”, descrie ea realitatea din sat. Femeia a fost în vizită la oraș, *la prunci*, dar nu se simte bine nici acolo, că ei merg la lucru și tot singură rămâne. „Mie nu-mi place la oraș, sunt învățată la țară. Când ești tânăr, ești tânăr, nu ești bătrân și bolnav. Când e de ploaie, așa mă frământă tot corpul. Broaște (varice - n.r.) și reumatism”, enumeră ea, gesticulând din brațele întoarse și umflate de bătrânețe.

Înapoi la recensământul nostru, făcut din casă în casă, ne ies 29 persoane care locuiesc aici permanent. Jumătate sunt văduvi și trăiesc singuri. Cele mai multe rămase în viață sunt femeile. Unele s-au născut aici, „altele au venit de nurori”. Femeile sunt mai longevive

decât bărbații, îmi explică o doamnă trecută de 70 de ani. „Îs singură, ăla-i baiu'. Și bolnavă. Toate-s în capul meu.” „Mi-a murit omul”, îmi descrie drept cel mai rău lucru care i s-a întâmplat în viață o altă localnică rămasă văduvă. În majoritatea cuplurilor, soțiile sunt cu 10–12 ani mai tinere decât bărbații cu care s-au căsătorit. Ani pe care au început să-i resimtă la bătrânețe. „Se zbârcește, motocănește omul când îmbătrânește”, îmi spune o altă doamnă, trecută de 80 de ani.

Persoanele în vârstă de 65 de ani și peste reprezintă aproape 20% din populația României. În jurul anului 2050 un român din patru va fi pensionar, precum aproape toți locuitorii Dumuslăului.

- 1977: 327 de persoane;
- 1992: 169 persoane;
- 2002: 98 persoane.

Așa arată recensământul oficial în acest sat. În anul 2022, în evidențele autorităților figurează sub 30 de oameni, date preluate tot dintr-un recensământ informal. Atât oamenii, cât și autoritățile spun că depopularea zonei se datorează lipsei infrastructurii și a locurilor

© Patricia Marina Toma

de muncă, două constante în viața satului. Înainte de 1989, cei mai mulți lucrau la CAP-uri care s-au închis ulterior. În plus, locuitorii din Dumuslău nu au dus lipsă de pământuri pe care au putut mereu să le valorifice, îmi explică ei.

La întrebarea „când”, răspunsul universal e: de mult. *Când s-a închis școala? Când ați mers ultima dată la oraș? Când ați mers ultima dată la doctor? Când ați ieșit la pensie? Când ați fost fericit/ă ultima dată?*

Școala, care s-a închis înainte de 1990, era în aceeași curte cu biserica satului. Acum, între pereții în care pensionarii satului au învățat alfabetul are loc masa de după înmormântări.

Biserica, punctul zero al satului

Biserica a rămas printre puținele lucruri care îi mai scoate pe oameni din casele lor. Fie că se duc la slujbă sau la cimitir, fie că își vizitează morții sau se ocupă de mormântul pe care și-l pregătesc. Grija locului de veci este o prioritate.

Am întâlnit o altfel de acceptare a morții, chiar și când o ia în ordine inversă, de la cei tineri la cei bătrâni. „De atunci m-am stricat și eu la cap, de când a murit pruncul de 28 de ani”, îmi povestește o doamnă. Tot ce știe despre moartea fiului ei este că a plecat cu carul și apoi un localnic l-a găsit mort, „cu capul în jos, în pământ”.

Clopotele de la biserică dau sunetul vieții satului, care a început să se audă din ce în ce mai rar. Acum câțiva ani, când locuitorii satului erau mai numeroși, clopotele se auzeau în fiecare zi, la prânz. Mai erau trase și de fiecare dată când unul dintre ei se ducea *sus*. La propriu, fiindcă cimitirul este pe un deal, în vârful satului. Atunci clopotele erau trase de trei ori pe zi, timp de trei zile după mort. Acum se mai trag o dată la trei duminici, când e slujbă la biserica din sat. E unul jos, în curtea bisericii, și unul în turlă. „Dar cine mai poate urca să-l tragă?”

Băncile din fața caselor, acolo unde există, sunt în general goale. Prin ferestre se zărește câte un chip de fiecare dată când trece câte o mașină. Rar. În weekenduri, în schimb, când vin copiii sau nepoții de la orașele în care locuiesc - cei mai mulți în Zalău, aflat la mai puțin o oră distanță de sat - ulița se umple de mașini parcate cam la fiecare poartă.

Distanța de oraș se simte și acționează ca o graniță. De când populația satului a scăzut și puținii oameni rămași acolo nu erau chiar clienți fideli ai magazinului, acesta nu mai este deschis și nici nu mai aduce pâine zilnic. În jur de 12 pâini sunt aduse săptămânal, spune femeia care se ocupă de afacerea prea puțin profitabilă. În magazinul care este improvizat într-o casă, rafturile sunt aproape goale. Sunt doar câteva produse de curățenie și igienă, câteva dulciuri, pufuleți, paste, conserve, bere și cam atât.

Cei mai mulți oameni din Dumușlău primesc pâine de la oraș, odată cu vizitele copiilor sau ale nepoților. Iar pâinea este una dintre cele mai importante bucate aici. Pentru că rudele de la oraș vin cam o dată pe săptămână, oamenii își pun pâine în congelator sau în lada frigorifică, ca să țină mai mult și să fie cât de cât proaspătă când o consumă. Lăzile frigorifice sunt prezente în fiecare dintre casele în care am intrat și sunt mereu pline, ca un brad de Crăciun împodobit. Un semn că oamenii rămân prevăzători, cu privirea ațintită spre viitor.

Camerele de supraveghere țin pulsul

Camerele de supraveghere compensează absența rudelor mai tinere și neputința ce câștigă teren odată cu înaintarea în vârstă. Din oraș, copiii intră virtual în casa părinților sau a bunicilor și se asigură astfel că aceștia sunt în siguranță. Amenințările sunt atât bolile, cât și potențialii hoți. Tot camerele de supraveghere

sunt și modul autorităților de a-i proteja pe locuitorii satului, explică primarul. Câteva camere au fost instalate în „puncte strategice” din sat, spune el, după ce au avut loc mai multe furturi: cazane de cupru, perne și plăpumi din pene de gâscă.

În ultimii ani, camerele au înregistrat fidel viața satului, rezumată în același cadru repetitiv: străzi goale în care liniștea e rar întreruptă de pașii vreunui om. Sunt mai dese în sat decât soneriile. S-au strecurat subtil în viața satului, iar prezența lor subliniază și mai tare diferența dintre vremurile în care satul era locuit și anul 2022, când sunt mai multe case goale decât locuite.

La fel, mai numeroase decât cele în care trăiesc oamenii sunt casele dărâmate, pe care le locuiește acum natura. De pe ulițe pare că satul este compus din vederi din vremuri diferite; de la case proaspăt renovate, cu termopane, la case cu materialele la vedere, în curtea cărora apa din fântână a fost înlocuită de plante agățătoare. „Sunt locuri unde au fost case și nici nu se mai vede”. Demolate. Vândute pentru materiale de construcții. Prăbușite.

Sunt și case care au poarta închisă cu un bolovan, dar cu câte o cameră montată pe undeva la vedere. Bătrânii ale căror case sunt astfel supravegheate de către rudele care vor să se asigure de la distanță că cei dragi sunt bine urmează cu sfințenie sfaturile primite de la ei: să nu se atingă de cabluri sau camere. Iar ei se uită la aparatura care le înregistrează fiecare mișcare fără să știe, în esență, că aceasta le captează viața într-un mod fidel, ca un martor mut din colțul casei. Distanța cu care percep ei aparatura le permite să fie în continuare autentici și să trăiască liberi la ei în gospodărie, chiar și atunci când asta înseamnă să-și taie unghiile de la picioare, pe prispă, cu cuțitul de bucătărie, folosit cu aceeași dexteritate cu care am văzut folosită unghiera în general.

Multă natură și un cal

Satul Dumuslău nu doar că este înconjurat de natură, dar o bună parte din el a fost înghițit de ea. „Fiecăruia îi place de unde provine, așa se zice. În tinerețe abia așteptam să fug la oraș, acum duc dorul să vin aici. De ce? Mă simt mai liberă, ne simțim mai bine. Așa m-am săturat de blocul ăla, ca de mere pădurețe. Aici, drumurile ne-au lipsit întotdeauna. Mai mult umblam pe jos. În sat nu a intrat un autobuz niciodată. Asta a îndepărtat oamenii, tinerii s-au dus la oraș”, povestește o pensionară care locuiește la oraș, dar vine des în Dumuslău, satul ei natal.

Astăzi, în sat mai există un singur cal. Stăpânul lui îl folosește pentru munci agricole, dar și ca mijloc de transport. Bărbatul, în vârstă de 78 de ani, nu mai poate umbla decât cu calul, cu care iese uneori din ogradă. În rest, are un ritual zilnic - iese „un ceas de vreme” cu găinile în ogradă, să mănânce iarbă și să le păzească de vulpe. Apoi, le închide și se retrage și el în casă.

Bătrânețea te cocoșează, articulațiile cedează, vâzul și auzul scad, iar mai fiecare pas înseamnă durere. „Picioarele. Dor mai tare când stai”, spun mai multe localnice din Dumuslău, care încă își lucrează pământul.

Din cauza asta, cei mai mulți nu se mai duc nicăieri, doar în grădina, care a devenit, la propriu, simbolul vieții lor. „N-avem unde merge, doar avem costume, haine luxoase, dar nu m-oi duce cu ele-n grădină!”

Le e dor să aibă „mai multă putere de muncă”. Pentru că munca a însemnat o bună parte din viața lor. De aceea, grădina a rămas acum, la bătrânețe, cea mai de preț. E locul în care încă pot munci, pot fi tineri prin asta. Ei o țin în viață și ea pe ei.

„Nu e obligatoriu să săp, numai că eu nu mă răbd”, mi-a spus o doamnă căreia, la fel ca multora, copiii i-au spus să nu mai muncească în grădină și să aibă mai multă grijă de ea. De aceea, aici viața este dictată la

propriu de vreme. „Adă, Doamne, un pic de ploaie, că e greu de săpat pământul așa tare”.

O doamnă se ține de parii de la roșii când trece printre ele și le udă. „Așa mă doare spatele, umerile, de zici că toate-s putrede”, descrie ce simte în timp ce se plimbă printre răsaduri. Când iese din grădină, se mai sprijină și de câte o frunză mai mare. E încălțată într-o pereche de șlapi și degetele de la picioare îi sunt încălecate unul peste altul, de parcă le-ar fi înghesuit cineva într-o încălțăminte cu câteva numere mai mică. Doar când merge la biserică se mai încălță cu pantofi. „E greu”. Dar, în același timp, aici există o vorbă: „Cartofii și păsula, ziceau bătrânii, sunt talpa casei”.

Bastoanele – care sunt de fapt niște improvizații din diverse bâte – sunt omniprezente. Când nu îi ajută pe vârstnici să meargă, stau în diverse colțuri, ca un alt martor al existenței lor, martori capabili să îi sprijine oricând. „Am numai făină la genunchi, mi se macină osul, nu mai am lichid deloc între oase”.

Moașa satului a murit „de când e lumea”. Dispensar medical există doar la 15 km distanță, în Carastelec,

comuna de care aparține satul. De fapt, nu există niciun serviciu de sprijin permanent: nici la poliție, nici la farmacie, nici la biserică nu mai este deschis non-stop. În același timp, atât discursul autorităților, cât și cel al preotului marșează spre excluziune și izolare – preotul face în timpul slujbei din biserică comentarii rasiste, iar poliția a venit din casă în casă acum câțiva ani și a distribuit fluturași prin care îi îndeamnă pe localnici să se protejeze, mai ales de „*rromi*”. Pentru cei mai mulți, singura constantă rămâne singurătatea. Dar pare că au găsit un leac, uneori dureros, pentru ea: amintirile.

„În toamnă a scuturat prunele și în octombrie s-a dus”, îmi povestește o doamnă de 77 de ani rămasă văduvă. Soțul ei a murit la vârsta de 79 de ani. După mai bine de 60 de ani pe care i-au petrecut împreună, „oi plânge după el cât oi trăi”, spune femeia de pe comoda din bucătăria ei. În același cadru își amintește și că atunci când s-a măritat a primit zestre: 1 hold și jumătate de pământ (1 hold = 58 ari); 4 oițe; 1 vițică; 6 perne și o plapumă din pene de gâscă. Acum, toate sunt amintiri păstrate cu grijă.

„Mie îmi pare cea mai grea singurătatea, singurătatea te omoară”, explică ea cu lacrimi în ochi. Singurătatea este parțial înfrântă și prin fotografii. În fiecare casă stau la loc de cinste câteva fotografii specifice: poza de nuntă, poze cu copiii și nepoții, lângă icoane cu Cina cea de Taină. Elemente bătrânești combinate cu jucăriile nepoților, ca un puzzle al vieților care se termină și a celor care continuă.

Și, în ochii bunicilor, nepoții sunt mereu acolo. „Așa mi-e de drag, zici că-i viu aicișă, țucu-i ochii lui!”, spune cu dor o bunică mândră de nepotul ei, acum adult, pe cale să se căsătorească.

Dar fiii și fiicele, nepoții și nepoatele vin doar în vizită, pleacă așa cum pleacă vrăbiuțele înaintea iernii, iar cei care rămân se întrebă, cu lacrimi în ochi, dacă vor mai prinde următoarea primăvară.

Maria, 84 de ani, este cea mai bătrână dintre femeile din sat. S-a măritat la 17 ani, a rămas văduvă, cu doi copii, înainte de 60 de ani.

„Mă dor genunchii, zici că acolo înăuntru e un om și bate cu securea”, descrie ce simte în picioare.

„Când să dorm, îmi amortește un picior, apoi degetele la picioare, la mâini, numai furnici”, povestește și vecina ei.

La fel ca mulți dintre săteni, Maria nu mai îndrăznește să țină găini. Într-o dimineață, când citea din cartea de rugăciuni, vulpea i-a furat găinile. La 68 de ani avea 100 de *galițe* (păsări - n.m.). Nici câine de pază nu are. Dacă ar mai putea, ar mai ține o vacă, pentru că-i place laptele. Acum bea lapte praf cu cacao, aduse de copii de la oraș.

Orașul i se pare periculos. Nici nu mai ține minte când a fost ultima dată la Zalău. Când unul dintre nepoți i-a spus că merge în America, s-a speriat, „dacă mergi în lume, te-o bate vreunul, te-o omori”.

Nu prea mai vede nici să citească, nici să se uite la televizor, așa că ascultă zilnic radioul, care este așezat deasupra televizorului. Televizorul e cel mai la îndemână mediu prin care oamenii ies din sat, din casă, din viața lor.

Maria are pe masă liliac proaspăt și medicamente. Pe o hârtie albă are scris de fiica ei, cu litere mari, de tipar, cum să le ia. Când se schimbă vremea, o doare pielea de la operația de colecist de acum 20 de ani. O prind *zgârciurile* la picioare toată noaptea, nu poate dormi. Se pune în pat la 19 și se scoală „când poci, la 7, la 8”.

„În grădina mea, eu mă duc în fiecare zi”. Ca să aibă una, alta în grădină și să nu depindă de ce aduc copiii de la oraș. De asta încă sapă, chiar dacă nu prea mai poate merge.

Poartă mereu un șorț, ca majoritatea femeilor de aici – și pentru că așa e tradiția, dar și pentru utilitatea lui de necontestat: acolo se ține telefonul cu taste (care

nu are mai deloc semnal, mai ales în grădină), unul dintre modurile prin care păstrează legătura cu rudele. Tot în șorț femeile aduc în casă verdeturi din grădină și ouă din curte.

Cu privirea spre picioarele umflate care o mai poartă cu greu astăzi, Maria își amintește cum în tinerețe mergea pe jos, până la Sărmășag, la 15 kilometri distanță, sau la Șimleu, la aproape 30 de kilometri distanță. Vindea ouă, găini și diverse obiecte pe care le țesea la război.

Tinerețea pentru cei de aici însemna și picioare sănătoase, apte să-i ducă kilometri întregi, să-i țină pe ringul de dans ore lungi și să nu-i doară ca acum în fiecare zi și noapte. Protezele de șold și de genunchi sunt o realitate pe care au cunoscut-o mulți dintre locuitorii Dumuslăului. Dar montatul protezelor nu i-a scăpat de dureri, nici nu le-a redat mobilitatea. Le asigură însă, în continuare, verticalitatea. Ar vrea să întinerească cu măcar 30 de ani, aproximativ vârsta mea de acum.

„Pentru ce am lucrat atât?”, se întreabă acum. „Așa a fost viața atunci. A fost foarte greu”, își răspunde singură.

Cea mai frumoasă amintire a Mariei este din vremurile în care mergea duminica la dans. O amintire care este povestită, cu mici detalii diferite, cam în fiecare casă. Petrecerile cu dans erau o tradiție care se ținea o dată pe săptămână într-o casă din mijlocul satului. Femeile făceau de sâmbătă ceva de mâncare pentru muzicanți. „Dansam până veneau vacile de la pășune”.

© Patricia Marina Toma

Precizare: Pe parcursul celor trei săptămâni în care am stat în rezidență la Dumuslău, am descoperit că ruralul pe care îl trăisem cu ochi de copil este diferit de ruralul pe care l-am găsit aici, la maturitate. A fost o experiență dulce-amăruie, în care, cu fiecare discuție și zi, de la ruralul idealizat mi s-a dezvăluit o altă realitate: cea a singurătății, a bolii și uneori a autoizolării. Totul desfășurat ca într-o spirală a vieții în care continuitatea este dată de ritmul domol cu care se desfășoară viața acum. Singurul răspuns cu care am plecat este că, indiferent dacă trăim în universuri mici sau mari, dinamicile dintre oameni sunt asemănătoare. Am ales să folosesc un pseudonim pentru singurul personaj care apare mai pe larg în eseu - un personaj simbolic, cea mai bătrână femeie din sat, și doar citate din restul, întrucât cred în universalitatea poveștilor din acest loc, iar discuțiile purtate cu locuitorii din Dumuslău au avut loc într-un cadru informal. De aceea, consider că este responsabilitatea mea să le protejez poveștile, pentru care le mulțumesc.

© Patricia Marina Toma

Autorii

Maria Amarinei (n. 1999) este doctorandă în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București. În 2020 și-a încheiat studiile de licență în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București cu o lucrare ce urmărește operativitatea conceptelor nietzscheene de „apolinic” și „dionisiac”. În 2022 a absolvit studiile masterale în cadrul Masteratului de Istoria și Circulația Ideilor Filosofice din cadrul Facultății de Filosofie UB. În 2021 publică două articole în cadrul revistei *Scena9* intitulate *Satul văzut prin pahar* și *Nu știam să fiu fără pastile*, care urmăresc problema dependenței în context social. În 2022 se alătură Școlii Doctorale a Facultății de Filosofie, UB, cu un proiect coordonat de prof. univ. dr. Viorel Cernica, proiect ce urmărește dezvoltarea metodologiei hermeneuticii performativității, cu aplicabilitate în sfera miturilor din spațiul românesc.

Bogdan Coșa (n. 1989), scriitor. A absolvit Facultatea de Litere a Universității Transilvania din Brașov și studiile masterale în Teoria Literaturii și Literatură Comparată la Facultatea de Litere a Universității din București. În 2011 a publicat *Poker*, primul roman al trilogiei cu același titlu, în urma câștigării Premiului pentru Debut al Editurii Cartea Românească, ediția 2010. În 2013 i-au apărut la aceeași editură volumul de poezii *O formă de adăpost primară* și a doua parte a trilogiei, *Poker. Black Glass*; în cadrul Galei Tinerilor Scriitori, ediția a IV-a, romanul i-a adus premiul „Tânărul Prozator al anului 2013”. *Ultraviolență*, ultimul volum al trilogiei sale a apărut în 2017 la Editura Polirom. Cel mai recent roman al său, *Cât de aproape*

sunt ploile reci, publicat în 2020 la Editura Trei, a fost distins cu Premiul Observator cultural pentru cea mai bună carte de proză a anului.

Florin Dumitrescu (n. 1966), antropolog. A urmat stagiile de licență și master la Facultatea de Limbi Străine a Universității din București și studii doctorale la SNSPA, unde, sub îndrumarea regretatului prof. Vintilă Mihăilescu, obține în 2014 titlul de doctor în sociologie. Publică, printre altele, studii despre *tradițio-branduri*, măștișorari și aspectele târgoveț-carnavalesți ale manifestației din Piața Universității 1990, precum și un manual de retorică publicitară. Predă, în calitate de lector asociat, cursuri de antropologia consumului, istoria publicității și scriere publicitară la Universitatea din București și Universitatea Transilvania din Brașov. Este cunoscut publicului larg ca textier al unor muzicieni contestatari (Timpuri Noi/ Partizan, Sarmalele Reci, Iordache etc.). A publicat versuri și traduceri de poezie în reviste, antologii și volume proprii (dintre care unele premiate).

Alexandra Felseghi (n. 1987) este dramaturg și regizor de teatru. Cu o experiență artistică de peste zece ani în domeniu, Alexandra Felseghi este autorul unui larg număr de texte de spectacol, dintre care amintim: *Nu mai ține linia ocupată* (Teatrul Național „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 2021), *Verde Tăiat* (Asociația Pro Teatru, Zalău, 2020 – producție nominalizată la premiile UNITER, la categoria „Cel mai bun spectacol”), *Fabrici și Uzine* (producție Centrul Pentru Studierea Modernității și a Lumii Rurale, 2019); *3 Milioane* (producție Create.Act.Enjoy, 2018), *Nu vorbim despre asta* (text realizat în cadrul rezidenței Drama 5 și premiat în concursul FOCUS DRAMA:RO, organizat de Teatrul de Nord Satu Mare, 2018), *Eat Me* (producție Create.Act.

Enjoy, 2017). În 2021, a primit premiul pentru dramaturgie oferit de revista Scena.ro, în cadrul galei „Sofia Nădejde”. Începând din 2019 este asistent universitar în cadrul Departamentului de Teatru, secția Teatrologie, a Facultății de Teatru și Film, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Vlad Gheorghiu (n. 1983) este cercetător la University of Aberdeen din Scoția, urmând un program doctoral de cercetare în Antropologie Socială cu un proiect centrat pe mobilitate și dezindustrializare în județul Hunedoara. A absolvit două programe de Master în Antropologie, unul în România, la SNSPA (București), absolvit în 2018, și un al doilea absolvit în 2020, *cum laude*, la Vrije Universiteit din Amsterdam. A lucrat la proiecte de cercetare legate de mobilitate, de la migrație la mobilitate socială, cu proiecte de cercetare în România, Grecia și Albania. Comunitățile din care a desfășurat cercetare sunt foarte variate, de la mediul urban (București, Deva, Hunedoara) la comunități de romi (analizând discursurile identitare ale elitelor rome) sau comunități de aromâni fârșeroti și gramoșteni (atât în România, cât și în Grecia, Albania și Macedonia de Nord). A fost implicat în programul educațional Școala de vară de la Telciu, unde a contribuit cu idei, expertiză și activități de cercetare.

Andrada Lăutaru (n. 1990) a absolvit facultatea de jurnalism din cadrul Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în anul 2012. Apoi, a urmat un masterat de asistență socială în spațiul justiției și a făcut practică în mai multe penitenciare din România. În 2013, a plecat în Mexic, unde a făcut voluntariat timp de un an într-un centru de plasament. Înapoi în țară, a lucrat în mainstream, la Digi24, unde a realizat reportaje video, pe teme sociale, pentru emisiunea „Din interior”. În

reportajele ei a abordat teme precum: ce se întâmplă cu copiii persoanelor private de libertate sau viața tinerilor nevătători de la clubul de escaladă Climb Again din București. În continuare, a lucrat în presa independentă – *Scena9*, *VICE*, *Șapte Seri*, *DoR* sau *Casa Jurnalistului* – unde a realizat interviuri, reportaje și investigații. În prezent este reporter la ziarul *Libertatea*. De-a lungul carierei, a primit mai multe premii și burse jurnalistice. Este recunoscătoare că oamenii ale căror povești le scrie o primesc în viața lor și poate astfel, prin munca ei, să trăiască în mai multe realități.

Fotografi

Hervé Bossy (n. 1994), fotograf și jurnalist la Agenția de Presă Franceză, cu numeroase colaborări în ziare francofone (*Reporterre*, *Politis* și *Le T ju Temps*). Studii în domeniul literaturii, al științelor politice și în jurnalism la Cluj-Napoca și la Lyon. În 2018 realizează o lucrare de cercetare bazată pe etica și conduita profesională în fotojurnalism. În același an, călătorește la Kosovo, unde documentează imaginea celor zece ani de independență și publică, apoi, mai multe fotoreportaje în presa franceză. În 2019 călătorește în Panama și Honduras pentru a realiza fotografii pentru organizația non-guvernamentală *Aid to the Church in Need*. Printre proiectele în derulare se numără și documentarea de lungă durată a Deltei Dunării și a transformărilor peisagistice influențate de turism.

Patricia Marina Toma (n. 1997), fotograf, videograf și operator cultural independent. A absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie, specializarea Turism Cultural și urmează masterul de Producție Film Documentar la Facultatea de Teatru și Film din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Este fotograf pentru *Asociația Petrus Italus Trust – Alianța pentru Patrimoniul Bistrițean*, colaborator în proiectul ETNOTIQUE și asistent manager în proiectul *MarinArt. Platformă Rurală de Educație prin Artă*. A făcut parte din echipa proiectului „Salva-Vișeu 1948: Atunci și Acum”, coordonat de Olga Ștefan și co-finanțat de AFCN. Face parte din echipa care elaborează strategia de dezvoltare a județului Bistrița-Năsăud sub coordonarea prof. univ. dr. Cornel Ban (Copenhaga Business School, Danemarca). A contribuit cu fotografii la ilustrarea unor articole în revistele *Adevărul*, *Libertatea*, *Formula As*, *Scena9*, *Decât o Revistă*, *Echinox*.

